

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПРОХОРОВ Павло Анатолійович

УДК 347.95(477)

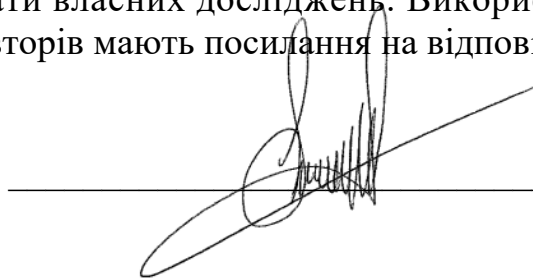
ДИСЕРТАЦІЯ

**ПОРЯДОК УХВАЛЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ
ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

A handwritten signature in black ink, consisting of a large, stylized 'P' followed by a series of loops and a long horizontal stroke extending to the right.

П. А. Прохоров

Науковий керівник:
ГОЛУБЄВА Неллі Юріївна
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

АНОТАЦІЯ

Прохоров П. А. Порядок ухвалення судових рішень у цивільному процесі України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021.

Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного процесуального права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних особливостей порядку ухвалення судового рішення.

У дисертації виокремлено структурні елементи механізму ухвалення судового рішення у цивільному судочинстві як особливого виду правозастосовчої діяльності, до яких варто віднести: суб'єкта діяльності з ухвалення рішень, що володіє певним колом повноважень; об'єкт судового рішення; мета ухвалення судового рішення; підстави ухвалення судового рішення; етапи ухвалення судового рішення.

Визначено основні функції інституту присяжних, серед яких: 1) політична, яка спрямована на додержання вимог Конституції України, щодо участі народу при здійсненні правосуддя; 2) правотворча – за участі присяжних народ шляхом винесення судового рішення створює прецедент (у країнах англо-американської системи права) чи формує певну судову практику; 3) сприяння примиренню сторін, яка наявна в англо-американській системі, суть якої полягає в можливості сторін вирішити спір, до передачі справи на розгляд присяжним, знаючи як зазвичай такого роду справи вирішуються присяжними; 4) підвищення рівня довіри до судової влади внаслідок участі у вирішенні справи непрофесійних суддів – представників народу; 5) підвищення правосвідомості громадян, у разі якщо присяжні беруть участь у справі, то будуть значно краще розуміти норми матеріального та процесуального права, що діють у такій державі; 6) легітимація судових рішень.

Запропоновано забезпечити одноособовий розгляд окремих категорій справ в суді апеляційної інстанції, зокрема: апеляційних скарг на ухвали, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду.

Обґрунтовано необхідність забезпечення таємниці наради суддів замість таємниці нарадчої кімнати, тобто тих обговорень, які відбуваються і поза межами нарадчої кімнати, і під час підготовки проектів судових рішень, окремих думок. Наявність інституту окремої думки вказує на можливість паралельного обговорення декількох проектів судових рішень, декількох альтернативних варіантів окремих думок: такі обговорення можуть відбуватися і поза межами нарадчої кімнати, якщо суд оголосив вступну та резолютивну частину. Слід забезпечити можливість обговорення тексту судового рішення не тільки всередині колегіального складу суду, а й між суддею-доповідачем та його помічником. Очевидно, що під час підготовки проекту судового рішення помічник судді отримує певні вказівки від судді щодо його бачення обґрунтування судового рішення, а тому фактично такі дії можуть бути розцінені як вимушене порушення таємниці нарадчої кімнати, адже суд не може дати належну вказівку, не виказуючи ходу обговорення чи аргументів, які були вказані іншими суддями. Під час складання окремих думок суддя, що доручає складання її проекту помічникові, так само не може дати повноцінної настанови без виказування тих положень судового рішення, що були підтримані більшістю.

Визначено випадки коли ухвалення окремої думки судді є обов'язковим для учасника колегії, який незгідний з основним текстом рішення по цивільній справі.

Вдосконалено наукові положення про те, що судові рішення, зокрема ухвали поділяться на усні (вербальні/протокольні) та письмові. Уточнено, що протокольні ухвали не набувають письмової форми у зв'язку із їх внесенням до протоколу судового засідання, адже секретар судового засідання не може точно відобразити мотиви суду з прийняття відповідної ухвали, висновки суду та інший важливий зміст судового рішення, викладеного в усній формі.

Обґрунтовано необхідність законодавчого закріплення форми та строків прийняття окремої думки судді.

Визначено обов'язкові *реквізити окремої думки*, які необхідно законодавчо закріпити: назву документа, дати викладення; відомостей про судові рішення, з яким не погоджується суддя; підстав та мотивів повної чи часткової незгоди з рішенням суду; можливий варіант застосування правової норми; прізвище, ініціали та підпис судді, який виклав окрему думку. *Строк виготовлення окремої думки судді* не повинен перевищувати строк складення повного тексту судового рішення. Окрім цього, у судовому рішенні, напроти підпису судді (який незгідний з таким судовим рішенням) має бути зазначено, що дане судове рішення підписано із викладенням окремої думки – зазначене дасть змогу учасниками справи, які не були присутні під час проголошення судового рішення, громадськості і суддям, які ознайомлюються із рішеннями в Єдиному державному реєстрі судових рішень, дізнатися про наявність окремої думки і з'ясувати її зміст.

Визначено ознаки окремої думки судді є: 1) є письмовим документом присяжного, судді чи суддів, у якому висловлена позиція, яка суперечить позиції більшості складу суду; 2) стосується обставин конкретно визначеної справи; 3) носить персоніфікований характер по відношенню до сторін; 4) є гарантією внутрішньої незалежності суддів, які не згодні з більшістю колегіального складу суду; 5) викладається з власної ініціативи присяжного, судді (суддів), крім випадку, передбаченого ч. 5 ст. 404 ЦПК України; 6) не спричиняє процесуальних наслідків (наприклад, не є підставою для апеляційного/касаційного оскарження).

З урахуванням вищенаведених ознак визначено місце окремої думки судді у системі цивільного процесуального права: вказується, що окрема думка є міжгалузевим субінститутом процесуального права, яка характерна для всіх видів судових проваджень, що існують в національній правовій системі.

Виділено два типи використання штучного інтелекту при ухваленні судових рішень: 1) допоміжний, відповідного до якого штучний інтелект асистує

судді при ухваленні судового рішення (проводить порівняльний аналіз різного роду нормативних актів, підбирає релевантну судову практику, визначає правові позиції, від яких було здійснено відступ Верховним Судом тощо); 2) штучний інтелект як заміна судді, відповідного до якого штучний інтелект самостійно на основні завданих алгоритмів приймає судові рішення.

Надано аргументацію щодо недоцільності участі присяжних при розгляді цивільних справ судами загальної юрисдикції, з огляду на виявлені недоліки їхньої участі у розгляді цивільних справ: затягування строків розгляду справи, неврегульованість процедури оперативної заміни присяжних у разі неможливості їхнього прибуття з об'єктивних причин.

Дістали подальшого розвитку наукові положення про етапи прийняття судового рішення. Зокрема встановлено, що існує чотири етапи прийняття судового рішення: 1) встановлення та дослідження фактичних обставин справи; 2) юридична кваліфікація справи; 3) винесення рішення уповноваженим суб'єктом правозастосування.

Надано оцінку явищу «віртуального брифінгу» суддів, суть якого полягає в тому, що при винесенні рішення та обрання аргументації для судового рішення судді, окрім звернень до висновків науковців у рамках передбаченої законодавством процедури, також використовують аргументацію науковців, практикуючих юристів, які висловлюються в соціальних мережах.

Визначено роль головуючого судді при колегіальному розгляді справи, яка має суттєве значення адже саме він акцентує увагу інших суддів-учасників колегії на певних фактичних обставинах справи, викладає стислу хронологію подій і позицію судів попередніх інстанцій, окрім цього, до впровадження повністю електронних матеріалів справи справа у паперовій формі знаходиться у судді-доповідача (головуючого).

Надано наукове визначення проголошенню судового рішення у цивільному процесі як складовому елементу механізму ухвалення таких рішень. Відповідно, під *проголошенням судового рішення* варто розуміти регламентовану цивільним процесуальним законодавством процедуру, яка

включає в себе дії суду щодо інформуванні учасників справи, які беруть участь в судовому засіданні, та інших осіб, що спостерігають за розглядом справи, про зміст судового рішення. При цьому, під іншими особами варто розуміти будь-кого, кому цікавий хід розгляду відповідної цивільної справи у відповідному суді, а не тільки учасників цивільних процесуальних правовідносин, зокрема – преса, публіка, правозахисні організації тощо.

Запропоновано розширити підхід до розуміння проголошення судового рішення з простого зачитування тексту судового рішення на доведення його змісту до відома невизначеного кола осіб. З урахуванням цього пропонується виділяти такі форми проголошення судових рішень: 1) зачитування судового рішення у відкритому судовому засіданні; 2) вручення копії судового рішення учасникам справи та іншим особам, зацікавленим в їх отриманні (наприклад, особам, що не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання щодо їхніх прав чи законних інтересів); 3) депонування (тобто організоване зберігання з наданням доступу) судового рішення в канцелярії та/або в архіві суду; 4) публікація тексту судового рішення ЄДРСР, друкованих виданнях та/або на офіційному веб-порталі «Судова влада».

Сформульовано науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення цивільного процесуального законодавства в частині порядку одноосібного та колегіального ухвалення судових рішень.

Ключові слова: нарада кімната, окрема думка, присяжний, проголошення судового рішення, склад суду, суд, судове рішення, ухвалення судового рішення, цивільний процес, цивільне судочинство.

SUMMARY

Prokhorov P. A. Decision Making Procedure of Judgments in Civil Proceedings of Ukraine. – Qualifying scientific paper based on rights of a manuscript. PhD dissertation in specialty 081–Law. – National University “Odesa Law Academy”, Odesa, 2021.

The dissertation is the first in the domestic science of civil procedural law special complex research of theoretical and practical features of the order of court decision making.

The dissertation highlights structural elements of the mechanism of court decision-making in civil proceedings as a special type of law enforcement activity, which include: the subject of decision-making activity, which has a certain range of powers; object of court decision; the purpose of the court decision; grounds for court decision; stages of court decision-making.

Main functions of the jury institute are determined, among which are: 1) political ones, which is aimed at complying with requirements of the Constitution of Ukraine regarding participation of people in administration of justice; 2) law-making – under participation of juries, people create a precedent (in countries of the Anglo-American legal system) or form a certain judicial practice by passing a court decision; 3) promoting conciliation, which is present in the Anglo-American system, the essence of which is the ability of the parties to resolve the dispute before referring the case to a jury, knowing how such cases are usually decided by a jury; 4) increasing the level of trust in the judiciary as a result of participation in the case of non-professional judges – representatives of people; 5) raising the legal awareness of citizens, if the jury is involved in the case; they will have a much better understanding of the rules of substantive and procedural law in force in such a state; 6) legitimacy of court decisions.

It is proposed to provide individual consideration of certain categories of cases in the court of appeal, in particular: appeals against decisions that may be appealed separately from the court decision.

The need to ensure the secrecy of the meeting of judges instead of the secrecy of the deliberation room, i. e. those discussions that take place outside the deliberation

room and during preparation of draft court decisions, individual opinions. The presence of the institution of a dissenting opinion indicates the possibility of parallel discussion of several draft court decisions, several alternative versions of dissenting opinions: such discussions may take place outside the deliberation room if the court has announced the introductory and the operative parts. It should be possible to discuss the text of the judgment not only within the board, but also between the Judge-Rapporteur and his assistant. It is obvious that during preparation of the draft court decision, the assistant judge receives certain instructions from the judge regarding his vision of reasoning for the court decision, and therefore, in fact, such actions can be regarded as a forced violation of the secrecy of the deliberation room or arguments made by other judges. When drafting dissenting opinions, the judge who entrusts the drafting of his/her draft to the assistant may not give full guidance without stating provisions of the judgment that were supported by the majority.

There are cases when adoption of a dissenting opinion of a judge is mandatory for a member of the board who disagrees with the main text of the decision in a civil case.

Scientific provisions, that court decisions, in particular rulings, will be divided into oral (verbal/protocol) and written ones, have been improved. It is clarified that the protocol rulings are not in writing due to their inclusion in the minutes of the court session, as the secretary of the court session cannot accurately reflect the court's motives for the decision, court conclusions and other important content of the court decision.

The necessity of legislative consolidation of the form and terms of adoption of a dissenting opinion of a judge is substantiated.

The obligatory *details* of the *dissenting opinion* which need to be fixed by the legislation are defined: the title of the document, the date of presentation; information about the court decision with which the judge does not agree; grounds and motives for full or partial disagreement with the court decision; possible application of the legal norm; last name, initials and signature of the judge who presented a dissenting opinion. *The term for preparing a dissenting opinion of a judge shall not exceed the term for*

drafting the full text of the court decision. In addition, the court decision, opposite the judge's signature (who has disagreed with such a court decision) must state that the court decision was signed with a dissenting opinion – this will allow the parties who were not present at the announcement of the court decision, the public and judges who get familiarized with decisions in the Unified State Register of Judgments, to learn about the existence of a dissenting opinion and find out its content.

Defined signs of a dissenting opinion of the judge are: 1) is a written document of a juror, judge or judges, in which a position is expressed that contradicts the position of the majority of the court; 2) concerns the circumstances of a specific case; 3) is personalized in relation to the parties; 4) is a guarantee of the internal independence of judges who do not agree with the majority of the collegial composition of the court; 5) is set out on the own initiative of the juror, judge (judges), except as provided in Part 5 of Art. 404 CPC of Ukraine; 6) does not cause procedural consequences (for example, is not a ground for appeal/cassation appeal).

Taking into account the features mentioned above, the place of a dissenting opinion of a judge in the system of civil procedural law is determined: it is pointed out that a dissenting opinion is an intersectoral institution of procedural law, which is characteristic of all types of court proceedings that exist in the national legal system.

There are two types of use of artificial intelligence in court decisions: 1) auxiliary one, according to which artificial intelligence assists judges in making a court decision (comparative analysis of various regulations, selects relevant case law, determines legal positions from which the Supreme Court has departed, etc.); 2) artificial intelligence as a replacement of the judge according to which artificial intelligence independently on the basic put algorithms makes the court decision.

The argumentation concerning inexpediency of participation of jurors in consideration of civil cases by courts of general jurisdiction is given, considering the revealed shortcomings of their participation in consideration of civil cases: delays in consideration of the case, unregulated procedure of prompt replacement of jurors in case of impossibility of their arrival for objective reasons.

Scientific provisions on the stages of court decision-making were further developed. In particular, it is established that there are four stages of court decision: 1) establishing and investigating the facts of the case; 2) legal qualification of the case; 3) decision-making by an authorized law enforcement entity.

An assessment of the phenomenon of “virtual briefing” of judges is given, the essence of which is that when making a decision and choosing the reasoning for the judge's court decision, in addition to appeals to conclusions of scholars within the legislative procedure, also use arguments of scientists and operating lawyers in social networks.

The role of the presiding judge in the collegial consideration of the case is defined, which is essential because it focuses the attention of other judges-participants on certain factual circumstances of the case, sets out a brief chronology of events and the position of the courts of previous instances. in paper form is in the (presiding) judge-rapporteur.

A scientific definition of the proclamation of a court decision in civil proceedings as an integral element of the mechanism for making such decisions is given. Accordingly, the *proclamation* of a *court decision* should be understood as a procedure regulated by civil procedural law, which includes court actions to inform the participants to the case participating in the court hearing, and other persons monitoring the case, on the content of the court decision. At the same time, other persons should be understood as anyone who is interested in the course of consideration of the relevant civil case in the relevant court, and not only the participants of civil procedural legal relations, in particular – the press, the public, human rights organizations and so on.

It is proposed to expand the approach to understanding the proclamation of a court decision from simply reading the text of the court decision to bringing its content to attention of an indefinite circle of persons. With this in mind, it is proposed to distinguish the following forms of proclamation of court decisions: 1) reading of the court decision in open court hearing; 2) serving a copy of the court decision on the parties to the case and other persons interested in obtaining it (for example, persons

who did not participate in the case, if the court has decided on their rights or legitimate interests); 3) depositing (i.e. organized storage with access) a court decision in the office and/or in the court archives; 4) publication of the text of the court decision of the Unified State Register of Judicial Decisions, in printed publications and/or on the official web portal “Judiciary”.

Scientifically substantiated proposals and recommendations aimed at improving civil procedural legislation in terms of the order of individual and collective decision-making are formulated.

Keywords: deliberation room, dissenting opinion, jury, proclamation of a court decision, composition of the court, court, court decision, adoption of a court decision, civil proceedings, civil procedure.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Наукові статті у фахових виданнях України:

Прохоров П. А. Нарадча кімната: сучасна необхідність чи «рудимент» минулого? *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №9. С.54-59.

Прохоров П. А. Структура механізму ухвалення судових рішень у цивільному судочинстві. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 211-217.

Прохоров П. А. Проблемні питання розгляду і вирішення справ присяжними у цивільному процесі в Україні. *Юридичний вісник*. 2021. №1. С. 174-183.

Наукові статті у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напрямку:

Golubeva, N., But, I., Prokhorov, P. Access to Justice Due to the Covid-19 Pandemic. *Ius Humani. Law Journal*. 2020. №9 (2). P. 47-64. URL: <https://doi.org/10.31207/ih.v9i2.243>.

Особистий внесок здобувача: досліджено вплив запроваджених карантинних заходів на здійснення правосуддя в контексті відкритості судового розгляду та права будь-якої особи бути присутнім на судовому засіданні і під час проголошення судового рішення як складової принципу гласності судового розгляду.

Прохоров П. А. Окрема думка судді у цивільному процесі як прояв принципу незалежності суддів. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 4(32) vol. 2. С. 108-115.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

Прохоров П. А. Роль виходу суду до нарадчої кімнати у процесі доказування. *Новели цивільного процесуального законодавства: докази та доказування* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14 вересня 2020 р.) [Електронне видання] / Уклад.: Стоянова Т. А., Островська Л. А, Сатановська О. В.; за загальною редакцією д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2020. 185 с. С. 83-86. URL: <https://hdl.handle.net/11300/13083>.

Прохоров П. А. Проголошення та вручення судового рішення – діджиталізація в умовах пандемії. *Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 18 грудня 2020 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2020. 85 с. С. 51-54. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14001>.

Прохоров П. А. Забезпечення таємниці нарадчої кімнати як принцип цивільного судочинства. «*Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та перспективи розвитку*» : матеріали Всеукраїнської наукової

конференції молодих вчених (м. Одеса, 27 листопада 2020 р.) / уклад. : А. С. Гуменюк, В. С. Кучерявенко та ін. ; за ред. М. Р. Аракеляна, К. І. Спасової. Т. 1. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 268 с. С. 210-212.

Прохоров П. А. Функції інституту присяжних у цивільному судочинстві. *Міжнародна науково-практична конференція «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні»*, м. Одеса, 12–13 лютого 2021 р. С.61-64.

Прохоров П. А. Міжнародний досвід залучення присяжних до вирішення цивільних справ. *«Право як ефективний суспільний регулятор»* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 19–20 лютого 2021 р.). Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. 188 с. С.90-94.

Прохоров П. А. Етапи ухвалення судових рішень у цивільному судочинстві. *Сучасні тенденції розвитку законодавства України в контексті проведення державних реформ* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 04 березня 2021 р.) / відп. ред. Т. А. Латковська. Чернівці, 2021. 332 с. С. 256-259.

Прохоров П. А. Застосування штучного інтелекту для вирішення цивільних спорів. *Альтернативні способи вирішення цивільних спорів* : матеріали круглого столу (Одеса, 29 березня 2021 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої ; НУ «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2021. С. 46-49. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14491>.

*Наукові праці, які додатково відображають наукові результати
дисертації:*

Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 840 с. С. 84-87, 436-438.

Особистий внесок здобувача: надано коментар ст. 34 Цивільного процесуального кодексу України щодо складу суду, ст. 35, що визначає порядок

вирішення питань при колегіальному розгляді справи, ст. 244, якою врегульовано питання виходу суду для ухвалення рішення та засади забезпечення таємниці нарадчої кімнати

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРЯДКУ УХВАЛЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ	18
1.1. Методологія наукового пізнання предмета дослідження та стан наукового опрацювання проблематики ухвалення судових рішень	18
1.2. Структура механізму ухвалення судових рішень у цивільному судочинстві.....	36
РОЗДІЛ ІІ. ОСОБЛИВОСТІ КОЛЕГІАЛЬНОГО ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ СПРАВИ СУДОМ.....	
2.1. Особливості колегіального вирішення цивільної справи судом першої інстанції.....	54
2.2. Процесуальний порядок ухвалення судового рішення колегіальним складом судами апеляційної та касаційної інстанції.....	74
2.3. Видалення суду до нарадчої кімнати як правова традиція	87
РОЗДІЛ ІІІ. ПОРЯДОК УХВАЛЕННЯ ТА ПРОГОЛОШЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	
3.1. Ухвалення та оформлення судового рішення	101
3.2. Окрема думка як прояв незалежності судді	118
3.3. Проголошення судового рішення як прояв гласності і публічності цивільного судочинства.....	137
ВИСНОВКИ	159
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	169
ДОДАТКИ.....	194

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄСІТС – Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система

ЄКПЛ - Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КРЕС – Консультативна рада європейських суддів

ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України

ШІ – штучний інтелект

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Судове рішення є правозастосовним актом, який суд приймає за результатами розгляду справи, або ж для вирішення процесуальних питань в ході розгляду цивільної справи. Окремою категорією, що заслуговує наукового дослідження є також і такі категорії як «ухвалення судового рішення», «проголошення судового рішення», «форма та зміст судового рішення». Конституція України вказує, що суд ухвалює судове рішення іменем України, та відповідне рішення є обов'язковим до виконання (стаття 129¹). Норми Конституції знаходять своє подальше вираження у Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України), яким закріплено порядок ухвалення судового рішення, його форму та зміст, а також порядок проголошення ухваленого судового рішення. Відповідні норми, що регулюють зазначені категорії, в повній мірі не розкривають сутність та значення порядку ухвалення судового рішення. Ухвалення судового рішення є багатограним процесом, що включає в себе безліч інших елементів, що складаються в повноцінний інститут цивільного процесу.

При цьому не слід визначати порядок ухвалення судового рішення як формальну процедуру, адже даний процес – кульмінаційний етап судового розгляду, який наочно має продемонструвати не тільки учасникам справи, а й суспільству, що судовий розгляд відбувся, що він був неупередженим, справедливим, що держава виступає гарантом виконання присуду суду.

Ухвалення судового рішення є обов'язковим для всіх справ, що розглядаються судами. Такий процес неможливий без визначення складу суду, що розглядає відповідну справу. Склад суду, який повинен ухвалити відповідне рішення, чітко визначений ЦПК України, проте заслуговує окремого наукового розгляду. Так, в судах першої інстанції цивільна справа розглядається або одноособово, або колегіально за участю присяжних. При

одноособовому розгляді справи суддя самостійно ухвалює судове рішення після чого проголошує його учасникам справи. При колегіальному розгляді справи за участю присяжних суддя та присяжні голосують по всіх питаннях, що є предметом розгляду та більшістю ухвалюють рішення. Інститут присяжних, який трансформувався з інституту народних засідателів, не зазнавши при цьому якісних перетворень, дістався цивільному судочинству «у спадок» після проголошення Незалежності Україною, та в подальшому набув офіційного закріплення в Конституції України як прояв народовладдя. Існування у цивільному судочинстві інституту присяжних у формі визначеній ЦПК України є не забезпеченням участі народу у здійсненні правосуддя, а певним навантаженням на суддів, які повинні залучати присяжних до розгляду визначених категорій цивільних справ. З досвіду зарубіжних країн також вбачається недоцільність запровадження інституту присяжних у цивільному судочинстві.

Окрім складу суду який ухвалює судове рішення важливе місце також посідає порядок ухвалення судового рішення. Судові рішення за наслідком проведеного судового засідання ухвалюються виключно у нарадчій кімнаті (окрім певних ухвал, що поставляються безпосередньо під час судового розгляду справи). Існування нарадчої кімнати є проявом усталеної правової традиції, що склалася історично, а не сучасною необхідністю. У зв'язку із цим необхідно проаналізувати та встановити доцільність існування її в цілому.

Після реформування у 2017 році цивільного процесуального законодавства законодавець почав активніше впроваджувати сучасні технології, що відобразилося і на формі судового рішення. Проте, повноцінного забезпечення функціонування електронного документообігу не було реалізовано: судді зобов'язані після складання судового рішення оформлювати його як в електронній, так і в паперовій формі. Відповідна вимога щодо подвійної форми судового рішення створює певні колізії, адже

законодавство не визначає наслідків розходження тексту паперового та електронного примірників. Так, необхідно констатувати, що сучасний стан розвитку технологій і суспільства, яке в переважній більшості здатне користуватися технологіям, дозволяє розвантажити суддів та забезпечити певну альтернативу щодо форми судового рішення та способів його проголошення.

Проголошення судового рішення наразі здійснюється шляхом його зачитування в голос після ухвалення у нарадчій кімнаті. Зачитування судового рішення в голос є забезпеченням одного із основоположних принципів судочинства – гласності. Проте, саме зачитування судового рішення в голос учасникам справи у цивільному судочинстві у повній мірі не забезпечує гласність судового розгляду. Необхідно констатувати, що законодавчо необхідно встановити інші форми проголошення судового рішення, особливо актуальним це є в рамках оголошеної пандемії спричиненої поширенням вірусу Covid-19.

Отже комплексне оновлення цивільного процесуального законодавства України мало наслідком зміну правового регулювання процедури ухвалення та проголошення судових рішень, порядку набрання ними законної сили, форму та зміст судових рішень в цивільному процесі не вирішило недоліків правового регулювання попередньої редакції ЦПК, а певною мірою – і додало нових дискусійних законодавчих положень, що зумовлює необхідність концептуального наукового осмислення порядку ухвалення судових рішень у цивільному процесі України у контексті оновленого процесуального законодавства.

Теоретичним підґрунтям для дослідження порядку ухвалення судового рішення як цілісної категорії цивільного процесу стали праці таких науковців як: І. В. Андронов, Ю. Асадчев, М. В. Бєляєв, В. В. Городовенко, М. А. Гурвич, С. К. Загайнова, І. М. Іліопол, О. Ф. Кістяківський, О. В. Колісник, Н. Р. Корнева, М. П. Курило, Е. М. Мурадьян,

К. В. Николина, В. Смірнова, Л. В. Сапейко, А. А. Солодков, М. І. Труш, Е. І. Фадеева, С. Я. Фурса, Н. А. Чертова, І. С. Юрінська, М. М. Ясинок та інших.

Фундаментальні роботи вищевказаних вчених є підґрунтям для подальшого вирішення проблем у цій сфері. Варто зазначити, що вчені-процесуалісти не досліджували порядок ухвалення судового рішення як цілісної категорії, а розглядали лише окремі його складові, отже у вітчизняній науці цивільного процесуального права до цього часу відсутні спеціальні комплексні дослідження процедури ухвалення судового рішення з урахуванням міжнародних стандартів та позитивного законодавчого досвіду зарубіжних країн. Саме тому ухвалення судового рішення як цілісна категорія потребує наукового дослідження з метою виявлення його складових у їх системному зв'язку, опосередкованому метою цивільного судочинства.

Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлюється необхідністю розвитку науки цивільного процесуального права щодо порядку ухвалення судового рішення в цивільному судочинстві України, вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства в цій сфері та практики його застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано з урахуванням Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених Національною академією правових наук України 03 березня 2016 р., в межах плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного процесу «Реформа цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні» на 2016–2020 рр. як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер: 0116U0184) на 2016–2020 рр.

Мета і завдання дослідження. Метою наукового дослідження є висвітлення процесу ухвалення судового рішення як багатоаспектного явища, механізм якого включає в себе наступні елементи: склад суду, який ухвалює відповідне рішення (одноособовий, колегіальний, в тому числі, із залученням непрофесійних суддів – присяжних); форма та зміст судового рішення, доцільність існування нарадчої кімнати при ухваленні судових рішень, дослідження ухвалення окремої думки судді, як інституту, що забезпечує незалежність судової влади, проголошення судового рішення як прояву гласності та відкритості судового рішення, застосування штучного інтелекту при ухваленні судових рішень.

Для досягнення поставленої мети у науковій дисертації вирішувались такі поставлені завдання:

дослідити доктринальні доробки, що стосуються порядку ухвалення судового рішення для напрацювання єдиного підходу у визначенні такої категорії як ухвалення судового рішення;

систематизувати існуючі методологічні підходи до наукового дослідження проблематики ухвалення судових рішень в цивільному процесі;

визначити поняття ухвалення судового рішення та проголошення судового рішення;

визначити складові механізму ухвалення судового рішення;

визначити та охарактеризувати моделі участі присяжних у цивільному судочинстві;

розглянути зарубіжний досвід визначення доцільності існування інституту присяжних у цивільному процесі, як прояв забезпечення народовладдя;

визначити особливості колегіального вирішення справ в судах апеляційної та касаційної інстанції;

дослідити дії суду при ухваленні судового рішення у нарадчій кімнаті та визначити доцільність виходу суду до нарадчої кімнати;

визначити можливості застосування штучного інтелекту при ухваленні судового рішення з огляду на досвід зарубіжних країн;

дослідити правову природу окремої думки судді як правового явища, що забезпечує незалежність судді при колегіальному розгляді справи;

надати пропозиції щодо проголошення судового рішення в умовах пандемії, що викликана поширенням вірусу COVID-19;

розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання ухвалення та проголошення судових рішень в цивільному процесі.

Об'єктом цього наукового дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з ухваленням та проголошенням судових рішень судами цивільної юрисдикції.

Предметом дослідження є порядок ухвалення судового рішення у цивільному судочинстві України.

Методи дослідження. Методологічною базою проведеного наукового дослідження є використання сукупності філософських, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання в їх зв'язку та взаємодоповненні. Діалектичний метод наукового пізнання використовувався при дослідженні такого правового явища як ухвалення судового рішення. При цьому ухвалення судового рішення досліджувалось не як одиничне явище, а в комплексі з іншими правовими явищами, якими обумовлюється кінцевий результат розгляду справи судом (підрозділи 1.2., 2.1., 2.2.). Формально-догматичний, чи технічно-юридичний метод наукового пізнання використовувався під час аналізу норм чинного цивільного процесуального законодавства України, судової практики щодо його застосування (підрозділи 2.1., 2.2., 2.3.). Тлумачення текстів законодавчих актів та матеріалів судової практики здійснювалося за допомогою герменевтичного методу (підрозділи 2.1., 2.2., 2.3., 3.1., 3.2.).

Системний метод наукового пізнання використовувався при дослідженні логічних зав'язків між порядком ухвалення судового рішення та структурними елементами такого механізму ухвалення судового рішення, складом суду, що розглядає справу, місцем прийняття судового рішення (нарадча кімната) (підрозділи 2.1., 2.2., 2.3.) та інших особливостей, що характерні для ухвалення судового рішення (підрозділи: 2.3., 3.1., 3.2.).

Конкретно-соціологічний метод наукового пізнання використовувався при дослідженні статичних показників, що відображають кількісний аспект прояву того чи іншого явища. Зокрема, це показники кількості окремих думок, винесених суддями у справах, що розглядалися в порядку цивільного судочинства впродовж 2018–2020 років, кількісні показники щодо стану здійснення правосуддя судами загальної юрисдикції щодо окремих категорій справ (підрозділи: 2.1., 3.2.). Вказаний підхід на основі статистичних даних дозволив дослідити поширеність використання певних інститутів цивільного судочинства та спрогнозувати якісні зміни у досліджуваних показниках внаслідок впровадження напрацювань даного дослідження.

Історико-правовий метод пізнання використовувався при дослідженні становлення інституту присяжних у цивільному процесі (підрозділ: 2.1), історичного дослідження становлення порядку ухвалення судового рішення у нарадчій кімнаті (підрозділ: 2.3.).

Порівняльно-правовий метод застосовувався для аналізу положень чинного цивільного процесуального законодавства України на предмет їх відповідності європейським стандартам захисту прав людини (підрозділи 2.3., 3.2.) та можливості використання позитивних прикладів нормативно-правового врегулювання аналогічних правових інститутів за законодавством іноземних країн (підрозділи 2.1., 2.3, 3.2., 3.3.). Метод теоретико-правового моделювання дозволив обґрунтувати пропозиції, спрямовані на вдосконалення положень ЦПК України, що регулюють порядок ухвалення судового рішення (підрозділи 3.1., 3.2, 3.3).

Нормативно-правову основу наукового дослідження становлять: Конституція України, міжнародні правові акти, згода на яких надана Верховною радою України, акти цивільного процесуального законодавства.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, а також дослідження науковців у сфері загальнотеоретичної юриспруденції, кримінального процесуального права, господарського процесуального права, адміністративного процесуального права та інших галузей права як України, так і інших країн.

При написанні дисертації у якості емпіричної бази використовувались Рішення Конституційного Суду України, практика ЄСПЛ щодо порядку ухвалення та проголошення судового рішення. Окрім цього, при написанні дослідження використовувалися рішення судів цивільної юрисдикції за результатами розгляду різних категорій справ.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного процесуального права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних особливостей порядку ухвалення судового рішення.

За результатами здійсненого дослідження одержано такі наукові результати:

вперше:

виокремлено структурні елементи механізму ухвалення судового рішення у цивільному судочинстві як особливого виду правозастосовчої діяльності, до яких варто віднести: суб'єкта діяльності з ухвалення рішень, що володіє певним колом повноважень; об'єкт судового рішення; мета ухвалення судового рішення; підстави ухвалення судового рішення; етапи ухвалення судового рішення;

визначено основні функції інституту присяжних, серед яких: 1) політична, яка спрямована на додержання вимог Конституції України, щодо участі народу при здійсненні правосуддя; 2) правотворча – за участі

присяжних народ шляхом винесення судового рішення створює прецедент (у країнах англо-американської системи права) чи формує певну судову практику; 3) сприяння примиренню сторін, яка наявна в англо-американській системі, суть якої полягає в можливості сторін вирішити спір, до передачі справи на розгляд присяжним, знаючи як зазвичай такого роду справи вирішуються присяжними; 4) підвищення рівня довіри до судової влади внаслідок участі у вирішенні справи непрофесійних суддів – представників народу, які здійснюють громадський контроль за діяльністю професійного судді; 5) підвищення правосвідомості громадян, у разі якщо присяжні беруть участь у справі, то будуть значно краще розуміти норми матеріального та процесуального права, що діють у такій державі; 6) легітимація судових рішень;

запропоновано забезпечити одноособовий розгляд окремих категорій справ в суді апеляційної інстанції, зокрема: апеляційних скарг на ухвали, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду;

встановлено, що принцип таємниці нарадчої кімнати повинен бути розширений також і на таємницю наради суддів при обговоренні проектів рішень, окремих думок за результатами розгляду відповідної справи. Запропоновано законодавчо закріпити можливість судді або судді-доповідачу (іншому судді, якщо суддя-доповідач не згодний з постановою/ухвалою) надати помічнику інформацію про хід обговорення у обсязі, необхідному для складання проекту судового рішення (окремої думки);

визначено випадки коли ухвалення окремої думки судді є обов'язковим для учасника колегії, який незгідний з основним текстом рішення у цивільній справі;

вдосконалено:

наукові положення про те, що судові рішення, зокрема ухвали поділяться на усні (вербальні/протокольні) та письмові. Уточнено, що

протокольні ухвали не набувають письмової форми у зв'язку із їх внесенням до протоколу судового засідання, адже секретар судового засідання не може точно відобразити мотиви суду з прийняття відповідної ухвали, висновки суду та інший важливий зміст судового рішення, викладеного в усній формі;

наукові положення про окрему думку судді. Окрема думка судді є міжгалузевим субінститутом процесуального права, яка характерна для всіх видів судових проваджень, що існують в національній правовій системі;

наукові твердження про доцільність застосування штучного інтелекту при ухваленні судових рішень. Так, доцільно виділити два типи використання штучного інтелекту при ухваленні судових рішень: 1) допоміжний, відповідного до якого штучний інтелект асистує судді при ухваленні судового рішення (проводить порівняльний аналіз різного роду нормативних актів, підбирає релевантну судову практику, визначає правові позиції, від яких було здійснено відступ Верховним Судом тощо); 2) штучний інтелект як заміна судді, відповідного до якого штучний інтелект самостійно на основні завданих алгоритмів приймає судові рішення;

надано аргументацію щодо недоцільності участі присяжних при розгляді цивільних справ судами загальної юрисдикції, з огляду на виявлені недоліки їхньої участі у розгляді цивільних справ: затягування строків розгляду справи, неврегульованість процедури оперативної заміни присяжних у разі неможливості їхнього прибуття з об'єктивних причин;

дістали подальшого розвитку:

наукові положення про етапи прийняття судового рішення. Зокрема встановлено, що існує три етапи прийняття судового рішення: 1) встановлення та дослідження фактичних обставин справи; 2) юридична кваліфікація справи; 3) винесення рішення уповноваженим суб'єктом правозастосування;

наукові твердження про «віртуальний брифінг» суддів як певне явище, суть якого полягає в тому, що при винесенні рішення та обрання

аргументації для судового рішення судді, окрім звернень до висновків науковців у рамках передбаченої законодавством процедури, також використовують аргументацію науковців, практикуючих юристів, які висловлюються в соціальних мережах;

наукові положення про роль головуючого судді при колегіальному розгляді справи. Роль головуючого судді має суттєве значення адже саме він акцентує увагу інших суддів-учасників колегії на певних фактичних обставинах справи, викладає стислу хронологію подій і позицію судів попередніх інстанцій, окрім цього, до впровадження повністю електронних матеріалів справи справа у паперовій формі знаходиться у судді-доповідача (головуючого).

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та наукові пропозиції, які були сформовані в цій дисертації можуть бути використані у наступних сферах:

- науковій діяльності – при проведенні наступних досліджень, щодо ухвалення судових рішень у цивільному процесі. Зокрема, порядку ухвалення судових рішень за допомогою штучного інтелекту, а також з моменту початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – ЄСІТС) як нового етапу здійснення повноцінного електронного судочинства при розгляді справ цивільним судом;

- правотворчій діяльності – при вдосконаленні різних нормативно-правових актів, які стосуються: порядку ухвалення судового рішення цивільними судами, участі присяжних при вирішенні цивільної справи, доцільності існування нарадчої кімнати, порядку проголошення судового рішення, застосуванні штучного інтелекту при винесенні судових рішень. У додатках до дисертації надано пропозиції щодо внесення змін ряду статей ЦПК України для забезпечення ефективного здійснення судочинства в цивільній юрисдикції;

– навчальній діяльності – при викладенні навчальних дисциплін «Цивільний процес», «Розгляд окремих категорій цивільних справ», «Актуальні питання цивільного процесуального права», окрім цього при підготовці підручників, навчально-методичних посібників, коментарів, планів лекцій цих дисциплін (Акт Кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія» від 25 червня 2021 року). Окремі положення дисертаційного дослідження знайшли відображення у науково-практичному коментарі до ст. ст. 34–41, 243–245 ЦПК України (Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н.Ю. Голубєвої. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 840 с.);

– правозастосовній діяльності – при здійсненні правосуддя судами цивільної юрисдикції, зокрема: при ухваленні та проголошенні судових рішень (Акт Київського районного суду м. Одеси від 25 червня 2021 року).

Особистий внесок здобувача. Усі теоретичні та практичні результати, що виносяться на захист, отримані автором самостійно. У роботі, опублікованій у співавторстві з д.ю.н., професором Н. Ю. Голубєвою, к.ю.н. І. О. Бутом «Access to Justice Due to the Covid-19 Pandemic» («Доступ до правосуддя через пандемію Covid-19») особистий внесок здобувача полягає у дослідженні впливу запроваджених карантинних заходів на здійснення правосуддя в контексті відкритості судового розгляду та права будь-якої особи бути присутньою на судовому засіданні і під час проголошення судового рішення як складової принципу гласності судового розгляду.

Апробація результатів дослідження. Дослідження на здобуття наукового ступеню доктора філософії виконано та безпосередньо обговорено на кафедрі цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія». Окрім цього, результати наукових висновків дослідження застосовувалися під час проведення практичних занять з таких

навчальних дисциплін як: «Цивільний процес», «Електронне судочинство» та інші.

Результати наукового пізнання, що сформувалися в цьому дослідженні неодноразово були предметом обговорення на таких міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів: Науково-практична конференція до 150-ї річниці з дня відкриття першої судової палати у м. Одеса (м. Одеса, 16 травня 2019 року); Міжнародна науково-практична конференція «Новели цивільного процесуального законодавства: докази та доказування» (м. Одеса, 14 вересня 2020 року); Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція ім. Ю. С. Червоного «Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні» (м. Одеса, 18 грудня 2020 року); Міжнародна науково-практична конференція «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (м. Одеса, 12–13 лютого 2021 року); Міжнародна науково-практична конференція «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 19–20 лютого 2021 року); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції розвитку законодавства України в контексті проведення державних реформ» (м. Чернівці, 04 березня 2021 року); «Альтернативні способи вирішення цивільних спорів» (м. Одеса, 29 березня 2021 року).

Публікації. Основні результати наукових досліджень висловлених в цьому науковому дослідженні були оприлюднені в дванадцятьох публікаціях, з яких: три у наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджений МОН України, дві публікації у фахових юридичних виданнях зарубіжних країн (Республіка Польща, Еквадор), а також у сімох тезах доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук складається зі вступу, трьох розділів,

що містять 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (220 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить – 221 сторінку, з яких основний текст рукопису – 165 сторінок. Список використаних джерел складає 25 сторінок та шість додатків розташовано на 28 сторінках.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРЯДКУ УХВАЛЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

1.1. Методологія наукового пізнання предмета дослідження та стан наукового опрацювання проблематики ухвалення судових рішень

Як стверджує В.В. Комаров, методологія виникає в надрах гносеології, а необхідність у постановці та вирішенні методологічних питань стає результатом конфлікту теорії і методу пізнання в межах тієї чи іншої предметної галузі [91, с. 545]. Проведення наукового дослідження в сфері юриспруденції потребує аналізу та вивчення наукової літератури, що стосується обраної теми, чинного законодавства та емпіричних даних. Виявлення прогалин, що наразі існують в процедурі ухвалення судових рішень, аналіз причин таких недоліків дозволить в подальшому розробити пропозицій щодо їх усунення.

Здійснення такого процесу, який спрямований на досягнення мети дисертаційної роботи неможливе без використання методів, що притаманні для такого роду юридичного дослідження. Під методом дослідження розуміється певні дії, які спрямовуються певними принципами для досягнення поставленої мети [92, с. 54]. Постановка мети наукового дослідження неможлива без встановлення предмету такого дослідження. Предметом дослідження наукової роботи є певні особливості об'єкта дослідження, що безпосередньо досліджуються при написанні наукової роботи [93, с. 27]. Тобто, перед постановкою предмету наукового дослідження необхідно встановити об'єкт правового дослідження, який буде досліджуватись при написанні цієї наукової роботи.

Об'єктом дослідження наукової роботи є розгляд такого правового явища як ухвалення судового рішення. Процес ухвалення судового рішення неможливий без аналізу такої правової категорії як «судові рішення». Судове рішення є правозастосовним актом, який суд приймає за результатами розгляду справи, або ж для вирішення процесуальних питань в ході розгляду цивільної справи. Після встановлення об'єкту наукового дослідження необхідно визначити методи, за допомогою яких буде здійснюватися пізнання відповідного об'єкту.

Важливо розуміти, що поняття методів, які використовуються при науковому дослідженні та методології права є поняттями різними. Так під методологією права розуміється наука про методи, а в більш широкому розумінні – це певна система знань, що включена до відповідної пізнавальної системи [61, с. 14]. Отже, здійснюючи дослідження, необхідно використовувати саме методи наукового пізнання, які в своїй сукупності становлять методологію права, щодо конкретного об'єкта дослідження. При обранні методів наукового дослідження варто погодитись із позицією В. М. Селіванова, який вказує, що метод може бути істинним лише в тому випадку, коли він багатоаспектно розглядає закономірності навколишнього правового світу та правильно визначає предмет дослідження [177, с. 38].

Дане наукове дослідження базується на використанні загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, які взаємодоповнюють один одного. Діалектичний метод як загальновизнаний філософський підхід до пізнання дозволяє вивчати всі явища навколишнього світу в «їхньому взаємозв'язку та взаємодії, в їхньому розвитку і еволюції шляхом переходу кількості в якість, обумовленого боротьбою внутрішніх протилежностей, закладених у цих явищах» [45, с. 4]. Ухвалення судового рішення є кінцевим логічним процесом, який має місце після розгляду цивільної справи. В контексті досліджуваної роботи діалектичний метод наукового пізнання необхідно застосовувати при розгляді такого явища як ухвалення судового

рішення не як виокремленого правового інституту, а в комплексі з іншими правовими інститутами, адже винесення судового рішення – це фінальна частина судового розгляду, якою одночасно і вирішується спір по суті, і реалізується мета цивільного судочинства, лише з цього моменту функцію здійснення правосуддя цивільними судами у конкретній справі можна вважати.

При цьому, ухвалення судового рішення може відбуватись як і одноособово, так і колегіально. За допомогою діалектичного методу можливо встановити, що ухвалення судового рішення, як певне явище, є комплексним чітко врегульованим процесом, що має на меті забезпечення здійснення правосуддя. Діалектичний метод дозволяє дослідити процес ухвалення судового рішення не тільки як це прописано в законодавстві, а й з урахування змін та розвитку суспільства та надати правове обґрунтування новим процедурам ухвалення судового рішення.

Так, новою особливістю ухвалення судового рішень в цивільному процесі в нинішній час є можливість застосування різних «прогресивних» засобів покликаних значно спростити процедуру винесення на ухвалення судового рішення. Доцільно буде зазначити, що використання інформаційних систем при ухваленні, проголошенні судового рішення можливе вже зараз. При цьому, застосування таких ресурсів, як відправлення лише електронної форми судового рішення на електронну адресу стороні по справі, підписання судового рішення за допомогою електронного-цифрового підпису є не новинкою, а нагальною потребою при здійсненні ухвалення судового рішення.

Діалектичний спосіб пізнання певних правових явищ є універсальним засобом дослідження. Діалектика, як наука про всезагальні зв'язки дозволяє всеохоплююче дослідити будь-який предмет правового дослідження. Найбільш поширеною є практика застосування діалектичного методу за висловом Гегеля «з голови до ноги» [213, с. 29].

Застосування відповідного принципу в цій науковій роботі здійснюється шляхом проведення повного та всеохоплюючого дослідження щодо прийняття судових рішень у цивільному процесі. При цьому, прийняття судового рішення у цивільному процесі необхідно також і дослідити з позиції як окремого інституту цивільного судочинства, так і в комплексі як завершальної стадії, що має місце при судовому розгляді цивільної справи в суді. Адже процедура винесення судового рішення корелюється із кількісним складом суду, що розглядає справу, проголошенням судового рішення і доведення його змісту до учасників справи. На формування внутрішнього переконання судді впливає, окрім процесу доказування, і позапроцесуальні фактори, такі як життєвий досвід судді, його здатність до самоосвіти, емоції тощо, які слід враховувати і в певних випадках – намагатися виключати з процесу ухвалення рішення (для чого, наприклад, і запроваджено обов'язок суду виходити до нарадчої кімнати).

Діалектичний метод дозволяє враховувати постійні зміни, що відбуваються як у правовому регулюванні, так і суспільстві, та пристосовувати до них правозастосовну діяльність, адже лише конкретна особа і суспільство в цілому може дати оцінку процедурі судового розгляду і судового рішення як справедливим.

Наступним методом, який необхідно застосовувати при здійсненні цього наукового дослідження є формально-догматичний засіб пізнання, під яким розуміється процес аналізу правових норм, що регулюють відповідний об'єкт дослідження. Формально-догматичний метод, чи як ще його називають «технічно-юридичний», досить часто використовувався С. С. Алексєєвим, який зазначав, що відповідний метод дозволяє виявити логічні зв'язки незалежно від різних соціальних, економічних, політичних, культурних та інших явищ [33, с. 6].

Сферою застосування формально-догматичного методу є право в його чистому вигляді, тобто певні правові норми, що регулюють порядок

ухвалення судових рішень. Цивільне процесуальне право є однією з основних галузей сучасного права, яким урегульовано відносини між судом та учасниками судового розгляду [146, с. 100]. Без використання даного спеціального методу неможливе дослідження жодної галузі права, а особливо процесуальної галузі, адже діяльність суду пов'язана із виконанням переважно імперативних приписів процесуального закону: правові норми, що регулюють порядок ухвалення судових рішень визначаються ЦПК України. При цьому варто відзначити, процесуальні норми, що встановлюють таку процедуру, є загальними, тобто такими, що не розкривають всю суть відповідного інституту. З цією метою необхідно визначати прогалини, що існують в такому правовому регулюванні.

З аналізу законодавчих норм, що встановлюють порядок ухвалення судового рішення, можна дійти висновку, що законодавець не дає точних визначень відповідним правовим інститутам, певні дії суддів у нарадчій кімнаті, пов'язані із обговоренням проекту судового рішення, взагалі не врегульовані законодавством, а отже це потребуватиме співвіднесення діяльності суду під час правозастосування із основними засадами цивільного судочинства. Застосування формально-догматичного методу має місце і при дослідженні більш ширшої сфери правового регулювання ухвалення судового рішення: окрім національних норм права, що регулюють відповідний інститут, є також міжнародні правові акти. У зв'язку із цим необхідно проаналізувати міжнародні конвенції, згода на яких була надана Верховною Радою України. Одним із основних міжнародних документів, де закріплено право на суд, порядку ухвалення судового рішення є Європейська конвенція з прав людини (далі – ЄКПЛ), в якій чітко зазначено, що ухвалення судового рішення закінчується його проголошенням, при цьому проголошення судового рішення не має відбуватись тільки шляхом його зачитування в голос. Необхідно надати певні аргументи, щодо того, що проголошення судового рішення шляхом його зачитування в голос, як це

встановлено діючим ЦПК України є історичною традицією, від якої потрібно відмовлятися.

Застосування формально-догматичного методу неможливе без використання іншого засобу пізнання, а саме без системного методу дослідження. Суть системного методу правового дослідження полягає в аналізі текстів, що в своїй сукупності становлять систему права, а також і в систематизації емпіричних досліджень [66, с. 39]. Системний метод повинен використовуватись шляхом повного та всебічного аналізу відповідного інституту (ухвалення судових рішень у цивільному процесі) при цьому необхідно розуміти, що система – це сукупність взаємопов'язаних елементів, що мають певні властивості, на яких реалізуються відношення за деяким концептом. При цьому кожна окрема система правових норм становлять в цілому всю систему права [161, с. 15].

Б. Ганьба зазначає, що системний метод є універсальним засобом здійснення пізнавальної діяльності, який покликаний на дослідження складних динамічних цінностей – галузей права [52, с. 42]. Ухвалення судових рішень є складною, багатогранною системою правових норм, яка має ознаки міжгалузевого інституту права, адже ухвалення судового рішення властиве також кримінальній, адміністративній, господарській юрисдикції. При цьому, необхідно розуміти, що ухвалення судового рішення у цивільному судочинстві є комплексним правовим явищем покликаним забезпечити гласність судового процесу. При цьому не слід забувати, що системний метод дозволяє віднайти місце процедури ухвалення судового рішення у системі вищого рівня – правозастосовній діяльності, з якою прослідковуються органічні зв'язки, зокрема, щодо механізму та елементів ухвалення судового рішення як виду правозастосування.

Аналіз правових текстів неможливий без використання прийомів герменевтики. Правова герменевтика – це наука про тлумачення правових текстів, яке повинно здійснюватися з підпорядкуванням відповідним

законам герменевтики [39, с. 258]. При написанні цього наукового дослідження необхідно встановити, що герменевтичні прийоми будуть використовуватись при тлумаченні законодавчих актів, судової практики та міжнародних актів щодо порядку врегулювання процедури ухвалення судового рішення.

Конкретно-соціологічний метод правового дослідження дає змогу повно та всебічно дослідити судову практику щодо певних проблемних питань при ухваленні судового рішення. Конкретно-соціологічний метод є комплексним засобом наукового пізнання, який включає в себе і статистичний метод пізнання. Статистичний метод наукового пізнання використовується при дослідженні певних статичних величин. Статистичні показники дають змогу дослідити стан здійснення судочинства у певних величинах, аналізуючи і порівнюючи які формуються висновки та пропозиції, визначається затребуваність відповідних змін чи взагалі – ефективність конкретного правового інституту. Опрацювання статистичних показників дозволяє зрозуміти [50, с. 15], які проблеми наявні у процесуальній діяльності, а також дати підстави для подальшого прогнозування, адже без визначення вихідної точки неможливим буде оцінити результативність впровадження певних пропозицій.

Дедуктивний метод наукового пізнання покликаний на основі проведених наукових досліджень зробити правильні умовиводи. Під дедукцією розуміється форма наукового пізнання, логіка якого розгортається від загального до конкретного. Змістом дедукції як методу пізнання є застосування загальних наукових положень при дослідженні конкретних явищ. Важливою передумовою дедукції у практиці пізнання є зведення конкретних задач до загальних і перехід від розв'язання задачі у загальному вигляді до окремих її варіантів [84, с. 58]. У процесі написання цього наукового дослідження дедуктивний метод наукового пізнання буде використовуватись під час розгляду ухвалення судового рішення як

повноцінного інституту цивільного процесуального права, так і окремих його складових. Сходження від загального до конкретного проявлятиметься у дослідженні загальних особливостей ухвалення судових рішень як загальної категорії, до особливостей ухвалення конкретних видів судових рішень – ухвал, рішень суду, постанов та судових наказів. В даному випадку застосування дедукції необхідне при дослідженні кожного складового елементу ухвалення судового рішення. При дослідженні окремого елементу судового рішення необхідно також і винайти проблемні аспекти, які можуть існувати. Дедуктивний метод наукового пізнання не дозволить детально дослідити внутрішні проблеми відповідних етапів, проте, застосування дедуктивного методу з індуктивним повною мірою забезпечить такий процес.

Індуктивний метод являє собою протилежний засіб пізнання, ніж дедуктивний. Так, індукція – це процес наукового пізнання при якому логіка дослідження відбувається від конкретного до загального, тобто за висхідною. Індуктивний метод наукового пізнання дозволяє розглянути окремі елементи, що в своїй сукупності становлять такий інститут як ухвалення судового рішення. Окремому розгляду підлягають такі елементи як порядок ухвалення судового рішення в залежності від складу суду – одноособово, у разі якщо справа розглядається одним суддею, або ж колегіально у разі слухання справи колегією. При цьому науковому дослідженню також підлягає у розгляд справи за участі присяжних, адже відповідно до цивільного процесуального законодавства присяжні вважаються складом суду.

Метод державно-правового моделювання є спеціальним юридичним методом, який за допомогою певних прийомів дозволить дослідити такий інститут як ухвалення судових рішень на основі моделювання ідеальної системи норм, що формує відповідний інститут. В основі відповідного методу лежить процес моделювання певних правових явищ. Так, як слушно

зазначає Є. Н. Салигін, проблема моделювання все ще належить до числа не досить досліджених у праві, оскільки виходить за межі звичного «вузьконормативного», догматичного праворозуміння і потребує володіння широким набором пізнавальних засобів – від соціологічно-економічних і культурологічних теорій, які пояснюють поведінку особи, до математики, яка використовується для створення математичних моделей [175, с. 13].

Застосування відповідного методу дозволить краще пізнати таке правове явище як ухвалення судових рішень. Метод дозволить, розділивши відповідні елементи на окремі частини, скласти модель їх роботи, а виявивши недоліки чи прогалини у правовому регулюванні, створити нову модель, яка була б позбавлена таких недоліків, що у сукупності з прогностичним методом дозволяє пропонувати внесення змін до чинного законодавства. Відповідний метод також буде застосовуватись при відтворенні й інших частин процесу ухвалення судових рішень. Так, наприклад метод моделювання дозволяє скласти модель такого правового явища як ухвалення окремої думки суддею, що не згідний з основним судовим рішенням, що було ухвалено за результатами голосування колегії суддів. Окрема думка судді є не дослідженим явищем в цивільному процесуальному законодавстві, про саме вона повинна в повній мірі забезпечити незалежність суддів. Використовуючи метод правового моделювання можна встановити: 1) випадки винесення окремої думки; 2) процес винесення судової думки; 3) реквізити, які повинен містити документ, який після його винесення стане окремою думкою судді.

Окрім цього, метод правового моделювання застосовується при дослідженні процесу проголошення судового рішення. Описавши універсальну ситуацію (модель), при проголошення судового рішення можливо встановити нюанси, які запропоновано буде усунути шляхом внесення відповідних законодавчих змін.

Синергетичний метод дозволяє в процесі здійснення наукового дослідження відслідкувати появу нових засобів при ухваленні судового рішення. Відповідно до норм синергетики передумовою виникнення нових правових явищ є неврівноваженість певного процесу [46, с. 126]. Синергетичний метод дозволить відслідкувати появу таких нових явищ як: 1) використання новітніх технологій при ухваленні судового рішення (використання електронного цифрового підпису при підписанні судових рішень, запровадження відкритого доступу до ухвалених судових рішень, створення електронного документу обігу між учасниками цивільного процесу); 2) застосування штучного інтелекту при ухваленні судових рішень, при цьому важливим є також і дослідження досвіду використання ШІ в інших державах; 3) вплив на здійснення правосуддя, зокрема і на процедуру ухвалення та проголошення судових рішень, пандемії, спричиненої COVID-19.

Синергетичний метод окрім того, що дозволяє дослідити появу нових явищ при ухваленні судових рішень також дозволить на підставі проведеного аналізу дослідити ціннісну відповідність вже існуючого законодавчо врегульованого порядку ухвалення судових рішень [73, с. 75]. Так, до прикладу, проголошення судового рішення шляхом його зачитування в голос є проявом принципу гласності, який сформувався історично. Проте, наразі проголошення судового рішення саме шляхом його зачитування в голос не відповідає цінностям, що висуває суспільство до процесу здійснення правосуддя.

Історико-правовий метод наукового дослідження є важливим при з'ясуванні двох основних моментів функціонування будь-якого правового явища. Історико-правовий метод полягає у дворівневому застосуванні категорій – історичної та правової. Історична категорія дозволяє відслідкувати процес становлення відповідного правового інституту, а також дослідити позиції законодавців, науковців через призму часу, а правова

категорія шляхом аналізу правової системи, що існувала в такому відрізку часу зрозуміти певні закономірності щодо такого інституту [216, с. 828]. Історико-правовий метод наукового дослідження буде застосований при з'ясуванні окремих аспектів формування інституту ухвалення судового рішення, а також для розуміння позицій представників наукової спільноти, висловлених в різний час, оскільки самі по собі висновки, відірвані від історичного та нормативного контексту, не вартуватимуть уваги і не зможуть бути застосовані як релевантні.

Забезпечення права на суд та гарантій його реалізації є метою юрисдикційної діяльності суду в демократичному суспільстві, що відповідає потребам суспільства у вирішенні юридично значущих справ та відповідає вимогам міжнародного права; цей принцип комплексно розглядається в системі принципів організації та діяльності судової влади; зміст доступу до правосуддя розкривається через сукупність його елементів, серед яких правовий, соціальний та економічний [115, с. 9–10]. Право на справедливий судовий розгляд розглядається як процесуально правова гарантія передбачено нормами міжнародного права та закріплено на конституційному рівні, отже його забезпечення є прямим обов'язком держави.

Право на справедливий судовий розгляд пов'язується не тільки із доступом до суду, належною організацією судового розгляду, а й винесенням судового рішення, яке в подальшому має бути виконано.

Встановлення існування інституту ухвалення судового рішення має досить довгу історію та пов'язано з уявленнями про судові рішення як акт правосуддя, що існувало на такий час.

Очевидно, що порядок винесення судового рішення з'являється одночасно із судовим розглядом. Однак на перших етапах розвитку цивільного судочинства він, як і багато інших процедур, не формалізується. Лише з поступовою еволюцією судової процедури з'являються відповідні вимоги щодо порядку прийняття і проголошення судових рішень. Давні

правові пам'ятки вже містять закріплення процедури винесення судового рішення: зокрема, в кодифікації «Правах, за якими судиться малоросійський народ» (яка, хоча і набула нормативної сили, все ж застосовувалася на практиці) міститься порядок голосування суддів, закріплюється право вирішального голосу головуючого у разі рівного розподілу голосів, а також праву судді з поважних причин змінити свою думку до проголошення рішення, встановлюється порядок проголошення і видачі сторонам рішення [144, с. 142].

Судовими статутами 1864 р., якими було створено загальні та мирові судові установи, котрі замінили складну і заплутану систему дореформених судів, було значно вдосконалено судову процедуру. Зокрема, зазнали зміни і процедури ухвалення судових рішень. У мирових судах суд негайно по прийняттю рішення коротко його записував та проголошував, що повинно було утвердити силу судового рішення та підвищити довіру до суду, а повний текст складався не пізніше трьох днів, копія рішення видавалася за запитом сторони. Судді загальних судових установ, вирішуючи справи, видалялися до спеціальної кімнати, а особливістю процедури наради суддів стало постановлення головуючим питань, що впливають з позицій сторін, які за можливості мають біти відділені від питань застосування закону. Головуючий запитував про рішення у колеґії за старшинством, починаючи з наймолодшого судді, а текст рішення виготовлявся суддею за дорученням головуючого [187].

В контексті досліджуваної роботи необхідно зазначити, що за точку відправлення щодо дослідження судового рішення береться ЦПК УРСР який був прийнятий 18 липня 1963 року, та був основним законодавчим актом щодо здійснення цивільного судочинства до прийняття ЦПК України 18 березня 2004 року, який набрав чинності 01 вересня 2005 року. Саме ЦПК УРСР з подальшими змінами заклав підвалини для сучасної процедури ухвалення судового рішення: майже тотожні формулювання були

відображені і в ЦПК в редакції 2004 року, подібність прослідковується і з нормами ЦПК в редакції 2017 року. Проте, варто зазначити, що процес ухвалення судового рішення завжди був «наріжним каменем» серед наукової спільноти. Справа в тому, що вчені процесуалісти по різному підходили до визначення правової природи судового рішення, що має вирішальне значення для порядку ухвалення такого рішення.

З прийняттям ЦПК УРСР порядок ухвалення судового рішення був змінений та певною мірою удосконалений. При цьому більше вчених процесуалістів почали досить ретельно надавати висвітлення порядку ухвалення та проголошення судового рішення у цивільному процесі. При цьому, необхідно зазначити, що надавалась увага ухвалення та проголошенню рішення суду в першій інстанції – місцевими судами. Така ситуація була пов'язана з тим, що розгляд справи в суді першої інстанції закінчувався ухваленням та проголошенням судового рішення. Перегляд судового рішення щодо законності та обґрунтованості здійснювався відповідними інстанціями, проте закінчувався постановленням ухвали. Варто відзначити, що в цьому проміжку часу судові ухвали не розглядали як рішення суду, а тому і не досліджували такий судовий акт з позиції ухвалення та проголошення судового рішення.

Новим поштовхом розвитку наукової думки, щодо порядку ухвалення судового рішення стало прийняття ЦПК України у 2004 році. Ухвалення нового процесуального законодавства дало поштовх розвитку нової дискусії щодо порядку ухвалення та проголошення судового рішення. Так, до прийняття ЦПК в редакції 2017 року науковці зазвичай ототожнювали принцип верховенства права та принцип законності, оскільки і в законодавстві вказані принципи цивільного судочинства закріплювались як самостійні. Така позиція мала позитивіський підхід до визначення порядку ухвалення судового рішення. Судове рішення, що ухвалювалось за результатами розгляду цивільної справи, повинно було базуватись на тих

нормах матеріального права, якими регулювались спірні правовідносини, суд не мав права відступати від норм матеріального права навіть якщо вони суперечили Конституції.

І хоча І.О. Ізарова і відзначає, що під час реформування ЦПК простежується загальна тенденція до врахування досягнень та найкращого європейського досвіду, зокрема принципів співпраці сторін і суду, мирного врегулювання спорів та пропорційність, стверджується, що специфіка цих справ зумовлює необхідність чи більш широкий комплексний підхід для забезпечення реального захисту прав членів громадянського суспільства [14, с. 244].

Досить багато вчених приділяло увагу підходам щодо визначення правової природи судових рішень: такі вчені процесуалісти як І. В. Андронов [35, 36], Ю. В. Білоусов [207], Д. Д. Луспеник [102], В. І. Тertiшніков [193], Н. І. Ткачев [195], М. Й. Штефан [218] по-різному підходили до визначення судового рішення. Умовно, позиції вчених поділились на два табори: одні вважали, що судові рішення є актами здійснення правосуддя та носять суто індивідуальний характер, інші вказували, що судові рішення є поняттям більш ширшим та всеохоплюючим і окрім того, має процесуальну форму вираження. Питання визначення природи судового рішення досі залишається невизначеним. Варто зазначити, що правова природа судового рішення як акту судової влади напряду пов'язана із порядком його ухвалення.

Порядок ухвалення судового рішення можна визначити як особливий вид правозастосування. Н. П. Костюк, визначаючи правозастосування як складну, послідовну діяльність, вказує, що вона відбувається в декілька етапів, стадій і регламентується процедурними нормами (цивільно-процесуальними, кримінально-процесуальними та іншими), які встановлюють повний порядок правозастосування і забезпечують її логічну

завершеність. Застосування норм права – це певний процес, який має здійснюватися в чітко регламентованих нормах права межах [95, с. 71].

Слід зазначити, що така правова категорія як порядок ухвалення судового рішення не досліджувалась окремо вченими процесуалістами, а зазвичай була предметом розгляду під час дослідження інших дотичних питань – принципів цивільного судочинства, суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, видів судових рішень, стадій цивільного судочинства, перегляду судових рішень тощо. Однак такі самостійні дослідження не дають повного уявлення про саму процедуру ухвалення судового рішення, її складові та етапи.

І. С. Апалькова, досліджуючи перегляд судових рішень Верховним Судом України, акцентує увагу саме на правовій природі перегляду рішень суду касаційної інстанції, розглядає порядок звернення до Верховного Суду України про перегляд судових рішень в цивільному процесі та допуску справи до провадження [37]. Однак не визначено особливостей порядку колегіального вирішення справи, хоча слід зауважити, що за ЦПК України у попередній редакції порядок касаційного перегляду не був ускладнений можливістю передачі питання на розгляд іншому складу суду «вищого рівня» у межах суду касаційної інстанції.

У дисертаційному дослідженні І. М. Іліопол «Апеляційне провадження в цивільному процесі України» виявлено характерні ознаки апеляційного провадження та сформульовано новий їх перелік, з урахуванням положень правової доктрини, що характеризують апеляційне провадження як спосіб оскарження ухвал, а також рішень суду, що не набрали законної сили [81, 82]. В той же час, розглядаючи порядок прийняття та проголошення постанов суду апеляційної інстанції, дослідниця зосереджує свою увагу на змісті постанови, аніж на внутрішній процедурі прийняття судового рішення колегіальним складом суду, адже в цьому випадку суд не просто має

вирішити визначені процесуальним законодавством питання, а й знайти консенсус всередині колегії суддів щодо кожного із цих питань.

Дослідження ухвалення судового рішення не можливе без дослідження окремих його елементів. До елементів механізму ухвалення судового рішення варто віднести наступне: 1) суб'єкти ухвалення судового рішення; 2) місце ухвалення судового рішення; 3) оформлення та зміст ухваленого судового рішення; 4) особливі судові акти, що не підпадають під визначення судового рішення, проте є індивідуальними судовими актами, що забезпечують незалежність судової системи; 5) проголошення ухваленого судового рішення.

Відповідні елементи такого явища як ухвалення судового рішення неодноразово було об'єктом наукового дослідження вчених процесуалістів. Проте, наразі не було напрацьовано єдиного підходу щодо такого явища як порядок ухвалення судового рішення.

Суб'єктами ухвалення судового рішення є суд. Під поняттям «суд» розуміється суддя, який одноособово ухвалює судові рішення, або ж колегія суддів, а також присяжні, що беруть участь при ухваленні судового рішення. Дослідження складу суду, що ухвалює судові рішення досліджувалось досить багатьма вченими. При цьому проблематика таких досліджень полягала у визначенні оптимального балансу між кількістю суддів, які необхідні для прийняття рішення. Дослідження складу суду займались такі вчені як О. В. Колісник, А. Гарапон, Н. Р. Корнева. Єдності, що визначення кількості суддів при ухваленні судового рішення. Вчені по різному ставляться до того яка кількість суддів необхідна для ухвалення судового рішення. Варто відзначити, що досліджуючи проміжок часу від 2004 року (з моменту прийняття ЦПК України) та до 2017 (момент прийняття ЦПК України у новій редакції) була досить поширеною думка, щодо колегіального розгляду справи у судах I інстанції.

Окрім цього, окремої уваги заслуговує участь присяжних у цивільному судочинстві. Інститут присяжних при здійсненні цивільного судочинства також сприймається вченими неоднорідно. Такі вчені як В. В. Городовенко, М. Оніщук, С. Я. Фурса у своїх працях притримуються позиції за якою існування інституту присяжних в повній мірі (залучення присяжних при розгляді справ позовного провадження) дозволить покращити якість здійснення правосуддя. Противники залучення присяжних вказують на недоцільність існування інституту присяжних у цивільному судочинстві. Аргументи «проти» існування інституту присяжних: 1) затягнення строків розгляду справи; 2) присяжні не мають відповідної освіти та правової бази для ухвалення рішень; 3) існування присяжних у цивільному процесі завдає навантаження на фінансування судової гілки влади. Дослідження інституту присяжних дає дійти висновку, що його існування в такому форматі як є зараз не є доцільним та негативно впливає на розгляд цивільної справи.

Не слід оминати також увагою і питання гармонізації національного законодавства із загальноєвропейськими та міжнародними стандартами. Тенденцію до зближення структур національного цивільного процесуального права у зв'язку з глобалізацією, що є фундаментальною умовою, яка все більше визначатиме розвиток процесуального права, свого часу відзначав В.В. Комаров [89, с. 280]. Ним відзначається спрямованість держав на створення еталону моделі справедливого цивільного процесу (соціального цивільного процесу), яка відображає загальний концепт міжнаціональної гармонізації правосуддя і в культурологічному аспекті є надбанням національної та інтернаціональної правових культур. Саме тому, досліджуючи дану тему, неможливо ігнорувати ті процеси, які відбуваються в Україні, та пов'язані із запровадженням стандартів, відображених у практиці ЄСПЛ, а також залишати поза увагою тенденції до уніфікації європейського процесуального законодавства, навіть не зважаючи на те, що Україна не є членом Європейського Союзу.

У 2014 році між Україною та Європейським Союзом було підписано Угоду про Асоціацію [197], положеннями якої визначено, в тому числі, розвиток співробітництва у сфері юстиції, зокрема активізацію судового співробітництва в цивільних справах. Положеннями Угоди було визначено пріоритетні напрями співробітництва з метою зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості й боротьби з корупцією. При цьому Україна опинилася на межі двох паралельних європейських систем, які розмежовує І. О. Ізарова: цивільний процес ЄС та європейський цивільний процес. Відповідно «під європейським цивільним процесом необхідно розуміти систему стандартів, запроваджену на рівні Ради Європи як об'єднання, що сповідує спільні європейські цивілізаційні цінності, виходячи з впливу Європейської, Брюссельської та інших конвенцій, судової практики ЄСПЛ, а також відсутності загальнообов'язкового законодавства, що регулює цивільні процесуальні відносини, під цивільним процесом ЄС слід розуміти альтернативний порядок вирішення цивільних і комерційних справ транскордонного характеру компетентними судами або уповноваженими органами держав-членів ЄС, урегульований положеннями наднаціонального законодавства ЄС» [79, с. 5]. Новим інструментом європейської уніфікації цивільного судочинства мають стати і Модельні правила європейського цивільного процесу ELI-Unidroit [74], які можуть стати певним орієнтиром і для вітчизняного законодавця.

Особливістю саме європейської моделі уніфікації є те, що її основний принцип – пріоритетності положень загальноєвропейських процедур над положеннями національного процесуального законодавства, що зумовлює необхідність узгодження останнього з вимогами наднаціонального законодавства ЄС [78, с. 145]. Однак не слід абсолютизувати таку глобалізацію та конвергенцію правопорядків, адже кожен із них, встановлюючи мінімальні стандарти, не спрямований на повне

врегулювання процесуальної діяльності суду, залишаючи державам певну свободу національного розсуду. Зокрема, про це йдеться і у Пропозиції для резолюції Європейського парламенту з рекомендаціями для Комісії про спільні мінімальні стандарти цивільного процесу в ЄС (2015/2084(INL)) від 06 червня 2017 р. [75], з принципу забезпечення мінімальних стандартів виходить і Європейський суд з прав людини, вказуючи лише на засади, які повинні бути в основі діяльності держав-учасниць в галузі дотримання прав людини.

1.2. Структура механізму ухвалення судових рішень у цивільному судочинстві

Ухвалення судового рішення – складний процес, в ході якого між собою взаємодіють суб'єкти цивільно-процесуальних правовідносин; здійснюються різні види діяльності, найважливішими з яких є пізнавальна і правозастосовна. Механізм прийняття судового рішення традиційно розглядається в якості складової частини механізму правозастосування. Як і будь яка правозастосовна діяльність компетентного органу, ухвалення судового рішення становить певну систему дій, що сприяє досягненню завдань цивільного судочинства. Системний аналіз різних умов, факторів, обставин, що визначають процес і результат прийняття судом рішення в цивільному судочинстві, дозволяє говорити про наявність єдиного досить складного механізму прийняття судом рішення, що складається із сукупності різноманітних і різнопланових структурних елементів, що знаходяться між собою в множинних прямих і непрямих взаємозв'язках.

Механізм правозастосування можна розглядати як сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених правових засобів, що використовуються державними органами, їх посадовими особами з метою

забезпечення обґрунтованого, законного та справедливого у відповідності до волі законодавця застосування права [112], механізм правозастосування є системним утворенням, динамічною, функціональною частиною правової системи, сукупністю послідовно організованих юридичних засобів, які становлять його зміст і забезпечують досягнення соціально корисних цілей [133, с. 9].

Н. А. Чертова та І. С. Юрінська вказують у якості елементів структури механізму прийняття судового рішення: питання, що вимагає вирішення; фактичні обставини; принципи і норми права; мету, методи, правову свідомість судді, можливі альтернативи і саме рішення як вибір альтернативи [211, с. 120]. Дискусійність такого структурування пов'язана із включенням до механізму ухвалення судового рішення такого елементу як вибір альтернативи – у разі, якщо у судді є альтернатива (дискреція) мова йде про вибір відповідної норми права, тобто знову ж таки, про правозастосування, а в деяких випадках у суду взагалі відсутня альтернатива в силу імперативності процесуального законодавства (наприклад, завершення процедури врегулювання спору за участі судді на підставі впливу відведеного процесуальним законодавством для цього 30-денного строку, закриття провадження з причини смерті сторони, якщо правовідносини не допускають правонаступництва тощо). З іншого боку, правосвідомість так само не може бути самостійним структурним елементом механізму прийняття рішення, оскільки вона хоч і впливає на процес прийняття рішення, однак є елементом саме обрання і застосування суддею норми права: суд, оцінюючи обставини справи, застосовуючи норму права, робить необхідні висновки виходячи із власної правосвідомості і розуміння справедливості.

А.М. Перепелюк, визначаючи механізм застосування права як складне структурне утворення, внутрішня будова якого включає в себе основні елементи, їх взаємозв'язок та взаємодію, відносить до його елементів 1)

суб'єкта, який застосовує норму права, відповідно до належних йому владних повноважень та компетенції ; 2) суб'єкта, до якого застосовується нормативний припис, який відіграє в даних відносинах підпорядковане місце та володіє визначеною правосуб'єктністю; 3) процедуру правозастосування, стадійність та технологія даного процесу, послідовність дій; 4) безпосередньо норму права; результат (підсумок) застосування нормативних положень: індивідуально-правовий акт, який регулює конкретно визначену життєву ситуацію [133, с. 91–92].

Вважаємо, що до числа структурних елементів механізму прийняття судового рішення можуть бути віднесені: суб'єкти діяльності з прийняття рішень, що володіють певним колом повноважень; об'єкт судового рішення; мета ухвалення судового рішення; підстави ухвалення судового рішення; етапи ухвалення судового рішення.

1. Суб'єкти ухвалення судових рішень і їх повноваження. Єдиним суб'єктом ухвалення рішення є суд. Зазвичай, це суд, який розглядає цивільну справу, однак у випадку встановлення необґрунтованості заявленого відводу вирішення питання про відвід здійснюється суддею, який не входить до складу суду, що розглядає справу.

В залежності від кількісного складу суд поділяється на одноособовий та колегіальний, а останній, в свою чергу, поділяється на суд у складі виключно професійних суддів та змішаний суд (у складі професійного судді та двох присяжних). Особливі зв'язки виникають під час ухвалення судового рішення всередині колегіального складу суду, який з одного боку виступає як єдиний суб'єкт правозастосування, а з іншого – може мати внутрішню неоднорідну структуру, пов'язану як із участю непрофесійних суддів (присяжних), так і з відносною самостійністю кожного із членів колегії, що буде досліджено далі.

В той же час, неможливо погодитися з позицією деяких науковців про наявність додаткових суб'єктів, що впливають на прийняття рішень, –

учасників справи, які мають заінтересованість в результатах розгляду справи, а також вищестоящий суд – в разі скасування винесеного нижчестоящим судом рішення і передачі справи (матеріалів справи) на новий розгляд [212, с. 120]. Як зазначає І. О. Ізарова та колектив авторів, категорія «заінтересованість у справі» як підстава для участі у справі заслуговує на підтримку, однак можна розрізнити дихотомію цього поняття та поняття «неупередженість суду»: інтерес сторін та їх протилежні вимоги урівноважуються неупередженістю суду, який відповідно виконує професійний обов'язок щодо розгляду та вирішення спору в установленому порядку [13, с. 33].

Дійсно, вплив сторін у процесуальний спосіб на суддю іноді має вирішальне значення для формування внутрішнього переконання останнього: процес реалізації учасниками справи своїх прав і обов'язків як елемент змагальності цивільного судочинства сприяє формуванню предмета доказування і доказуванню, тому постанови апеляційного суду з питань перегляду ухвал суду щодо забезпечення доказів, відмови в забезпеченні доказів чи скасування ухвали про забезпечення доказів можуть докорінно змінити остаточне рішення суду, якщо будуть або не будуть забезпечені необхідні докази. Навіть контроль апеляційного суду за судовими ухвалами, пов'язаними із поновленням чи продовженням процесуальних строків, може вплинути на остаточне рішення суду: наприклад, якщо суд відмовив у продовження строків на подання відзиву, а відповідно – і доказів, на які посилається відповідач.

Інша процесуальна можливість впливу учасника справи на рішення у справі – надане процесуальним законодавством право додати до письмової заяви, клопотання проект ухвали, постановити яку він просить суд (ст. 183 ЦПК України). В такому випадку слід погодитись із позицією Е.М. Мурадян, яка обґрунтовує доцільність запровадження факультативної процедури обговорення проекту судового рішення за ініціативою сторони,

яка подала проект рішення, після вручення його примірника іншій стороні, яка має право подати на нього відзив, зауваження, внести зустрічні пропозиції, уточнення [108, с. 40]. Однак можливість викладення проекту судового рішення передбачена тільки для ухвал, а не для рішень суду чи постанов, хоча саме щодо таких видів судових рішень пропозиції сторін могли б бути найбільш доречними. Відповідні зміни пропонуються законопроектом про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та інших законодавчих актів України щодо мотивування судових рішень №4637 від 25 січня 2021 р. та передбачає, що проект рішення, підготовлений учасником справи, не є доказом, має допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду [158]. При цьому законодавча ініціатива полягає у наданні можливостей учаснику справи підготувати не тільки проект судового рішення в цілому, а й окремих його частин (його описової, мотивувальної та/або резолютивної частини), що видається дещо дивним, адже послідовність викладення змісту судового рішення має на меті висвітлення аргументів учасників справи та висновків суду, що зроблені на підставі норм законодавства із врахуванням актуальної судової практики. Підготовка ж проектів окремих частин судового рішення неминуче зводить нанівець цілісність судового рішення.

В той же час не можна вважати дії учасників справи аналогічними ухваленню судового рішення. Зокрема, в певних випадках сторона по справі може займати пасивну позицію під час судового розгляду – не подавати заяв по суті справи, інших заяв та клопотань, та навіть не з'являтися у судові засідання. В певних випадках цивільне процесуальне законодавство врегульовує процес ухвалення судового рішення таким чином, щоб взагалі виключити можливість впливу учасника справи на рішення, що виноситься. Наприклад, в наказному провадженні судовий наказ видається лише за письмовими доказами стягувача, а позиція боржника матиме значення на більш пізньому етапі під час розгляду заяви про скасування судового наказу.

Іншим прикладом є розгляд заяви про забезпечення позову без повідомлення учасників справи: лише у виняткових випадках, коли наданих заявником пояснень та доказів недостатньо для розгляду заяви про забезпечення позову, суд може призначити її розгляд у судовому засіданні з викликом сторін.

Аналогічним чином учасники справи не можуть впливати на судові рішення, що ухвалюються з власної ініціативи суду (наприклад, щодо самовідводу, витребування оригіналу електронного доказу, виклику експерта для надання усних пояснень, продовження процесуальних строків, скасування заходів забезпечення позову тощо), чи які суд зобов'язаний прийняти (наприклад, про відкриття провадження у справі у разі відсутності підстав для відмови у відкритті провадження).

Також не можливо погодитися із віднесенням вищестоящих судових інстанцій до суб'єктів ухвалення рішення. Перш за все, суди вищестоящих інстанцій виконують свою контрольну функцію виключно після ухвалення судового рішення. Навіть наявність законодавчого положення щодо обов'язковості для суду першої чи апеляційної інстанції під час нового розгляду справи висновків суду касаційної інстанції, в зв'язку з якими скасовано судові рішення та направлено справу на новий розгляд (ст. 411 ЦПК України), не перешкоджає вільній оцінці доказів судом першої чи апеляційної інстанції. Висновки касаційного суду мають стосуватися тих порушень процесуального права, які мають бути усунуті під час нового судового розгляду, однак жодним чином не можуть стосуватися питань «правильного» вирішення процесуального питання чи справи по суті (ст. 417 ЦПК України).

В той же час, значним впливом на суддю щодо ухвалення судового рішення можна охарактеризувати дій помічника судді щодо підготовки матеріалів справи до судового розгляду чи проектів процесуальних рішень. На це звертає увагу і Консультативна рада європейських суддів у своєму

Висновку № 22 (2019) про роль помічників суддів від 7 листопада 2019 р.: якщо помічники суддів готуватимуть письмову пропозицію, як слід вирішити справу, чи проекти текстів рішень у повному обсязі, є ризик того, що пропозиції помічника впливатимуть на хід думок судді («якірний ефект»). За таких обставин суддя може не усвідомлювати, що перше враження від справи може змінитися після детальнішої роботи над проектом рішення [25]. Судді мають усвідомлювати ці ризики та забезпечувати свою відповідальність за винесене судові рішення, тому важливо, щоби кожен суддя у кожній справі, що ним розглядається, зміг встановити вірний баланс, за якого допомога помічника не замінjala собою функції судді щодо безпосереднього дослідження матеріалів справи. Суддя повинен чітко розуміти ту керівну роль, яку він виконує щодо помічника, чітко відрізняти виклад обставин і законодавства у проекті судового рішення від аргументації самого помічника.

2. Об'єкт судового рішення – це конкретне питання, яке має бути вирішено судом. У ряді випадків для вирішення основного питання суд повинен розглянути цілий ряд питань проміжного характеру. Так, приймаючи рішення про відкриття провадження у справі суд з'ясовує відсутність підстав для залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви чи відмови у відкритті провадження; за якими правилами позовного провадження (загального чи спрощеного) буде розглядатися справа; дата, час і місце підготовчого засідання чи судового засідання для розгляду справи по суті; результат вирішення заяв і клопотань позивача, що надійшли разом із позовною заявою, якщо їх вирішення не потребує виклику сторін; строк для подання відповідачем відзиву на позов; строки для подання відповіді на відзив та заперечень, якщо справа буде розглядатися за правилами спрощеного позовного провадження; строк надання пояснень третіми особами, яких було залучено при відкритті провадження у справі тощо.

Як правильно зазначає І. В. Андронов, існування принципово різних питань, що змушений вирішувати суд у процесі відправлення правосуддя, породжує необхідність у різних процесуальних формах їх вирішення: вирішення по суті цивільної справи (вирішення правового спору між сторонами, надання відповіді на позовну вимогу) та вирішення заяви про виклик свідка – це принципово різні за своєю складністю завдання, а тому вони вимагають від суду різного обсягу зусиль, різних підходів до їх вирішення, кількості досліджених матеріалів, ретельності обґрунтування висновків, застосування різних техніко-юридичних прийомів тощо. Крім того, вони спричиняють різні юридичні наслідки. Саме тому дуже важливо, щоб обсяг питань, які вирішуються ухваленням того чи іншого процесуального акта відповідав сутності такого акта і, навпаки, ухвалений судом процесуальний акт повинен за своєю суттю відповідати вирішеному ним питанню, тобто процесуальна форма повинна чітко відповідати юридичному змісту [35, с. 71].

Е.М. Мурадян за характером поділяє судові акти на такі види: а) розпорядчі (виражають керуючу та організуючу роль судді в процесі); б) забезпечувальні (дозволяють оформити забезпечення позову, доказів, рішення); в) посвідчувальні (ухвала про затвердження мирової угоди сторін та закриття провадження у справі); г) підсумкові (рішення суду, що мають заключний характер, в яких сформульований припис суду по суті справи, відповідь на основне чи декілька питань, поставлених перед судом позивачем (заявником)) [186, с. 651–652].

Коло питань, що вирішуються судовим рішенням впливає і на його форму: цивільним процесуальним законодавством встановлюється обов'язкова письмова форма для рішень та постанов суду, судових наказів, тоді як ухвали можуть бути викладені як у письмовій формі, так і в усній. При чому ухвали, для яких законом передбачено письмову форму, не можуть бути винесені усно, тоді як усні ухвали можуть бути викладені за

ініціативою суду письмово з виходом до нарадчої кімнати. Отже, за формою судові рішення поділяються на усні (вербальні) та письмові. А тому неможливо погодитися з позицією І. В. Андронova, який зазначає, що навіть судові ухвали, які не оформлюються у вигляді окремого процесуального документа та постановляються судом на місці, заносяться до протоколу судового засідання, а отже також мають письмову форму [35, с. 70]. Адже в силу приписів ст. ст. 259, 268 ЦПК України, в ухвалі, яку суд постановляє без виходу до нарадчої кімнати, оголошуються висновок суду та мотиви, з яких суд дійшов такого висновку, і така ухвала заносяться до протоколу судового засідання.

Очевидно, що секретарем судового засідання в протоколі судового засідання не можуть бути повно відображені мотиви проголошеної усно ухвали, іноді не вбачається за можливе повно зафіксувати і висновок суду (якщо в ньому, наприклад, озвучуються номери банківських рахунків, дати чи інша інформація, яку складно сприйняти на слух та оперативно зафіксувати). Тому зазвичай протокол судового засідання містить лише коротку резолюцію – чи задоволено заяву (клопотання) повністю або частково, чи відмовлено у задоволенні, або ж стислі відомості про рішення суду (наприклад, про тривалість оголошеної перерви у судовому засіданні). Протокол судового засідання – це документ технічного характеру, який не дає можливості скласти уявлення про те, як саме відбувалося судове засідання (оскільки з цією метою проводиться аудіозапис) і відображає у хронологічному порядку процесуальні дії, які вчинялися у судовому засіданні, а технічний запис містить інформацію про їх зміст.

Як вказує Верховний Суд у Постанові по справі № 621/676/20, оскільки нормами процесуального права не визначено, з яких процесуальних питань суд вправі постановляти ухвали, не виходячи до нарадчої кімнати, у таких випадках суд керується міркуванням відсутності безпосередньої законодавчої заборони на вирішення певних процесуальних питань такого

видом ухвал, врахувавши важливість вирішеного питання, предмет позову, складність справи, а також очевидний характер того рішення, якій з урахуванням усіх обставин вправі був постановити суд. Зокрема, якщо відповідне процесуальне рішення не потребує детальної аргументації, наведення обґрунтованих висновків, відповіді на кожний довід учасників справи, таке рішення може бути ухвалено судом без виходу до нарадчої кімнати шляхом його проголошення та внесення відповідних відомостей до протоколу судового засідання [136].

3. Мета ухвалення судового рішення. Судове рішення є актом реалізації судової влади: «особлива юридична та соціальна природа судового рішення дає підстави вважати його перш за все актом реалізації легітимної судової влади, здатним привести в дію універсальний механізм захисту права. Тому природа судової влади та ті риси, які характеризують правосуддя як форму її реалізації, мають стати тими вихідними положеннями, що визначають сутність судового рішення» [134, с. 501]. Метою ухвалення кожного судового рішення є реалізація основного завдання цивільного судочинства – справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Однак така загальна мета опосередковується проміжними цілями, пов'язаними із вирішенням конкретного процесуального питання, яке сприятиме досягненню загальної мети.

В залежності від реалізації кінцевої мети правосуддя С. К. Загайнова пропонує виділяти: 1) заключні судові акти, що завершують розгляд цивільної справи в рамках окремого судового провадження чи у межах окремого правозастосовного циклу; 2) проміжні судові акти, які супроводжують усю діяльність щодо здійснення правосуддя, спрямовані на ухвалення заключного судового акту [65, с. 8].

Однак не завжди мета ухвалення судового рішення досягається за результатами розгляду справи: слід не погодитись з І. В. Андроновим, який вказує, що ухвали не призначені для вирішення основної мети цивільного судочинства та не втілюють результату розгляду та вирішення цивільної справи, оскільки вирішують поточні процесуальні питання, що лише супроводжують здійснення правосуддя у цивільній справі [35, с. 6]. Дійсно, кожна конкретна ухвала не вирішує спірних матеріальних правовідносин між сторонами, однак вона є складовою складного та багатоетапного механізму розгляду і вирішення цивільної справи.

У визначених цивільним процесуальним законодавством випадках ухвалою суду завершується розгляд справи без винесення рішення. Зокрема, у разі закриття провадження у справі повторне звернення до суду з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав не допускається (крім випадку відмови позивача від позову, якщо відповідач забажає вирішити спір в судовому порядку). Дійсно, хоча в такому випадку матеріально-правовий спір не вирішувався по суті, ухвалою суду стверджується або неможливість розгляду такого спору в порядку цивільного чи будь-якого іншого виду судочинства, або відсутність чи припинення предмету спору, або неможливість вирішення спору у зв'язку із укладенням третейської угоди, наявності рішення третейського суду чи суду іноземної держави.

4. Підстави ухвалення судового рішення. Як вказує М.А. Гурвич, підстави судового рішення вказують на причини задоволення або відхилення заявлених до суду вимог, тим самим вони служать необхідною умовою здійснення права сторін та інших осіб, що беруть участь у справі, на оскарження рішення [56, с. 14]. Підстави ухвалення судового рішення поділяються на фактичні (юридичні факти) та правові, які полягають у нормі, що була застосована судом. М. І. Труш, в свою чергу, виділяє процесуально-правові підстави та матеріально-правові підстави (фактичні –

юридичні факти, обставини, якими сторони у спорі обґрунтовують свої вимоги і заперечення; юридичні – правові норми, які необхідно застосувати для вирішення спору по суті) [196, с. 56].

Процесуально-правовою підставою ухвалення судового рішення є виконання усієї сукупності визначених законом процесуальних дій. Однією з основних підстав прийняття рішення суду чи постанови є закінчення судового розгляду, після якого суд зобов'язаний винести судове рішення, а отже не може самоусунутися від виконання такого обов'язку. Закінчення судового розгляду має включати не тільки повне та всебічне з'ясування судом обставин справи, а й відсутність підстав для зупинення чи закриття провадження у справі, залишення позовної заяви без розгляду.

Натомість для постановлення ухвал суду такої підстави не вимагається: оскільки ухвалами суду вирішуються питання процесуального характеру, то і суд має з'ясувати можливість постановлення ухвали лише в межах такого вузького питання як за заявою учасників справи, так і з власної ініціативи, так і на вимогу процесуального закону.

Сукупність матеріально-правових підстав прийняття судового рішення залежить від його характеру. В окремих випадках підстави прийняття рішення прямо встановлюються нормами закону (наприклад, підстави для скасування судового рішення повністю або частково та ухвалення нового рішення у відповідній частині або зміни рішення, підстави забезпечення позову, закриття провадження у справі тощо). В інших випадках – визначаються судом з урахуванням конкретної ситуації і впливу прийнятого судового рішення на виконання завдань цивільного судочинства. Наприклад, прийняття рішення про оголошення перерви у справі та її тривалість визначається судом виходячи з конкретних обставин, які не завжди пов'язані із ходом розгляду цивільної справи, а можуть залежати і від сторонніх чинників (можливість сторони чи її представника з'явитися для

продовження розгляду у визначений час, можливість заміни відведеного експерта тощо).

5. Етапи ухвалення судового рішення. Конкретний зміст діяльності щодо прийняття судового рішення і необхідні для цього кроки розрізняються залежно від виду судового рішення, від того, на якій стадії цивільного судочинства та з чиєї ініціативи воно може бути винесено тощо. Російський дослідник М. В. Беляєв виділяє у якості етапів ухвалення судового рішення аналіз приводу прийняття судового рішення, в якості якого виступає якась правова ситуація, яка потребує свого вирішення; встановлення фактичних обставин, необхідних для прийняття рішення (в першу чергу підстав і умов для винесення судового акта); вибір норми права, що підлягає застосуванню; винесення та оформлення рішення [42, с. 12–15]. Недоліком запропонованого підходу є те, що фактично етапи ухвалення судового рішення відображають інші елементи механізму прийняття судового рішення, а оформлення судового рішення не може вважатися складовою етапу винесення, адже рішення не може вважатися таким, що винесено, до моменту надання йому певної форми, яка вимагається процесуальним законодавством.

Більш слушною є позиція Н. В. Николиної, яка серед етапів правозастосування, яким беззаперечно є і ухвалення судового рішення, виділяє такі:

1) встановлення та дослідження фактичних обставин справи, що містить такі процедури: з'ясування реальних життєвих фактів, обставин дійсності, котрі торкаються предмета справи, причому необхідно з'ясувати питання наявності та характеристики суб'єктів, об'єкта та змісту відповідних суспільних відносин; дослідження вказаних реальних життєвих фактів, обставин дійсності, що здійснюються уповноваженим суб'єктом шляхом усвідомлення отриманої інформації, її вивчення, критичного оцінювання на

предмет вірогідності та вироблення загальних уявлень про обставини справи;

2) юридична кваліфікація справи, що передбачає такі процедури: вибір кола норм права, які регламентують юридичні наслідки в разі настання відповідних життєвих обставин; надання правової оцінки всій сукупності фактичних обставин у справі; формування волі у суб'єкта правозастосування щодо прийняття правозастосовного рішення у справі;

3) винесення рішення уповноваженим суб'єктом правозастосування, змістом якої є такі процедури: підготовка правозастосовного рішення у справі; доведення змісту правозастосовного рішення до відома зацікавлених осіб та організацій; роз'яснення правозастосовного рішення (за необхідності) [114, с. 69].

Специфіка правозастосування у судовій діяльності під час ухвалення судового рішення проявляється у наступному.

На першому етапі встановлення та дослідження фактичних обставин справи суд аналізує привід прийняття судового рішення, в якості якого виступає якась правова ситуація, яка потребує свого вирішення – як саму цивільну справу в цілому (тобто вирішення матеріально-правового питання), так і певне процесуальне питання. Дослідження доказів у суді першої інстанції за правилами цивільної процесуальної форми може бути двоступеневе: попереднє (проводиться з метою здійснення формальної оцінки доказів на предмет їх належності та допустимості до цивільної справи) та остаточне [41, с. 26]. Як правильно зазначає В. Д. Андрійцьо, процедура попереднього дослідження кардинально відрізняється від процедури кінцевого дослідження, оскільки може проводитися без осіб, які беруть участь у справі, не в залі судового засідання, негласно, презюмуватися тощо [34, с. 10]. У разі винесення рішення чи постанови судом проводиться попередня та остаточна оцінка наявних доказів судом, дослідження фактичних обставин справи. Під час попередньої оцінки доказів

суд лише готується до ухвалення рішення, однак, щоб його ухвалити, суд має переконатися, що сторони вжили всіх належних заходів з доведення тих обставин, на які вони посилаються, а суд виконав усі вимоги процесуального законодавства щодо забезпечення процедури доказування (наприклад, призначив судову експертизу у випадках, коли вона є обов'язковою).

Особливо такий етап проявляється у позовному провадженні з проведенням судового засідання: якщо під час судових дебатів виникає необхідність з'ясування нових обставин, що мають значення для справи, або дослідження нових доказів, суд постановляє ухвалу про повернення до з'ясування обставин у справі. Якщо ж судом з певних причин не було виявлено необхідності з'ясування нових обставин, що мають значення для справи, або дослідження нових доказів, до виходу суду для ухвалення рішення, суд, не приймаючи рішення, може постановити ухвалу про поновлення судового розгляду для з'ясувати будь-якої обставини шляхом повторного допиту свідків або вчинення певної процесуальної дії (ст. 244 ЦПК України). Однак у будь-якому випадку суд, принаймні формально, перед виходом до нарадчої кімнати має переконатися, що обставини справи з'ясовані в обсязі, достатньому для винесення судового рішення.

Якщо мова йде про розпорядчі судові акти, попередня оцінка може не проводитися, оскільки суд одразу може ухвалити певне рішення, а у разі, коли попередня оцінка доказів все ж необхідна, проводиться вона не щодо усієї справи, а лише в межах того процесуального питання, що підлягає вирішенню. Наприклад, вирішуючи питання щодо забезпечення позову суд встановлює зв'язок між тією вимогою, яка заявлена позивачем, та засобом забезпечення позову, який має виключити ускладнення чи унеможливлення виконання рішення суду; вирішуючи питання про витребування доказу чи оригіналу доказу суд встановлює зв'язок між таким доказом та фактом, який ним підтверджується, наявність інших доказів у справі, якими доводиться

той самий факт, а також значення встановлення такого факту для вирішення справи.

Юридична кваліфікація справи, проявляючись в обґрунтуванні судового рішення, є важливим етапом саме для судових рішень, викладених письмово. Саме на цьому етапі суд обирає норму законодавства, яка підлягає застосуванню. Слід погодитися з П. А. Лупинською, що прогнозування наслідків прийнятого рішення також слід розглядати як невід’ємну частину вибору правових норм, які підлягають застосуванню [100, с. 58], а не в якості самостійного етапу: вибір норми права передбачає не тільки її зіставлення з встановленими фактичними обставинами справи, а й прогнозування наслідків її застосування. Особливо яскраво важливість врахування наслідків прийнятого рішення можуть проілюструвати справи щодо відібрання дитини: в даній категорії справ суд має враховувати думку самої дитини, якщо вона може бути висловлена, задля «забезпечення якнайкращих інтересів дитини» – принципу, що закріплений у Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року.

Так само наслідки прийнятого рішення аналізуються судом під час вирішення питання про застосування ефективного способу захисту у спірних правовідносинах. Верховний Суд неодноразово акцентував увагу на необхідності застосування ефективного способу захисту як такого, що вирішує спір про право та унеможливорює подальше повторне звернення до суду. Зокрема, у Постанові від 23 червня 2020 р. по справі №909/337/19 Велика Палата Верховного Суду зазначила, що належним способом захисту переважного права наймача на придбання речі, що знаходиться у наймі, є переведення на наймача (орендаря) прав та обов’язків покупця відповідної речі, оскільки вимога про визнання недійсним договору купівлі-продажу речі сама по собі не може вважатися ефективним способом захисту порушеного переважного права наймача (орендаря) на придбання такої речі. Адже в результаті задоволення такої вимоги право особи захищене не буде,

що змусить наймача (орендаря) звертатися до власника з пропозицією відчуження речі на тих самих умовах, що були передбачені договором купівлі-продажу, який визнаний недійсним, а в разі незгоди власника – до суду із новим позовом [143].

Оформлення судового рішення має свою специфіку в залежності від:

форми (вербальної чи письмової): ухвали суду, які оформлюються окремим документом, рішення суду та постанови приймаються, складаються і підписуються в нарадчій кімнаті;

виду судового рішення, адже процесуальне законодавство визначає різні вимоги щодо форми та змісту ухвал, рішень та постанов, а до окремих видів ухвал можуть бути встановлені додаткові вимоги щодо змісту (наприклад, хвали про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, стягнення штрафу, забезпечення позову, затвердження мирової угоди є виконавчим документом, а тому мають відповідати вимогам до виконавчого документа).

Проголошення судового рішення залежить не стільки від його виду (оскільки будь-яке судове рішення, крім судового наказу, може бути проголошене), скільки від явки всіх учасників справи у судове засідання, яким завершується розгляд справи, чи розгляду справи без повідомлення (виклику) учасників справи – в такому випадку суд підписує рішення без його проголошення. В той же час, в результаті дослідження практики розгляду справ у спрощеному позовному провадженні, проведеного Ю. Д. Притикою та І. О. Ізаровою, відзначено тенденцію суду до проведення судового розгляду із викликом сторін, навіть якщо процесуальне законодавство дозволяє розглядати справу у письмовому провадженні: «з 258 проаналізованих судових рішень жодне не було постановлене в результаті розгляду справи в порядку письмового провадження, а з 82 проаналізованих судових рішень про зміну спрощеного провадження без виклику сторін жодне рішення не було постановлено без проведення

судового засідання. Суди, відкриваючи провадження у справі без виклику сторін, в основному на підставі заперечення відповідача, постановляли ухвалу про розгляд такої справи в порядку загального позовного провадження у подальшому відповідно до ч. 6 ст. 277 ЦПК» [76, с. 59–60]. Все це може свідчити, що суди традиційно тяжіють до публічного розгляду справи, щоб навіть у стороннього спостерігача не виникало сумнівів у прозорості судової процедури.

При цьому контроль за виконанням судового рішення не входить до стадій його прийняття, оскільки, по-перше, цивільне процесуальне законодавство (на відміну від адміністративного судочинства, де суд може зобов'язати суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судове рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення), не наділяє суд правом здійснення такого контролю, а по-друге, такі дії семантично виходять за межі процедури його прийняття.

Як вже було зазначено вище, перегляд судових рішень судами апеляційної та касаційної інстанції так само не входить до механізму ухвалення судового рішення, оскільки відбувається після винесення судового рішення, а у визначених законом випадках – після набрання рішенням законної сили. З цих же причин не можна назвати контролем за виконанням судового рішення скасування судом власного рішення (скасування ухвали про забезпечення позову та про зустрічне забезпечення чи заходів забезпечення позову, судового наказу, заочного рішення тощо), адже в цьому випадку процесуальна діяльність суду складає самостійний склад механізму ухвалення судового рішення, у якому предметом будуть вже інші обставини, які заново мають бути досліджені судом [165, с. 216].

РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ КОЛЕГІАЛЬНОГО ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ СПРАВИ СУДОМ

2.1. Особливості колегіального вирішення цивільної справи судом першої інстанції

Принцип одноособового та колегіального розгляду справ в цивільному процесі означає, що «з метою здійснення правосуддя у справі суд діє одноособово, а при перегляді судового рішення – колегіально, у складі суддів. Виключенням з цього правила є справи окремого провадження, які пов’язані зі зміною правового статусу фізичної особи» [80, с. 46].

Слід погодитися з О.З. Хотинською-Нор, що «концепція громадянського суспільства передбачає високий рівень активності його членів, що в контексті судової влади виражається, зокрема, у таких напрямках: а) звернення особи за судовим захистом своїх прав, свобод чи інтересів як до єдиної легітимної форми врегулювання суспільних конфліктів; б) участь громадян у визначений законом спосіб у процесі реалізації судової влади; в) активізація громадського контролю за функціонуванням інститутів судової системи» [204, с. 23]. Практика розгляду судами цивільних справ за участю присяжних є досить поширеною у світі. Так, у світі існують дві основні моделі інституту присяжних: англо-американська (класична) та континентальна системи [183, с. 134]. Однак, якщо поглянути ширше на це питання, то залучення присяжних до розгляду справи є однією із форм залучення неспеціаліста до прийняття юридичних рішень. У своєму дослідженні непрофесійної участі у судовому розгляді Дж. Джексон і Н. Ковальов (Jackson J., Kovalev N.) дотримуються ширшого підходу до прийняття юридичних рішень не тільки суддями, зокрема до таких форм включаються:

- власне, класична модель суду присяжних, характерна для країн загального права, де під час обговорення присяжні ізольовані від судді, однак судді все ще відіграють важливу роль, головуючи в судовому засіданні, вирішуючи питання щодо допустимості доказів, надаючи настанову присяжним щодо закону перед видаленням присяжних до нарадчої кімнати;

- змішані суди (mixed tribunals або mixed juries), де нарівні із суддями справу розглядають представники з народу, що є ознакою континентальної моделі суду присяжних. Класична німецька модель суду шеффенів включає професійного суддю та двох засідателів, хоча кількість та склад залежать від серйозності справи та можливого покарання. Французька модель спільних судів також включає професійних суддів, які вирішують справи з громадянами, проте співвідношення присяжних та професійних суддів набагато більше, ніж у німецькій моделі. За німецькою моделлю громадяни призначаються членами суду і засідають у змішаному суді, тоді як у Франції випадковим чином вибирані народні представники не стають членами суду. Під час служби французькі присяжні засідають окремо від суддів, збираючись на обговорення;

- модель колегіального суду з експертами (expert assessor collaborative court), де громадяни, що мають спеціальні знання, вирішують справу поряд із професійними суддями;

- народні судді, народні засідателі (lay judge) – судді без офіційної юридичної підготовки, які засідають як окремо, так і в складі певного органу. Вони працюють у різних країнах як народні засідателі, мирові судді або народні магістрати в судах нижчих інстанцій та у незначних справах [15].

Англо-американська система залучення присяжних до розгляду справ поширена у таких країнах як США, Велика Британія, Канада, Іспанія, Бельгія та інші. Відповідно до такої системи присяжні ухвалюють лише

вердикт, тобто на користь якої сторони потрібно вирішити цивільну справу. Відповідний вердикт не є вмотивованим, нормативне обґрунтування прийнятого таким чином присуду надає суддя у своєму рішенні, яке складається після оголошення вердикту.

Інститут присяжних у цивільних справах при здійсненні правосуддя на федеральному рівні у США регламентований сьомою поправкою до Конституції, відповідно до якої суд повинен розглядати за загальним правом цивільні справи за участю присяжних, якщо сума позову перевищує 20 доларів США. Відповідне правило щодо суми позову не є абсолютним: враховуючи, що сьома правка була прийнята у 1791 році, та відповідна сума не індексувалася, то американські суди досить часто відступають від такого грошового ліміту, чому сприяло і поступове тлумачення положень поправки – Верховний Суд вказав, що поправка повинна тлумачитися відповідно до загального права Англії на момент ратифікації Поправки, тобто на 1791 рік.

Окрім цього, положення в Конституції щодо залучення присяжних у цивільних справах не є абсолютним у судових системах штатів, суд штату застосовує право на розгляд присяжними цивільної справи лише тоді коли це регламентоване законами штату. Більшість штатів, у своїх конституціях регламентують право участі присяжних при розгляді цивільних справ. Так, Конституції штатів Нью-Йорку, Каліфорнії, Коннектикуту, Міннесоти, Аляски, Вірджинії, Массачусетс називають право на участь присяжних непорушним, та таким, що повинно забезпечуватись при розгляді будь-якої цивільної справи, де є матеріальний спір [170]. Проте, серед науковців США є скептичні погляди щодо доцільності участі присяжних при вирішенні цивільних справ. Д. Шапіро та Д. Кокіет (David L. Shapiro and Daniel R. Coquillette) зазначають, що Сполучені Штати мають більшу кількість присяжних, ніж це необхідно для розгляду цивільних справ, у зв'язку із чим створюється фінансове навантаження щодо забезпечення здійснення правосуддя, адже участь присяжних оплачується державою [27, с. 442].

У Канаді право на розгляд справи за участю присяжних регламентоване Канадською Хартією права і свобод, що формує першу частину Конституційного акту 1982 року [83]. На відміну від серйозних кримінальних справ, в Канаді не закріплено конституційного права на суд присяжних у цивільних справах, навіть в справах зі значною ціною позову, а допустимість цивільного суду присяжних залежить від процесуальних правил кожної провінції, які зазвичай допускають участь присяжних у справах щодо клевети, зловмисного судового переслідування, а в Альберті – також включає справи «спокушання» або «порушення обіцянки одружитися». Спеціальним актом, в якому регламентується процедура добору та участі у судовому розгляді присяжних та їх участь у цивільному процесі, є закони про присяжних (Jury Act) провінцій Канади. Цивільні журі також можуть бути дозволені у справах, коли сума спору перевищує певний поріг (наприклад, 75 тисяч канадських доларів в Альберті або 100 тисяч канадських доларів в Британській Колумбії). Однак правила також зазвичай дозволяють іншій стороні вимагати судового розгляду тільки суддею, зазвичай на тій підставі, що докази можуть бути занадто об'ємними або занадто складними з наукової точки зору для присяжних. Також відрізняється кількість присяжних, яка залучається для розгляду цивільної справи: наприклад, 6 присяжних в Онтаріо [18], 7 присяжних в Новій Шотландії [19], 8 присяжних в Британській Колумбії [20].

Аналізуючи англо-американську модель участі присяжних, то варто відзначити, що вона має як позитивні так і негативні сторони. Щодо позитивних сторін, то можна виокремити наступні: 1) народ, безпосередньою приймає участь у здійсненні правосуддя; 2) допомагає забезпечувати належний рівень довіри до судової системи в цілому; 3) враховуючи, що за такою моделлю присяжні виносять «вердикт», а суддя здійснює його обґрунтування, це дозволяє присяжним більше перейматися справедливістю винесеного рішення, а не його нормативним

обґрунтуванням. Якщо ж зазначити негативні сторони участі присяжних при розгляді справ за англо-американською моделлю, то це: 1) порядок відбору присяжних, а також їх узгодження сторонами є досить складним процесом, що впливає на строки вирішення справи; 2) забезпечення функціонування інституту присяжних завдає фінансового навантаження на видатки судової гілки влади, хоча, наприклад в Британській Колумбії, витрати на участь присяжних депонує сторона, яка вимагала розгляду справи судом присяжних.

При цьому, навіть попри тривале укорінення в судовій практиці даного інституту, кількість проваджень за участі присяжних в цивільних справах у США невпинно скорочується: відсоток цивільних справ, які вирішувались присяжними, зменшився з приблизно 5,5% у 1962 році, до 1,2% у 2002 році та до 0,8% у 2013 році [28].

На відміну від англо-американської системи участі присяжних у здійсненні правосуддя, за континентальною системою присяжні при розгляді цивільної справи не виносять «вердикт», який суддя в подальшому мотивує у своєму рішенні, а голосують разом із суддею чи суддями щодо вирішення конкретної справи. При розгляді континентальної системи участі присяжних Ю. Асадчий зазначає, що присяжні при розгляді судової справи користуються тим ж самими правами, що і судді, тобто можуть брати участь у збиранні, оцінці та дослідженні доказів, ставлячи у тому числі і запитання учасникам судового процесу, чого не має у англо-американській системі інституту присяжних [38]. Окрім цього, при винесенні рішень присяжні повинні також аргументувати свою позицію.

Континентальна система існування інституту присяжних характерна для таких держав як Франція, де існує так званий «суд асизів», для окремих регіонів Німеччини, де є «суд шеффенів», а також для України.

Судова система Франції побудована таким чином, що присяжні присутні лише при розгляді кримінальних справ, а цивільні справи в

залежності від суті спору розглядаються професійними суддями. Важливою складовою судової системи Франції, на яку припадає більшість розгляду майнових справ є спеціалізовані суди, під якими розуміються органи, що поділені в залежності від характеру спору (торговельні, морські, цивільні) та в яких здійснюється правосуддя не професійними суддями, а суддями, призначеними чи обраними зі сфер, в яких виникають суперечки. Так, наприклад, при розгляді торговельних справ, судді обираються самими торговцями, вимоги до таких кандидатів – бути особою, що займається торгівлею не менше 5 років. Таким чином, такі судді при розгляді справ можуть краще розібратись з відповідним спором. Як зазначає В.С. Серединський, суд присяжних у Франції має три основні характеристики, які відрізняють його від інших судів, в національній судовій системі, до таких характеристик варто віднести наступні: 1) усна процедура розгляду справи; 2) статус присяжних, які прирівняні до професійних суддів; 3) присяжні при винесенні рішення керуються своїм внутрішнім переконанням щодо винуватості особи [178, с. 165].

У Німеччині одночасно з професійними суддями, які здійснюють правосуддя, існує інститут шеффенів – присяжні, які відбираються із числа осіб, що проживають на відповідній території. Порядок обрання шеффенів, а також їхні права регламентовані Законом ФРН «Про судоустрій» (GVG), відповідно до § 28 якого при розгляді кримінальних справ здійснення правосуддя може відбуватись за участю головуючого судді та двох народних засідателів (шеффенів). Кандидати у шеффени відбираються муніципальною радою та передаються на затвердження до відповідного суду строком на 5 років [8]. Порядок розгляду цивільних справах регламентується Законом ФРН «Про загальні суди» [109, с. 177], відповідно до якого розгляд цивільних справ у судах загальної юрисдикції здійснюється без участі присяжних, вирішення таких справ проводиться професійним суддею в одноособовому порядку [98, с. 119].

Отже, континентальна система участі присяжних у вирішенні справ не передбачає повноцінної участі народу при вирішенні цивільних справ, народ, зазвичай, бере участь у здійсненні правосуддя в якості присяжних лише у кримінальних справах.

Вперше участь народу у здійсненні правосуддя Незалежної України була закріплена в Конституції України 28 червня 1996 року. До цього часу інститут присяжних регулювався Законом Української Радянської Соціалістичної Республіки №2022-X від 05.06.1981 року «Про судоустрій», відповідно до статті 10 якого справи у судах першої інстанції розглядаються суддею одноособово, колегією суддів або суддею і народними засідателями, а також судом присяжних у випадках, визначених процесуальним законом. При цьому Цивільним процесуальним кодексом України, прийнятим 18.07.1963 року та який діяв до 18.03.2004 року участь присяжних чи народних засідателів не була передбачена. У статті 16 даного кодексу було зазначено, що справи у судах першої, апеляційної та касаційної інстанції розглядаються або суддею одноособову (перша інстанція), або колегіально. Тобто інституту присяжних не існувало у цивільному процесі навіть після прийняття Конституції України. Окрім цього досить неточним було визначення інституту присяжних, адже в юридичній термінології існувало два поняття: «народні засідателі» та «присяжні».

Новим поштовхом розвитку інституту присяжних в Україні стало прийняття Закону України №3018-III від 07.02.2002 року «Про судоустрій України». Так, відповідно до ч. 1 ст. 58 Закону України «Про судоустрій України» правосуддя в Україні здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі та присяжні. Детальний порядок відбору та процесуальне становище присяжних та народних засідателів регламентувався главою 10 Закону України «Про судоустрій України». При цьому законодавцем було введено два поняття «народні засідателі» та «присяжні», проте повноцінно участь народу при здійсненні

правосуддя у цивільних справах забезпечена не була, адже до 2004 року в Україні діяв Цивільний процесуальний кодекс УРСР.

В рамках проведення судової реформи, що розпочалась у 1996 року з моменту прийняття Конституції України, Верховною Радою України було прийнято Закон України № 1618-IV від 18.03.2004 року, яким було затверджено новий Цивільний процесуальний кодекс України. Так, відповідно до ЦПК України від 18.03.2004 року, цивільні справи у судах першої інстанції розглядаються суддею одноособово, який є головуючим та діє від імені суду. (частина 1 статті 18). При цьому, частиною 2 статті 18 ЦПК України, у встановлених випадках цивільні справи можуть розглядатись колегіально за участю одного судді та двох народних засідателів, які на час розгляду справи користуються всіма правами судді.

Тобто, виходячи із логіки законодавця, відповідно до Закону України «Про судоустрій в Україні» від 07.02.2002 року в Україні було запроваджено інститут присяжних у двох видах: 1) присяжні, для участі в кримінальних справах; 2) народні засідателі для розгляду певних категорій цивільних справ.

Перелік справ окремого провадження, що розглядаються за участю народних засідателів був визначений у частині 4 статті 234 ЦПК України: 1) обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; 2) визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; 3) усиновлення; 4) надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку; 5) обов'язкова госпіталізацію до протитуберкульозного закладу.

З прийняттям Верховною Радою України Закону України №2453-VI від 07.07.2010 року «Про судоустрій і статут суддів» встановлювалось, що народним засідателем є громадянин України, який у випадках, визначених процесуальним законом, та за його згодою вирішує справи у складі суду разом із професійним суддею, забезпечуючи згідно з Конституцією України

безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя. Тобто, участь народу при здійсненні правосуддя у вигляді залучення народних засідателів при розгляді окремих категорій справ залишалась. При цьому, з прийняттям Закону України від 07.07.2010 року «Про судоустрій і статус суддів» ЦПК України змінено не було щодо участі народних засідателів.

Наступним етапом реформування інституту присяжних в Україна стало прийняття Закону України №1402-VIII від 02.06.2016 року «Про судоустрій і статус суддів», в якому на відміну від попереднього термін «народні засідателі» було виключено, а було встановлено, що участь народу при розгляді цивільних справ забезпечує існування інституту присяжних. Статтею 63 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», зазначалось, що присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя. Цікавим є той факт, що участь присяжних можлива лише за їх згодою, а не є обов'язковою як це буває в більшості країн англо-американської системи існування інституту присяжних.

Задля уникнення правової розбіжності в поняттях «присяжний» та «народний засідателі» після прийняття нового закону про судоустрій Верховною Радою України було прийнято Закону України №1847-VIII від 09.02.2017 року «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо розгляду справ за участю присяжних», відповідно до якого термін «народні засідателі» у ЦПК України було замінено на термін «присяжні». Після прийняття відповідного закону існування інституту народних засідателів припинилося. Окрім цього, в рамках судової реформи 2016–2017 років, було викладено у новій редакції ЦПК України, на підставі Закону України №2147-VIII від 03.10.2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». Із внесенням відповідних змін

розгляд цивільних справ було значно змінено, проте, як і в попередній редакції ЦПК України участь народу при здійсненні правосуддя в цивільних судах була забезпечена в окремому провадженні при розгляді певних категорій справ.

Як правильно зазначає І.О. Ізарова, глобалізація принесла своєрідне поширення права різних правових систем світу, що виявляється у запозиченні найефективніших інститутів. Цей традиційний для римського права процес сьогодні значно спрощується за рахунок широких можливостей використання методів порівняльного правознавства, спільних досліджень за участю представників різних країн і систем. У той же час це ускладнює нормотворчий процес, оскільки він не набуває складного характеру, маючи це на увазі, запозичені інститути необхідно узгоджувати із традиційними інститутами національного законодавства [13, с. 73]. Отже, перш за все, законодавцем, впроваджуючи новий інститут чи реформуючи вже існуючий, повинна оцінюватись його прогнозована ефективність.

Тобто, не дивлячись на повноцінне реформування судової системи, цивільного процесуального законодавства, інститут присяжних докорінно реформовано не було, що викликало жваву дискусію серед юридичної спільноти щодо подальшої доцільності існування інституту присяжних в цілому. Фактично за своєю роллю та виконуваними функціями «присяжні» за цивільним процесуальним законодавством України не є присяжними в класичному розумінні, тому в рамках даного дослідження можна ототожнити поняття «народний засідатель» та «присяжний», оскільки за чинного нормативно-правового регулювання вони становлять єдине явище.

Враховуючи потребу у реформуванні вказаного інституту, на розгляд до Верховної Ради України було внесено декілька законопроектів, основною метою яких визначено вдосконалення нормативного регулювання діяльності присяжних під час судового розгляду.

Проектом Закону про суд присяжних №3843 від 14 липня 2020 р. передбачається визначити юрисдикцію та склад суду присяжних, який буде складатися не просто з декількох присяжних, а з Лави присяжних як єдиного суб'єкта, що складається з восьми присяжних, який виносить вердикт – рішення по суті обвинувачення. Що не менш важливо, пропонується окреслити основні питання, які ставляться головуючим суддею присяжним у опитувальному листі (на які вони мають відповісти «так» або «ні»), та підстави оскарження вироку суду присяжних тощо. Хоча вказаний законопроект передбачає лише врегулювання здійснення судочинства судом присяжних в суді першої інстанції у кримінальному провадженні, у Прикінцевих та перехідних положеннях вказаного законопроекту закріплюється обов'язок Кабінету Міністрів України у протягом шести місяців розробити та внести на розгляд до Парламенту проект Закону про здійснення правосуддя за участі присяжних у цивільному процесі [160]. З огляду на суб'єкта законодавчої ініціативи не можна вважати даний законопроект перспективним, однак тенденція очевидна: законодавець намагатиметься вдосконалити участь присяжних у здійсненні судочинства.

Зокрема, Урядом було зареєстровано пакет законопроектів, спрямованих лише на вдосконалення формування корпусу присяжних. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення порядку залучення громадян України до участі у здійсненні правосуддя та формування списку присяжних», передбачає спрощення порядку формування списків присяжних [159]. Зокрема пропонується призначати особу у якості присяжного без її попередньої згоди, а повноваження щодо формування списків присяжних планується передати Державній судовій адміністрації України, чим вирішити питання відмов потенційних присяжних від виконання такої важливої функції (таким чином, якщо особу оберуть у якості присяжного, її відмова може мати місце у виключних випадках). Виключення місцевих рад

з процесу формування списків присяжних так само має пришвидшити процедуру призначення присяжних на розгляд конкретної справи, адже наразі нерідко саме органи місцевого самоврядування своєчасно не надають судовим органам списки кандидатів у присяжні, через що неможливо провести автоматизований розподіл для призначення складу суду.

Однак зазначені законопроекти не вирішують проблем залучення присяжних саме у цивільному судочинстві. Зазвичай, такими проблемами є їхня неявка, небажання продовжувати участь у тривалому розгляді справи та недостатнє фінансування.

Поки впровадження класичного інституту присяжних перебуває на стадії законодавчих ініціатив, думки науковців, суддів та професійної спільноти розділились щодо доцільності існування та реформування в цивільному процесі такого інституту.

Суттєвою проблемою є залучення присяжних у тих категоріях справ, в яких цінність думки присяжного не може переписати професійних знань. Зокрема, у такій категорії справ як надання психіатричної допомоги у примусовому порядку, про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу медичні показання не можуть залежати від позиції присяжних. В цих же категоріях справ процесуальне законодавство встановлює скорочені строки судового розгляду: справи щодо надання психіатричної допомоги у примусовому порядку розглядаються судом протягом 24 годин (щодо госпіталізації особи до закладу з надання психіатричної допомоги); протягом трьох днів (заява про психіатричний огляд); протягом 10 днів (про надання амбулаторної психіатричної допомоги, її продовження та продовження госпіталізації). Справи про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу або про продовження строку примусової госпіталізації розглядаються судом не пізніше 24 годин після відкриття провадження у справі. Тоді як відповідно до ст. 67 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» письмове

запрошення для участі у здійсненні правосуддя суд надсилає присяжному не пізніше ніж за 7 днів до початку судового засідання. Отже в даному випадку ставиться під сумнів сама своєчасність розгляду таких категорій справ.

В. Смірнова слушно пропонує зменшити кількість категорій справ, що розглядаються за участю присяжних в окремому провадженні лише до справ, що стосуються усиновлення. Аргументуючи свою позицію, дослідниця зазначає, що справи про усиновлення характеризуються такими оціночними поняттями як доцільність усиновлення, відповідність усиновлення інтересам дитини, мотиви усиновлення, ставлення заявника до виховання дитини, урахування думки дитини щодо її усиновлення в разі можливості останньої за віком і станом здоров'я усвідомлювати факт усиновлення. Отже, приймати рішення варто не тільки за внутрішнім переконанням професійного судді на основні поданих документів, а й ураховуючи думку, досвід, небайдужість до подальшого життя усиновлюваної дитини присяжними [181, с. 70].

В той же час, у позовному провадженні присяжні зовсім не беруть участі, хоча у цьому виді цивільного судочинства вони мали б змогу більш повно реалізувати представницьку функцію народу під час здійснення судочинства. Зокрема, у таких категоріях справ як відібрання дитини, встановлення порядку спілкування із дитиною, спадкові спори, позбавлення права користування житлом, присяжні могли б брати участь за заявою однієї із сторін (як це реалізовано у кримінальному процесі).

Цікавою, є позиція наукової спільноти, щодо залучення присяжних в певних категоріях справ де потрібні профільні, чи так звані спеціалізовані знання. Так, О.В. Колісник зазначає, що для вирішення деяких категорій трудових, житлових і земельних справ повинні залучатися представники громадськості, які, не будучи професійними юристами, є професіоналами в тій чи іншій сфері життєдіяльності, до якої належить предмет судового розгляду [88, с. 11].

Схожої позиції також дотримується і А. Гарапон, який зазначає, що непрофесійні судді отримують право судити не за знання законів, а за їхній інтерес до конкретного предмета, за знання ними конкретного середовища чи на підставі професійного вибору, оскільки недостатньо просто знати право, необхідно також перейнятися тим, що його оточує, технікою й «культурою», властивою конкретному предмету [53, с. 311]. Однак доцільність такої пропозиції викликає сумніви хоча б виходячи з класичного постулату – «суд знає закони». У разі необхідності спеціальних знань процесуальне законодавство дозволяє проведення судових експертиз та подання висновку експерта у галузі права. Роль присяжних полягає зовсім не в тому, щоб полегшити судді прийняття чи обґрунтування судового рішення, а навпаки – в подачі сигналу, що в даному випадку суспільство розуміє як справедливе рішення.

В той же час самого лише зменшення чи зміни категорій справ, що розглядаються присяжними недостатньо для вирішення тих практичних проблем, які виникають в ході судового розгляду.

Можна виділити такі функції інституту присяжних:

1) політична. Ще у класичних дослідженнях американської демократії вказується, що інститут присяжних виконує не тільки судову, а й політичну функції, при чому ймовірніше, що саме політична функція є переважаючою. Алексіс де Токвіль допускав, що користь суду присяжних (особливо у цивільних справах) щодо забезпечення найкращого здійснення правосуддя може бути спростована, оскільки суд присяжних вперше був введений в той час, коли суспільство перебувало в нецивілізованому стані, а сам інститут присяжних піднімає на місце судової влади самих людей і наділяє їх можливістю управління суспільством [1, с. 443]. На думку В. І. Теремецького функція соціального контролю, що здійснюється судом присяжних, урівнює в суспільстві вимоги законодавства, а також права та законні інтереси, формує громадянське суспільство в державі [191]. В

Україні політична функція інституту присяжних спрямована, в тому числі, на формальне виконання вимог Конституції України щодо забезпеченні участі народу у здійсненні судочинства. Однак той незначний відсоток справ, що розглядається присяжними, вказує на невсеосяжне виконання даної функції (див. Додаток 2);

2) правотворча функція виокремлюється дослідниками класичного інституту присяжних. У країнах прецедентного права, де присяжні відділені від суду і фактично протиставляються державній владі, існує можливість аналізувати статистику винесених вердиктів, тобто передбачати ймовірність вирішення справи певним чином на підставі сформованого прецеденту. Держава ж має можливість реагувати на таку практику шляхом вдосконалення законодавчого регулювання певних відносин;

3) сприяння примиренню сторін. Можливість аналізу і прогнозування вердиктів присяжних в англо-американській моделі дозволяє сторонам вирішити спір до передачі його на розгляд присяжних, однак в континентальній моделі дана функція не реалізується, адже позиція присяжних зазвичай співпадає із позицією судді і лише у виключних випадках присяжними викладаються окремі думки;

4) підвищення довіри до суддів та забезпечення незалежності суду. Участь у судовому процесі присяжних забезпечує базовий принцип демократичної країни – народовладдя. Залучення громадян України до вирішення судових справ як присяжних, на думку В.В. Городовенко, забезпечує підвищенню довіри до суддів, а також зміцнює фундаментальну засаду судової влади – незалежність [55, с. 353]. Схожої думки також дотримується М. Оніщук, який зазначає, що діяльність суду присяжних підвищить довіру до судової гілки влади серед народу що є вельми актуальним для вітчизняної Феміди, індекс сприйняття якої є традиційно низьким [131]. Важливим аспектом запровадження інституту присяжних в національній судовій системі є те, що присяжні на думку деяких вчених

повинні допомогти судді і уникнути морального тиску з боку громадськості, коли розглядаються так звані «гучні справи» [200, с. 15].

Проте, з такими думками науковців погодитись повноцінно неможливо. Як відомо, незалежність суду поділяється на внутрішню та зовнішню: внутрішня полягає в незалежності кожного судді під час здійснення ним функцій правосуддя, тоді як зовнішня – пов'язана із взаємовідносинами всередині системи державної влади, а також із відносинами судової влади й суспільства. В тому вигляді, в якому інститут присяжних наразі закріплено, можна вважати, що існує найбільший ризик посягання на внутрішню незалежність присяжних, які наділені усіма правами судді. Досліджуючи змішані суди (якими за своєю суттю є інститут народних засідателів та присяжних в сьогоdnішньому вигляді), В. Ханс (Hans V.) вказує на ряд процесуальних особливостей, які дозволяють професійним суддям домінувати над колегіальним складом суду: професійний суддя, що головує, зазвичай контролює доступ до матеріалів справи та керує процесом, додаткові запитання народних засідателів часто надходять через головуючого; навіть якщо позиція по справі професійного судді не знайшла підтримки присяжних, суддя сам викладає мотиви, що лежать в основі рішення суду. Якщо професійний суддя контролює провадження у справах і не заохочує непрофесійну участь, це зменшує потенційні переваги такого змішаного органу аж до підриву легітимності суду, якщо домінування професійного судді широко відоме або припускається [10].

Саме тому «домінування» професійного судді призводить до того, що присяжні не схильні уважно стежити за процесом, вони задають мало запитань і, як правило, народні засідателі погоджуються з професійними суддями, саме тому більшість рішень є одностайними, а в разі розходження думок найчастіше позицію змінюють не судді, а присяжні. Тому за сучасних умов слід не погодитись із О.Ф. Кістяковським, який аналізуючи доцільність

інституту присяжних, вказував, що присяжні більш здатні, ніж судді, вникнути у фактичну сторону справи, оскільки суддя більше звертає увагу на деталі справи, коли він повинен викласти їх присяжним, ніж коли він робить це для самого себе [113, с. 14].

Тому ані довіра до судової гілки влади, ані її незалежність за вітчизняного законодавчого регулювання, у повному обсязі забезпечені інститутом присяжних не можуть бути.

5) підвищення правосвідомості громадян, яке відбувається за рахунок їх включення до епіцентру творення правосуддя – розгляду справ судом першої інстанції. Як демонструє англо-американська модель, присяжним не просто не потрібні юридичні знання, вони є навіть небажаними: наприклад, канадські закони провінцій виключають з числа присяжних суддів, адвокатів, працівників правоохоронних органів тощо, не можуть бути присяжними співробітники товариства юридичних послуг, що надає, в тому числі безоплатну юридичну допомогу (Британська Колумбія), студенти-юристи, та кожен практикуючий лікар і ветеринарний лікар, який має юридичну кваліфікацію (Онтаріо). Цікаві результати продемонструвало дослідження виборчої поведінки присяжних у США: присяжні, які залучались у кримінальних справах і виносили вердикт, на наступних виборах голосували частіше, ніж ті присяжні, кандидатура яких була відхилена, або ті присяжні яким не вдалося винести вердикт більшістю голосів [7, с. 360–362]. Проте така тенденція не прослідковувалася у присяжних в цивільних справах, що дослідники пояснюють відмінністю типового кримінального процесу, який є протистоянням державі проти підсудного, тому ідея участі у значущій громадській діяльності може бути більш помітною у кримінальних справах, на відміну від цивільних процесів. Однак щодо змішаних судів інші науковці ставлять під сумнів аналогічний ефект: хоча в змішаних судах існує формальна рівність, ролі професійних та присяжних чітко розмежовані, а ефект громадської залученості може

залежати від того, чи існує атмосфера взаємної поваги, вагомості участі непрофесійних суддів та активних дебатів [21];

б) легітимація судових рішень. Не зважаючи на те, що присяжних часто критикують як некомпетентних, особливо щодо їх здатності вирішувати складні юридичні питання, під час судових процесів присяжним у цивільних справах доручається вирішувати питання, які стосуються виявлення вже існуючих стандартів суспільства та визначення того, чи відповідають конкретні обставини справи цьому стандарту [26].

Відповідно до даних судової статистики (див. Додаток 2) кількість справ, що розглядається за участі присяжних, коливається в межах 1,5–1,7% від кількості справ, що розглядалися місцевими загальними судами. Такий незначний, порівняно із загальним обсягом, показник вказує на те, що їхнє залучення до судового розгляду має не практичні причини (прискорення судового розгляду, демонстрація відкритості судової влади тощо), а певні політичні мотиви – формальне виконання вимог Конституції України. Так, Л.В. Сапейко зазначав, що законодавець обирає своєрідну модель реалізації права громадян на участь у здійсненні правосуддя, а саме обмежує його дію деякими категоріями справ окремого провадження, що в буквальному розумінні норм Конституції суперечить їй, адже Основний Закон говорить про участь народних засідателів у здійсненні правосуддя загалом, тобто в усіх справах, а не в певних. В іншому випадку положення ст. 124 Конституції містили б відповідне застереження [176, с. 297]. Сама ж участь народних засідателів для цивільного процесу, на його думку, має більше негативних ознак, аніж позитивних.

Зокрема, судді завжди розуміли, що пересічним присяжним складно розбиратися в справах, пов'язаних зі встановленням юридичних фактів, і застосуванням спеціальних норм законодавства, хоча від них цього і не вимагається – їхня роль в класичній моделі полягає саме в тому, щоб вирішити справу «по справедливості», як її собі уявляє представник з

народу. На цьому ж акцентує увагу і Ю. Д. Притика, сверджуючи, що у класичній моделі присяжних головний доказ – показання свідків, які призначені для суду присяжних, адже останні не є юристами й не мають необхідності розбиратися в письмових доказах [62, с. 14]. Присяжні в більшості випадків спираються на усні аргументи, показання свідків, оскільки вони, хоч і мають можливість ознайомлюватися з матеріалами справи, скоріш за все не реалізують своє право з багатьох причин – зазвичай, вони мають інше місце роботи, в судах у присяжних відсутні кабінети, де вони могли б досліджувати матеріали справи тощо). А тому присяжні повинні відразу заслухати всі докази по справі і відразу вирішити всі питання, незважаючи на потенційну плутанину чи нерозуміння, оскільки присяжні навряд чи будуть повертатися до суду, щоб підготуватись до наступного засідання [164, с. 175–177].

Шкодить своєчасному судовому розгляду і можливість вибуття присяжного з розгляду справи, внаслідок якого відбувається заміна присяжного, якого так само слід викликати до суду. На відміну від цивільного судочинства, у кримінальному судочинстві (ст. 387 КПК України) передбачено можливість для усунення такого недоліку – призначення двох запасних присяжних, які під час судового засідання постійно перебувають на відведених їм місцях і до ухвалення вироку можуть бути включені до складу основних присяжних у разі неможливості когонебудь з основних присяжних продовжувати участь у судовому розгляді. Все це сприяє безперервності судового розгляду і дозволяє не розпочинати довготривалий судовий процес спочатку у разі вибуття з різних причин одного із присяжних.

В умовах пандемії суди різних країн також намагалися вирішити питання, як забезпечити справедливість, відкритість судового розгляду, виключивши ризики для здоров'я, в тому числі і присяжних. Ті країни, в яких суд присяжних (принаймні в цивільних справах) не є обов'язковим,

вирішили призупинити розгляд справ за участі присяжних. Навіть в межах однієї країни можливість засідання присяжних була врегульована по-різному: канадська Британська Колумбія до 4 жовтня 2021 року припинила з мотивів забезпечення безпеки здоров'я суди присяжних у цивільних справах, а всі раніше заплановані судові процеси будуть проводитися тільки суддею. Провінція Альберта, навпаки, оголосила про відновлення всіх судів присяжних, які відтепер будуть слідувати протоколам охорони здоров'я і безпеки, хоча малоімовірно що суди присяжних все ж відбудуться – останній раз цивільну справу було схвалено для розгляду в суді присяжних у 2008 році, а останній раз запит про суд присяжних було подано у 2015 році (і запит був відхилений).

Сполучені Штати Америки, в тих випадках, коли участь присяжних є обов'язковою, фактично паралізували розгляд цивільних справ, адже неможливо забезпечити розгляд справи у настільки великому залі судового засідання, який би відповідав вимогам соціального дистанціювання (відстань між особами не менша, ніж 1,8 метра) не тільки суду, судового репортера і сторін з їхніми представниками, а ще й 12 присяжним.

В Україні ж склад присяжних кількісно невеликий, тому здавалося б, заходи соціального дистанціювання могли б бути реалізовані. Однак на практиці просторих залів судових засідань не вистачає, а дистанційна участь присяжних в режимі відеоконференції за чинного законодавчого регулювання в Україні неможлива.

Ще до «перейменування» інституту народних засідателів у присяжних М.М. Ясинок зазначав, що інститут народних засідателів у тому вигляді, як він існує, вичерпав свій ресурс. Він вже не є ні контролем суспільства над судочинством, ні помічником судді, ні засобом участі працівників у відправленні правосуддя. Він став судовим баластом, який не потрібний ні суду, ні самим народним засідателям, ні суспільству в цілому. Таким чином,

всі справи окремого провадження доцільно розглядати суддею одноособово [220, с. 161–162].

З наведених вище міркувань доцільним буде виключення інституту присяжних у цивільних справах і в Україні, оскільки існування інституту присяжних у цивільному процесі як засобу народовладдя створює певні негативні наслідки щодо строків розгляду справи та не вирішує тих завдань, що зазвичай ставляться перед присяжними в інших правопорядках.

2.2. Процесуальний порядок ухвалення судового рішення колегіальним складом судами апеляційної та касаційної інстанції

Положеннями ст. 35 ЦПК України встановлено спеціальний порядок вирішення питань, що виникають при колегіальному розгляді справи, – з однієї сторони він є гарантією незалежності суддів, рівноправності всіх членів суду та забезпечує умови для виявлення особистої думки кожного члена суду (як професійного судді так і присяжного), а з другої – виступає деблокуючим механізмом, що забезпечує прийняття судом як процесуальних так і кінцевих рішень, та відповідно гарантує отримання учасниками судового провадження рішень, постановлених за наслідками поданих ними заяв та клопотань а також рух і вирішення справи в цілому [167, с. 86].

Так, всі питання, що виникають під час розгляду справи колегією суддів (або у складі одного судді і двох присяжних), за винятком питань щодо заявлених відводів, вирішуються простою більшістю голосів. Суддя, щодо якого вирішується питання про відвід участі в ухваленні відповідного рішення не приймає.

Такий спосіб ухвалення рішення і зумовлює непарну кількість суддів (судді та засідателів) при колегіальному розгляді справи не залежно від інстанційності, та, відповідно, унеможлиблює ситуацію, коли прийняття

рішення буде неможливе через рівність голосів із збереженням рівності голосів всіх членів колегії.

Апеляційний перегляд справи покликаний забезпечити право громадян на оспорування рішень суду першої інстанції у разі незгоди з таким рішенням. Відповідно до цивільного процесуального законодавства розгляд справи судом апеляційної інстанції здійснюється колегіально, за участю трьох суддів (ч. 3 ст. 34 ЦПК України). Прийняття колективних рішень, як свідчать результати досліджень, проведених в області психології, соціології, філософії, дозволяє стверджувати, що при колегіальному розгляді справ приймається більше безпомилкових рішень, ніж при одноосібному розгляді [103, с. 748–757].

Є. В. Васьковський, аргументуючи доцільність колегіального розгляду справи в судах апеляційної інстанції, зазначав, що перевагами колегіального розгляду справи є глибоке та усебічне їх обговорення, рішення при розгляді є результатом обміну думок між суддями, результатом зіткнення різних поглядів та одні й ті ж питання, при цьому забезпечується більш неупереджене ставлення до справи [48, с. 32–33]. Аналогічної думки також дотримується С. В. Васильєв, який зазначає, що колегіальний розгляд справи забезпечує ґрунтовне, добросовісне і справедливе вирішення справи [47, с. 33–34]. Така позиція щодо колегіального розгляду справи є досить влучною, адже апеляційний перегляд справи повинен не тільки виправити ті помилки, які могли бути допущені суддею про одноособовому розгляді справи, а й не допустити нових помилок, які впливатимуть не тільки на результати розгляду конкретної справи, а й на подальше формування судової практики, особливо якщо мова йде про винесення рішення судом касаційної інстанції.

Натомість пропозиції деяких науковців щодо необхідності залучення народних засідателів (за чинного регулювання – присяжних) до апеляційного розгляду у тих категоріях справ, у яких вони беруть участь при вирішенні справ по першій інстанції [87, с. 164], не може бути підтримана з огляду на

функцію апеляційного перегляду – виправлення тих судових помилок, що були допущені нижчестоящою інстанцією, яку важко було б реалізувати, залучивши непрофесійних суддів до судового розгляду.

Однак судом апеляційної інстанції не всі процесуальні питання вирішуються колегіально, адже відповідно до ст. 357 ЦПК України саме суддя-доповідач вирішує питання про залишення апеляційної скарги без руху, тоді як питання про повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті чи відкриття апеляційного провадження суд апеляційної інстанції вирішує колегіально.

Колегіально має розглядатися і питання винесення окремої ухвали, на чому наголосив Верховний Суд своєю Постановою від 05 червня 2019 року у справі № 201/2762/18-ц: суд, виявивши при вирішенні спору порушення законодавства або недоліки в діяльності юридичної особи, державних чи інших органів, інших осіб, постановляє окрему ухвалу, незалежно від того, чи є вони учасниками судового процесу. Тобто, окрема ухвала може бути постановлена при розгляді справи по суті. За змістом ч. 4 ст. 259 ЦПК України окрема ухвала, яка оформлюється окремим документом, має бути постановлена в нарадчій кімнаті, а за змістом ст. 385 ЦПК України – судом апеляційної інстанції, а не суддею одноособово під час вирішення питання про відкриття провадження у справі.

Важливим також є і те, що відповідно до процесуальної реформи, розпочатої у 2017 році, суди апеляційної інстанції розглядають певні категорії справ як суди останньої інстанції, тобто частина рішень не зможе бути переглянута в касаційному порядку. Так, відповідно до пункту 2 частини 3 статті 389 ЦПК України, не підлягають касаційному оскарженню судові рішення у малозначних справах, крім випадків, якщо: 1) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики; 2) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати

обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи; 3) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу; 4) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково. Перелік випадків, коли справа є малозначною наведений в статті 19 ЦПК України.

На думку К. В. Гусарова, визначення законодавцем неможливості оскарження всіх малозначних справ до суду касаційної інстанції є класичним прикладом процесуальних перешкод, які в юридичній літературі прийнято іменувати «процесуальними фільтрами» або «касаційними фільтрами» [57]. Запровадження відповідних «касаційних фільтрів» покладає на суди апеляційної інстанції відповідальність, що точного та правильного вирішення відповідної справи.

Окрім цього, аналізуючи практику ЄСПЛ щодо встановлення обмежень щодо касаційного оскарження, варто відзначити, що у рішеннях по справах «Levages Prestations Services v. France» [3] та «Brualla Gomez de la Torre v. Spain» [2] ЄСПЛ відзначив, що умови прийнятності касаційної скарги для розгляду можуть бути суворішими, ніж для заяви в першій інстанції. Зважаючи на особливий статус суду касаційної інстанції, процесуальні процедури у суді касаційної інстанції можуть бути більш формальними, особливо, якщо провадження здійснюється судом після їх розгляду судом першої інстанції, а потім судом апеляційної інстанції.

Тому, колегіальний розгляд справи, в суді апеляційної інстанції окрім, того, що дозволяє повно та всебічно дослідити матеріали справи, також покликаний забезпечити якість перегляду судових рішень, які були прийняті за результатами розгляду в суді першої інстанції, аби не виникало підстав для їх судового оскарження в касаційному порядку.

Проте, колегіальний розгляд справи, в судах апеляційної інстанції має також і певні негативні наслідки. Так, при зверненні осіб до суду апеляційної інстанції обмежено право суддів на відмову у відкритті апеляційного

провадження: відповідно до цивільного процесуального законодавства, підстави повернення або відмови у відкритті апеляційного провадження, визначені в статтях 357 та 358 ЦПК України, є радше формальними, а ніж такими що дійсно дозволяються судам апеляційної інстанції ефективно відфільтровувати апеляційні скарги.

Законодавцем, при прийняття ЦПК України у новій редакції з метою покращення стану здійснення правосуддя було встановлено певні категорії справ, які повинні розглядатись швидше, з виключенням певних стадій цивільного процесу. Проте, при розгляді відповідних категорій справ в судах апеляційної інстанції не було встановлено швидкої процедури розгляду таких справ. Адже за загальним правилом всі справи, що перебувають на розгляді в судах апеляційної інстанції повинні бути розглянуті колегією у складі трьох суддів.

Відповідно до статистичних даних, за IV квартал 2020 року, у цивільних судах апеляційної інстанції перебувало на розгляді 97 312 апеляційних скарг і матеріалів [70]. Вищою радою правосуддя, при підбитті підсумків діяльності судів апеляційної інстанції було зазначено, що загальна штатна чисельність апеляційних судів складає 964 судді апеляційного суду по Україні, при цьому укомплектованість апеляційних судів по Україні становить – 640 суддів, з яких кількість суддів, що мають право на здійснення правосуддя складає – 605 суддів [150]. Відповідні статистичні дані, вказують, що апеляційні суди не укомплектовані приблизно на 37%. Тобто, при формуванні колегії у складі трьох суддів в більшості апеляційних цивільних судах виникає проблема у недостатчі суддів. Відповідне явище, впливає на навантаження суддів апеляційної інстанції, що відповідно також і впливає на якість здійснення правосуддя в Україні.

Для зменшення завантаженості суддів апеляційної інстанції, необхідно внести зміни до цивільного процесуального законодавства, та встановити категорії цивільних справ, що можуть бути розглянуті суддею-доповідачем

одноособово. Н. Р. Корнева, порівнюючи одноособовий та колегіальний розгляд справи, зазначає, що передача деяких категорій цивільних справ, де немає спору, де незначна ціна позову, на одноособовий розгляд судді дозволить розвантажити суди й надасть можливість більше уваги приділити розгляду дійсно спірних справ [94, с. 70]. Відповідна думка є досить слушною і для апеляційного порядку, адже одноособовий розгляд нескладних категорій справ сприятиме розвантаженню суддів апеляційної інстанції та дозволить суддям більш якісно розглядати ті справи, де спірні правовідносини, що виникли між сторонами є складнішими.

Наразі, майже третина апеляційних скарг, що надходять до судів, стосується саме оскарження ухвал: у 2020 році з 56 963 апеляційних скарг, в яких відкрито апеляційне провадження, 39 810 предметом оскарження мають рішення суду першої інстанції, а 17 153 скарги подано на ухвали [69]. На відміну від розгляду справи палатою касаційного суду, яка є правомочною за умови присутності більше половини її складу, чи об'єднаної палати, Великої Палати, засідання яких є правомочними, якщо на ньому присутні не менше ніж дві третини її складу, вирішення справи колегією з трьох суддів повсякчас пов'язане із суттєвими ризиками тимчасової неможливості розглядати справу принаймні одним із суддів (з огляду на відпустку, тимчасову непрацездатність, виконання адміністративних функцій тощо).

Зокрема, пропонується закріпити одноособовий розгляд суддею апеляційного суду апеляційних скарг на ухвали, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду, для чого необхідним є викладення ч. 2 ст. 34 ЦПК України у новій редакції: *«2. Перегляд в апеляційному порядку рішень судів першої інстанції здійснюється колегією суддів суду апеляційної інстанції у складі трьох суддів, якщо інше не передбачено цим Кодексом.*

Перегляд ухвал судів першої інстанції, які можуть бути оскаржені окремо від рішення суду, здійснюється у складі одного судді апеляційної інстанції.

Перегляд рішень суду першої інстанції, які розглядались в порядку спрощеного провадження здійснюється одноособово суддею апеляційної інстанції».

Однак, не дивлячись на пропонуване скорочення кількісного складу суду в апеляційній інстанції, слід підтримати і позицію К.В. Гусарова щодо доцільності запровадження перегляду судового рішення за правилами не спрощеного, а загального позовного провадження в тому випадку, коли ініціатором такого перегляду виступає особа, яка не брала участі у розгляді справи за умови вирішення судом у рішенні питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки [59, с. 40], адже в даному випадку мова йде про реалізацію апелянтом права на доступ до суду, для якого апеляційний розгляд фактично є розглядом справи у першій інстанції.

Верховний Суд є судом, що здійснює перегляд судових рішень, які набрали законної сили в порядку касаційного провадження. С.Я. Фурса зазначає, що касаційне провадження становить собою врегульовану нормами цивільного процесуального права діяльність суду касаційної інстанції щодо перевірки законності судових рішень судів першої та апеляційної інстанції, що набрали законної сили [206, с. 744].

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Верховний Суд складається з: 1) Касаційного цивільного суду; 2) Касаційного кримінального суду; 3) Касаційного господарського суду; 4) Касаційного адміністративного суду, окрім цього, за рішенням зборів касаційних судів, можуть створюватися палати, а у випадках передбачених законом створення палат, щодо розгляду певних категорій справ є обов'язковим (стаття 37 Закону). Також, у складі Верховного Суду діє Велика Палата, яка при розгляді цивільних справ здійснює перегляд судових рішень як суд касаційної інстанції з метою забезпечення однакового застосування судами норм матеріального права (стаття 45 Закону). Наразі, у

Касаційному цивільному суді у складі Верховного Суду є створені та постійно розглядають справи три судові палати.

Процедурний порядок розгляду і вирішення цивільних справ в суді касаційної інстанції регламентується главою 2 розділу V ЦПК України. На відміну від апеляційного перегляду судових рішень, касаційний розгляд цивільної справи має певні особливості. Так, розгляд справ в суді касаційної інстанції здійснюється колегією суддів у складі трьох або більшої непарної кількості суддів в залежності від порядку розгляду справи.

Однак певні елементи одноособового прийняття рішень, як і в судах апеляційної інстанції, зберігаються і в суді касаційної інстанції. Так, відповідно до ст. 393 ЦПК України одноособово суддею постановляється ухвала про залишення касаційної скарги без руху. При цьому законодавець послідовно відмовився від делегування вирішення питань про відкриття касаційного провадження одноособовому судді-доповідачу: Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» від 15 січня 2020 р. № 460-IX (набрав чинності 08 січня 2020 р.): порядок вирішення питання про відкриття касаційного провадження у справі, відмову у відкритті касаційного провадження у справі було уніфіковано із колегіальним порядком вирішення аналогічних питань судом апеляційної інстанції [147].

Чинним ЦПК України, встановлено, що перегляд справи в касаційному порядку може відбуватись: 1) колегією у складі трьох суддів Касаційного цивільного суду; 2) судовою палатою, до складу якої входить відповідна колегія; 3) об'єднаною палатою Касаційного цивільного суду; 4) Великою Палатою Верховного суду.

Порядок розгляду колегією у складі трьох суддів КЦС Верховного Суду, схожий з порядком розгляду цивільної справи у суді апеляційної

інстанції, з особливостями, що притаманні касаційному перегляду. Такими особливостями є межі розгляду касаційним судом цивільної справи.

Новелою нової редакції ЦПК України стала можливість передання справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду. У разі якщо, при розгляді справи в суді касаційної інстанції колегією у складі трьох суддів, відповідна колегія вважає, за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з цієї ж палати або у складі такої палати, то така справа підлягає передачі на перегляд до палати, в яку входить така колегія. Порядок формування відповідної палати, як було вказано вище, визначається Законом України «Про судоустрій і статус суддів», та відповідно формується рішення зборів суддів Касаційного цивільного суду (наразі у його складі функціонує три палати, що здійснюються касаційний перегляд судових рішень).

Аналогічні правила діють і щодо відступу від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах однопорядкового чи вищого рівня:

- колегія суддів або палата передає справу на розгляд об'єднаної палати, якщо є необхідність відступити від висновку колегії суддів з іншої палати або у складі іншої палати чи об'єднаної палати;
- колегія суддів, палата або об'єднана палата передає справу на розгляд Великої Палати за потреби відступити від висновку, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду;
- колегія суддів, палата або об'єднана палата передає справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду за потреби відступити від висновку, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати, чи від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду України.

- колегія або палата має право передати справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо дійде висновку, що справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики.

Питання про передачу справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду вирішується більшістю від складу суду, що розглядає справу, до прийняття постанови судом касаційної інстанції.

Натомість, якщо Велика Палата Верховного Суду дійде висновку про відсутність підстав для передачі справи на її розгляд, справа повертається (передається) відповідній колегії суддів або палаті (об'єднаній палаті) для розгляду, про що постановляється ухвала. Справа, повернута на розгляд колегії суддів (палати, об'єднаної палати), не може бути передана повторно на розгляд Великої Палати Верховного Суду.

Процедура передачі справи на розгляд до палати, регламентується статтею 404 ЦПК України. Аналізуючи відповідну статтю, цікавою є частина 5, в якій зазначено, що суддя, не згодний із рішенням про передачу (відмову у передачі) справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати, письмово викладає свою окрему думку в ухвалі про передачу справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду або в постанові, прийнятій за результатами касаційного розгляду. Тобто, окрема думка судді, який не згідний з рішенням інших суддів, щодо передачі/відмови у передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати стає частиною судового рішення, а саме ухвали суду.

Особливої уваги заслуговує аналіз перегляду судових рішень в порядку касаційного провадження у Великій Палаті Верховного Суду. Велика Палата Верховного Суду є постійно діючим колегіальним органом Верховного Суду, до складу якого входить двадцять один суддя Верховного Суду. Кожен касаційний суд, що діє у складі Верховного Суду обирає на

своїх зборах по 5 суддів, до складу Великої Палати Верховного Суду, окрім цього до її складу входить Голова Верховного Суду за посадою.

Проблематика розгляду справи Великою Палатою Верховного Суду пов'язана з тим, що одночасно у розгляді справи бере участь 21 суддя, окрім цього під час проведення засідань Великої Палати Верховного Суду частина суддів, що входять до її складу може бути відсутніми (судді можуть перебувати у відпустці, відрядженні, тощо). Відповідна ситуація може суперечити частині 4 статті 34 ЦПК України, в якій зазначено, що перегляд судових рішень судів першої та апеляційної інстанції здійснюється колегією суддів суду касаційної інстанції у складі трьох або більшої непарної кількості суддів. Тобто, якщо Велика Палата буде розглядати справу у парній кількості суддів, відповідне рішення, яке буде прийнято за результатами розгляду може порушувати вищезазначену статтю.

Суддя Верховного Суду О. Кібенко зазначає, що організаційна діяльність Великої Палати побудована законодавцем досить нелогічно, адже при розгляді справ бере участь велика кількість суддів, що є складним процесом. При цьому, як правило, всі судді до дати засідання ознайомлюються з матеріалами справи і проектом рішення (чи кількома проектами, яких може бути доволі багато, адже суддя-доповідач може підготувати декілька робочих проектів рішень, інші судді так само можуть поставити на обговорення власний проект), альтернативні варіанти рішень можуть бути запропоновані і під час обговорення [85, с. 7].

Відправлення правосуддя є у тому числі обов'язком, а тому ч. 2 ст. 35 ЦПК України передбачено, що ніхто із суддів при вирішенні процесуальних питань та при вирішенні спору по суті не може утримуватися від голосування. Рішення та ухвали по справі підписуються всіма суддями колегії суду, що розглядала справу, що є важливою складовою сприйняття колегії суддів як єдиного суду, та запобігає виникненню серед учасників справи сумнівів в ухваленому рішенні.

Новелою редакції ЦПК, що набрала законної сили 15 грудня 2017 року, стало додаткове закріплення заборони на розголошення членами колегії міркувань, що були висловлені у нарадчій кімнаті. Така норма кореспондує засадам суддівської етики та спрямована на захист авторитету суддів, суду та судових рішень. Порухення суддею такої заборони може стати підставою для вирішення питання про притягнення такого судді до відповідальності [167, с. 87].

Законність і обґрунтованість судового рішення прямо залежить від ефективності обговорення справи у нарадчій кімнаті. Дійсно, слід підтримати деяких науковців, які пропонують забезпечення активізації судового обговорення у нарадчій кімнаті. І. М. Іліопол вказує, що саме на головуючого покладається обов'язок забезпечення його активності: він має право формулювати та ставити питання на обговорення в нарадчій кімнаті, однак це не означає, що такого права позбавлені інші судді, кожний суддя має право поставити на обговорення те питання, яке він вважає необхідним для правильного прийняття постанови та постановлення ухвали [81, с. 199].

Деякими дослідниками взагалі пропонується законодавче закріплення та врегулювання процедури наради суддів, що складається з виступів і дискусії складу суду з питань, що підлягають вирішенню при постановленні судового рішення, голосування суддів [199, с. 103]. Вважаємо таку позицію надмірною, оскільки будь-яка процесуальна норма, яка закріплює імперативний припис, має підтримуватися конкретною санкцією, зокрема і настанням певних процесуальних наслідків (наприклад, можливості скасування рішення, прийнятого з порушенням процедури). Однак встановлення порушення процедури наради суддів неможливе без розкриття таємниці нарадчої кімнати, що взагалі ставить під сумнів існування такого процесуального інституту.

Саме під час колегіального розгляду справи деякі дослідники виділяють таку категорію як колективне переконання. В. Ф. Бохан виділяє п'ять особливостей, що відрізняють особисте переконання від колективного:

1) особисте переконання суддів формується в процесі судового розгляду і повністю формується в нарадчій кімнаті, колективне ж переконання формується тільки в нарадчій кімнаті;

2) особисте переконання формується під впливом поданих до суду доказів, а також дій і виступів учасників процесу. Колективне ж переконання починає формуватися тоді, коли дослідження доказів закінчено і суд виходить на нараду;

3) особисте переконання являє собою особливе ставлення окремого судді до змісту результатів судового пізнання, і воно є складовою частиною свідомості цього судді. Переконання суду уособлює собою таке ж ставлення з боку не одного судді, а двох і трьох суддів;

4) процес формування особистого переконання спрямований на вироблення істинного уявлення у судді про обставини справи, що досягається індивідуальними зусиллями суддів. А процес формування колективного переконання, крім того, сприяє утворенню єдиного уявлення у всіх суддів про досліджених обставин справи;

5) наявність особистого переконання свідчить про відсутність сумнівів у свідомості судді питання, що вирішується. Сформоване же колективне переконання не завжди може розділятися складом суду [44, с. 37–38].

Однак з такою точкою зору погодитись неможливо. Вирішуючи справу колегіальним складом суду кожен суддя керується власним внутрішнім переконанням, слід підтримати тезу О. К. Черновського та І. А. Скуляк, які зазначають, що суб'єктивна сторона внутрішнього переконання проявляється у суто індивідуальному результаті пізнавальної діяльності конкретної особи, адже переконання – це якісний та особливий стан свідомості, який за його природою не можна отримати ззовні у готовому

вигляді. Крім того, воно не може бути колективним, оскільки обов'язково повинно прийматись самим суб'єктом [211, с. 120].

Обговорення у нарадчій кімнаті пов'язано не і з формуванням єдиного внутрішнього переконання для усього складу суду, а з пошуком максимальної одностайності з вирішуваних питань, позицію, яку має підтримати принаймні більшість від складу суду. Як буде вказано далі, існування можливості викладення окремої думки судді ставить під сумнів монолітність переконання множинного складу суду, адже суддя може погодитися з резолютивною частиною рішення, однак не погодитися із мотивами його винесення. Більше того, сам текст судового рішення відображає внутрішнє переконання судді, якому було доручено його скласти, а інші судді лише можуть доповнити його своїми пропозиціями.

Однак і абсолютно вільним у формуванні внутрішнього переконання суддя бути не може. Як і у випадку з присяжними, роль головуєчого чи судді-доповідача має суттєве значення, адже готуючи доповідь саме суддя-доповідач акцентує увагу на певних фактичних обставинах справи, викладає стислу хронологію подій і позицію судів попередніх інстанцій. Окрім цього, до впровадження повністю електронних матеріалів справи справа у паперовій формі знаходиться у судді-доповідача.

Встановлене ст. 35 ЦПК України правило, що головуєчий голосує останнім, також закріплено з метою запобігання впливу авторитету головуєчого на результати голосування.

2.3. Видалення суду до нарадчої кімнати як правова традиція

Інститут таємниці нарадчої кімнати народився як невід'ємна частина суду присяжних. Заборона присяжним залишати нарадчу кімнату, доки не буде досягнуто згоди та прийнятий вердикт про винуватість, або

невинуватість, складає надзвичайно важливий компонент діяльності вказаного суду [128, с. 172]. У вітчизняній традиції видалення суду до спеціального приміщення прослідковується що з часів Судових статутів 1864 року. «Нарадча кімната» – це данина традиціям здійснення судочинства та фактично церемоніальна назва службового приміщення суду, що примикає до зали судового засідання, або, як правило, функції якого виконує кабінет головуючого судді, до якого на час перебування суду у нарадчій кімнаті має виключатись доступ до будь-яких осіб, крім суддів, що розглядали справу [166, с. 437]. В той же час, видалення суду до нарадчої кімнати – це частина судового засідання [58, с. 306], а тому у разі, коли Цивільним процесуальним кодексом України не передбачено проведення судових засідань, або воно не відбулося, не виникає необхідності для суду видалятися до нарадчої кімнати.

Для належного розуміння, що саме робить суд у нарадчій кімнаті слід розібратися з поняттям «нарадча кімната». Нормами чинних процесуальних кодексів України в жодній статті не наводиться поняття нарадчої кімнати, так само як і багато науковців в своїх наукових працях не вдаючись до визначення змісту поняття лише зазначають про ті дії, яких суддя повинен в ній дотримуватись, або навпаки які суддя не може вчиняти в нарадчій кімнаті. Так, наприклад, М. П. Курило вважає, що нарадча кімната – це спеціальне, передбачене процесуальними нормами права приміщення у межах якого продовжується судове засідання в закритій формі, де принцип гласності судового засідання не діє [97, с. 58].

Якщо умовно уявити, що це за приміщення, можна дійти висновку, що це кімната або спеціально обладнане приміщення суду, в якому склад суду (головуючий суддя або колегія суддів) постановляє (оформлює письмово і підписує) вирок, виносить рішення, ухвалу або постанову у справі.

Дійсно, також можна погодитись з М. П. Курило, що в цьому приміщенні не діє принцип гласності, та навіть більше, спеціальний статус цього приміщення означає відсутність доступу до нього будь-якої особи,

окрім складу суду, та його спеціальний інформаційний захист з боку держави. Судді повинні суворо дотримуватися таємниці нарадчої кімнати. Під час ухвалення судового рішення ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який розглядає справу. Вихід судді з нарадчої кімнати до проголошення судового рішення може мати місце під час перерви для відпочинку (протягом робочого часу та після його закінчення) [155].

Отже, перебування суду у нарадчій кімнаті має на меті забезпечити невід'ємну та обов'язкову складову незалежності суддів як конституційного принципу організації та функціонування судів у професійній діяльності суддів.

Чинним українським законодавством висуваються певні вимоги до нарадчої кімнати. Так, за ДБН 2.2-26:2010 «Будинки і споруди. Суди» нарадча кімната відноситься до категорії допоміжних приміщень залів судових засідань. Вона повинна бути у кожному залі судових засідань, примикати до залу з боку процесуальної зони і мати окремий вхід розташований так, щоб під час руху судді не контактували з учасниками судового процесу та відвідувачами. В кожній нарадчій кімнаті повинен бути санітарний вузол площею не менше 2,0 кв.м., а сама площа нарадчої кімнати не повинна бути меншою ніж 9,0 кв.м. при залах судових засідань з розгляду цивільних справ [60].

Варто зазначити, що досить багато науковців дотримуються однакової думки про те, що нарадча кімната не повинна бути обладнана засобами телефонного зв'язку, що пов'язано з логічним висновком унеможливлення спілкування суду з іншими особами з метою збереження принципу таємниці нарадчої кімнати, відсутності впливу на суддів та, взагалі, ізоляцією суду від навколишнього світу під час перебування в нарадчій кімнаті.

Поряд з тим, необхідно звернути увагу і на те, що автори статей та наукових праць, як і сам законодавець, в жодному науковому дослідженні,

або нормативному акті не зазначають про вимоги для належного обладнання нарадчої кімнати. Так, дійсно, в нарадчій кімнаті передбачено санітарний вузол, а в іншій частині увага фокусується на обмеженнях, дотримання яких вимагає нарадча кімната. Разом з тим поза увагою залишаються інші потреби складу суду, судді чи суддів, аби здійснювати свої повноваження в гідних умовах, наприклад, слід було б звернути увагу законодавця на необхідність обладнання нарадчої кімнати такими елементарними та обов'язковими складовими потрібними для написання тексту рішення з посиланням на законодавчі акти, як комп'ютер, принтер, доступ до мережі Інтернет та системи електронного документообігу суду тощо.

Крім того, окремої уваги заслуговують і питання створення комфортних умов перебування суддів у нарадчій кімнаті, щодо забезпечення кондиціонування та опалення приміщення, забезпечення доступу до питної води та створення умов для прийняття їжі, адже ситуація, коли суддя перебуває у нарадчій кімнаті тривалий час, за який відповідні біологічні потреби виникають об'єктивно – є розповсюдженою ситуацією, а вихід з нарадчої кімнати задля їх задоволення може бути оцінений як порушення її таємниці. Ці всі обставини потребують теоретико-правового дослідження та нормативного врегулювання.

Отже, перебування суду у нарадчій кімнаті під час прийняття рішення є як запорукою конституційної гарантії принципу незалежності суду від стороннього впливу на процес прийняття рішення, так і певним чинником дискомфорту для суддів, пов'язаного з деякими обмеженнями та відсутністю законодавчого закріплення необхідних умов для перебування судді, перш за все як людини, у зачиненому зсередини приміщенні, та не зважаючи на це, відповідно до вимог цивільного процесуального законодавства вихід до нарадчої кімнати є процесуальним обов'язком для суду, і судді зобов'язані чітко та неухильно його дотримуватись в своїй повсякденній діяльності.

Як зазначає Г. П. Тимченко, завершення судових дебатів підводить суд до винесення і оголошення судового рішення, при цьому судовий розгляд в кімнаті для нарад продовжується, і лише після оголошення рішення суду і закриття судового засідання розгляд можна вважати повністю завершеним [194, с. 44]. З такою думкою автора можливо беззаперечно погодитись, оскільки стадія виходу суду до нарадчої кімнати є обов'язковою частиною цивільного процесу при прийнятті рішення по суті справи, а саме судові засідання не переривається на вказаній стадії цивільного процесу, оскільки після повернення з нарадчої кімнати суд одразу починає проголошувати судові рішення і лише після його проголошення можливо стверджувати про завершення розгляду справи по суті.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 244 ЦПК України після судових дебатів суд виходить до нарадчої кімнати для ухвалення рішення, оголосивши орієнтовний час його проголошення, а в частинах 1 та 2 ст. 259 ЦПК зазначено про те, що рішення та постанови суди ухвалюють негайно після закінчення судового розгляду, які приймаються, складаються та підписуються складом суду в нарадчій кімнаті, однак у ч. 4 зазначеної статті надається можливість суду постановити ухвалу суду не виходячи до нарадчої кімнати, окрім тих ухвал, які постановляються окремим процесуальним документом [208]. Встановлення строку перебування суду у нарадчій кімнаті є певним елементом церемоніального характеру, що має інформативну спрямованість. Для самого суду такий строк має рекомендований характер, та, відповідно, його дотримання не є обов'язковим. Разом з тим, дотримання оголошеного строку є важливим для зміцнення авторитету суду та судового рішення [166, с. 437].

У вищезазначених статтях законодавець чітко регламентує порядок, згідно якого рішення суду, яким закінчується розгляд справи, приймається судом тільки в нарадчій кімнаті. Жодного виключення в процедурі прийняття рішення по суті справи, так само і альтернативи в варіантах його

прийняття немає. Поряд з цим, законодавець надає можливість суду самому вирішувати питання чи виходити суду до нарадчої кімнати для прийняття так званого процедурного рішення в формі ухвали, якою не закінчується розгляд справи по суті, чи вирішити питання протокольно.

Тобто, в практичному аспекті у суду є два можливі варіанти дій:

- приймаючи рішення по суті справи, яким закінчується розгляд справи, а також ухвал, для яких передбачена обов'язкова форма, суд зобов'язаний вийти до нарадчої кімнати;
- приймаючи так звані ухвали з процедурних питань (протокольних ухвал), пов'язаних з рухом справи, якими не закінчується розгляд справи по суті – суд може сам вирішити, чи виходити до нарадчої кімнати, чи ні, однак з певним застереженням – якщо цей процесуальний документ не передбачає письмової форми його викладення.

Таким чином, якщо звернутися до першого варіанту прийняття рішення судом, перед науковцями та діючими суддями постає наступна проблематика: вихід суду до нарадчої кімнати дійсно є безумовною гарантією відсутності впливу на суд, цей інститут використовується досить давно в багатьох державах світу, він покликаний уберегти суддів від впливу заінтересованих осіб на суть вирішення спору шляхом унеможливлення їхнього доступу до суддів, відсутності спілкування або іншої комунікації із суддею в період його перебування в нарадчій кімнаті, а відтак і від вчинення тиску на суддю в будь який спосіб.

Однак, проблематика криється в інших обставинах – це насамперед перевантаженість судів. Так, судді розглядають сотні, а інколи і тисячі справ протягом року. До кожної справи суддя підходить індивідуально, справедливо, неупереджено та дотримується принципу її своєчасного розгляду. Після проведення судових дебатів суд виходить до нарадчої кімнати для прийняття рішення, де суд оцінює надані сторонами докази, та

приймає рішення на підставі внутрішнього переконання, після чого повинен викласти його в письмовій формі.

Враховуючи тривалий час написання повного тексту рішення, відповідно до ст. 268 ЦПК України суд може проголосити його вступну та резолютивну частини з повідомленням осіб про дату складання повного рішення, але навіть така спрощена процедура як складання та проголошення лише вступної та резолютивної частини рішення теж вимагає значних затрат часу від судді, оскільки ЦПК України висуває певні вимоги до написання зазначених частин.

Так, за діючим цивільним процесуальним кодексом України у вступній частині рішення зазначаються: номер справи; дата і місце ухвалення рішення; найменування суду що ухвалив рішення; склад суду; прізвище та ініціали секретаря судового засідання; ім'я сторін та інших учасників справи та їх представників; вимоги позивача.

У резолютивній частині рішення зазначаються: висновок суду про задоволення або відмову в задоволенні позову повністю або частково щодо кожної з заявлених вимог; розподіляються судові витрати; зазначається строк і порядок набрання рішенням суду законної сили та порядок його оскарження; найменування сторін та інших учасників справи, їх місцезнаходження або місце проживання чи перебування, ідентифікаційний код юридичної особи, реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін або номер і серія паспорта. Крім того, в резолютивній частині в разі необхідності також може бути вказано про: порядок, строк або забезпечення виконання рішення; відстрочення або розстрочення його виконання; повернення судового збору; призначено дату, час і місце судового засідання для вирішення питання про судові витрати; дату складання повного судового рішення.

Тобто судді слід дотримуватись багатьох процесуальних вимог для правильного складання скороченого тексту рішення, що потребує тривалого

часу написання, навіть не кажучи про те, що при такому швидкому написанні і браку часу доволі часто судом допускаються орфографічні та технічні помилки, які потребують виправлення, що знову ж таки призводить до додаткового навантаження на суддю.

Окремо слід зазначити, що після судових дебатів та до виходу суду до нарадчої кімнати, в більшості випадків кваліфікований суддя вже розуміє, яке рішення він прийме у нарадчій кімнаті, оскільки в його свідомості завдяки його високому професіоналізму та практичним навичкам вже склалася уява про надані докази та пояснення сторін, вони умовно оцінені в його розумінні, особливо якщо справа не є складною, а до нарадчої кімнати виходить склад суду в особі одного судді, а не колегії суддів, у такому випадку, суд може прийняти законне і обґрунтоване судове рішення не виходячи до нарадчої кімнати, та не витрачаючи час на таку формальну процедуру як складання і написання короткого тексту рішення. Нажаль, процесуальний закон такої можливості суду не надає.

Наприклад, суд розглядає справу про розірвання шлюбу, в якій після закінчення строку наданого судом для примирення сторін за заявою відповідача, який заперечує проти задоволення позову, позивач наполягає на поданій ним позовній заяві та просить розірвати шлюб, а відповідач продовжує заперечувати проти розірвання шлюбу та просить відмовити в задоволенні позову. Зрозуміло, що фактично суд не може прийняти іншого рішення, окрім задоволення позову та розірвання шлюбу, однак знаючи про це, суд все одно повинен дотриматись занадто ускладненої та формалізованої процедури, вийти до нарадчої кімнати, написати вступну та резолютивну частину рішення, перевірити її на наявність технічних та орфографічних помилок, виправити їх, якщо вони є, внести короткий текст рішення суду в базу даних документообігу суду Д-3, підписати та направити в Єдиний державний реєстр судових рішень, роздрукувати оригінал та дві копії «короткого тексту» (оригінал долучити до матеріалів справи, а дві копії

надати сторонам по справі), підписати текст рішення, завірити його дві копії для сторін, повернутися з нарадчої кімнати та проголосити вступну та резолютивну частину рішення суду.

В даному випадку необхідно змінити цивільно-процесуальне законодавство та надати можливість суду у разі готовності невідкладного вирішення справи проголошувати резолютивну частину судового рішення одразу після закінчення судових дебатів, не виходячи при цьому до нарадчої кімнати, а повний текст рішення суду виготовляти у чітко обумовлений законом строк.

З цією метою пропонується внести зміни до ч. 1 ст. 244 ЦПК України виклавши її у наступній редакції: «1. Після судових дебатів суд може оголосити резолютивну частину рішення суду в якій зазначає про наслідки розгляду щодо кожної з заявлених вимог або закрити судові засідання та вийти для ухвалення рішення, оголосивши орієнтовний час його складення».

Стосовно ухвал суду з процедурних питань, пов'язаних з рухом справи, якими не закінчується розгляд справи по суті варто зазначити наступне. Так, при вирішенні питання в процесі розгляду цивільних справ перед суддями доволі часто постають питання, які необхідно вирішувати в процесуальному руслі. Як правило, це заяви, або клопотання, подані сторонами по справі з метою вирішення тих чи інших обставин.

Тут можна навести у приклад цивільної справі з приводу визнання права власності на спадкове майно. В процесі розгляду зазначеної категорії справ суди, як правило, повинні досліджувати спадкові справи, заведені після смерті спадкодавця. В процесі розгляду цивільних справ вказаної категорії сторони звертаються до суду з заявою про витребування доказів, а саме копії спадкової справи, відкритої у нотаріуса. В даному випадку перед судом не стоїть питання про доцільність витребування вказаної справи, оскільки це є обов'язком суду з метою встановлення об'єктивної істини та повноти дослідження всіх обставин справи та перевірки їх доказами. Однак,

маючи, як правило, безспірну заяву про витребування доказів, суд повинен вийти до нарадчої кімнати, знаючи про те, що вказану заяву в будь-якому разі слід задовольнити, провести перелік дій в нарадчій кімнаті, після чого повернутися з нарадчої кімнати, проголосити прийняте ним рішення із вказаного питання і продовжити розгляд справи, або відкласти її для отримання витребуваних відомостей. І тут слід зазначити про те, що протягом одного судового засідання таких питань може виникнути декілька, заявлених різними сторонами, і кожен раз суддя повинен проводити зазначену процедуру повторно.

Отже, необхідно внести такі зміни в ч. 4, 5 ст. 259 ЦПК України, виклавши їх у наступній редакції – *«4. Ухвали суду, які оформлюються окремим документом, надаються сторонам по справі після їх складання. Складання повного тексту ухвали не може перевищувати трьох днів з моменту постановлення такої ухвали. Ухвали суду, постановлені окремим документом, підписуються суддею (суддями) і приєднуються до справи.*

5. Інші ухвали, для яких не встановлено вимог оформлення окремим документом, суд може постановити і усно оголосити у судовому засіданні. Такі ухвали заносяться до протоколу судового засідання.» (див. Додаток 3)

Згідно з усталеною позицією суду касаційної інстанції порушення таємниці нарадчої кімнати є порушенням норм процесуального права і може бути підставою для скасування рішення суду, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи, зокрема в разі доведення факту спілкування судді поза межами нарадчої кімнати з учасником процесу чи іншими особами з приводу справи, що розглядається [137]. Так, Верховний Суд, розглядаючи питання порушення таємниці нарадчої кімнати вказав, що згідно ч. 2 ст. 410 ЦПК України не може бути скасоване правильне по суті і законне рішення з одних лише формальних міркувань. Посилання у касаційній скарзі на процесуальні порушення допущені судами при розгляді позову та апеляційної скарги, зокрема, виготовлення рішення не в нарадчій

кімнаті, а у робочому кабінеті судді, тривалий час виготовлення повного рішення суду, на висновки судів не впливають та їх не спростовують [141].

В іншій справі Верховний Суд знову ж погоджується з формальністю видалення до нарадчої кімнати: розглядаючи касаційну скаргу суд визнав необґрунтованими доводи відповідача про те, що у нарадчій кімнаті судді перебували приблизно 3 хвилини, тому, враховуючи складність справи, не могли прийняти обґрунтований висновок у справі, отже судове рішення було прийняте до судового засідання, оскільки ст. 244 ЦПК України, яка передбачає порядок ухвалення судового рішення в нарадчій кімнаті, не заборонено суддям готуватися до судового засідання, зокрема, вивчати матеріали провадження та готувати проекти судового рішення до початку судового засідання [140]. Тобто в данному випадку судам не слід буквально підходити до тлумачення цивільного процесуального законодавства як такого, що дозволяє формувати позицію по справі лише у нарадчій кімнаті: такий надмірний формалізм, навпаки, може шкодити інтересам правосуддя, адже як зазначає, В.В. Комаров, надмірно формальне, догматичне застосування норм цивільного процесуального права і відповідних судових процедур безвідносно до їх цілей, а також обставин конкретної справи (процесуальний пуризм) призводить до механістичного їх застосування без урахування мети й завдань цивільного судочинства всупереч праву на справедливий судовий розгляд [90, с. 35]. Іноді доцільним може бути обговорення в нарадчій кімнаті підготованого проекту судового рішення, коли судді не витрачають час на очевидні обставини справи, натомість зосереджуючись на найбільш спірних питаннях конкретної справи.

Отже, суд сам повинен вирішувати, в залежності від розуміння характеру справи, обсягу та складності поставлених питань та наявних у справі доказів, чи слід одразу в судовому засіданні прийняти рішення, оголосивши його резолютивну частину, чи слід згодом викласти судове рішення в письмовій формі та надати сторонам по справі, тим більше якщо

справа розглядається складом суду не колегіально, а одноособово. В практичному значенні вказані зміни покликані розвантажити суддів та пришвидшити розгляд справ у місцевих та апеляційних судах [162, с. 59].

Натомість існування нарадчої кімнати наразі вбачається за доцільне під час розгляду справи за участю присяжних: оскільки непрофесійні судді не мають у судах окремого кабінету, викликаються для розгляду конкретної справи, і як було доведено вище, мають певні особливості сприйняття обстави справи, збереження необхідності невідкладного виходу до нарадчої кімнати після завершення розгляду справи є доцільним, адже в такому випадку присяжні можуть одразу перейти до оцінки доказів у сукупності та винесення рішення. В той же час, послідовно дотримуючись ідеї ліквідації інституту присяжних у цивільному судочинстві, перехід до одноособового розгляду усіх категорій справ судом першої інстанції в порядку цивільного судочинства має супроводжуватись і скасуванням необхідності виходу до нарадчої кімнати.

Отже, наразі вихід суду до нарадчої кімнати є фінальною стадією судового засідання по справі. Після проведення судових дебатів суд виходить до нарадчої кімнати, де спілкування суду із сторонами по справі та іншими учасниками судового процесу закінчується, суд ізолюється від навколишнього світу задля забезпечення фундаментального та конституційного принципу незалежності суду і поринає в глибокий аналіз досліджених доказів, на підставі якого приймає рішення по справі.

Однак, в сьогоденнішніх реаліях інститут нарадчої кімнати не завжди є доречним, він, як вбачається, повинен носити зовсім інший характер – замість таємниці нарадчої кімнати має бути забезпечено таємницю наради суддів, тобто тих обговорень, які відбуваються і поза межами нарадчої кімнати, і під час підготовки проектів судових рішень, окремих думок. Як буде вказано у наступному розділі дослідження, наявність можливості окремої думки вказує на можливість паралельного обговорення декількох

проектів судових рішень, декількох альтернативних варіантів окремих думок: такі обговорення можуть відбуватися і поза межами нарадчої кімнати, якщо суд оголосив вступну та резолютивну частину, а отже слід забезпечувати таємницю не приміщення, де відбувається обговорення, а таємницю самого змісту обговорення.

Крім того, слід забезпечити можливість обговорення тексту судового рішення не тільки всередині колегіального складу суду, а й між суддею-доповідачем й його помічником. Хоча серед функцій помічника судді, закріплених у ст. 66 ЦПК України, прямо і не вказано про його участь у забезпечення складання проектів судових рішень, де факто саме ця функція виконується помічниками судді і є основною. Очевидно, що під час підготовки проекту судового рішення помічник судді отримує певні вказівки від судді щодо його бачення обґрунтування судового рішення, а тому фактично такі дії можуть бути розцінені як вимушене порушення таємниці нарадчої кімнати, адже суд не може дати належну вказівку, не виказуючи ходу обговорення чи аргументів, які були вказані іншими суддями. Під час складання окремих думок суддя, що доручає складання її проекту помічникові, так само не може дати повноцінної настанови без виказування тих положень судового рішення, що були підтримані більшістю.

Для усунення таких прогалин пропонується чітко закріпити серед повноважень помічника судді таку функцію як складання проектів судових рішень, окремої думки, доповіді судді.

Для цього пропонується викласти ст. 245 ЦПК у наступній редакції:

«Стаття 245. Таємниця наради суддів.

1. Судді не мають права розголошувати хід обговорення справи та ухвалення судового рішення під час готування проекту рішення та його підписання.

2. Помічник судді не може бути присутнім під час обговорення та ухвалення рішення, однак суддя або суддя-доповідач (інший суддя, якщо

суддя-доповідач не згодний з постановою/ухвалою) може надати помічнику інформацію про хід обговорення у обсязі, необхідному для складання проекту судового рішення.

3. Помічник судді повинен зберігати в таємниці всю інформацію, отриману у зв'язку із виконанням своїх обов'язків.».

Враховуючи таку роль та вплив помічника судді у здійсненні правосуддя слід урегулювати можливість його відводу (самовідводу), який наразі процесуальним законодавством не передбачений.

РОЗДІЛ III. ПОРЯДОК УХВАЛЕННЯ ТА ПРОГОЛОШЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

3.1. Ухвалення та оформлення судового рішення

Порядок ухвалення судового рішення є складним процесом, під час якого суд повинен дослідити всі матеріали справи, надати належну оцінку всім доводам сторін. Також рішення повинно відповідати двом основним вимогам – бути законним та обґрунтованим. Законність судового рішення визначається правильним застосуванням матеріально-правових норм. Суд застосовує норми матеріального права протягом усього розгляду справи. І, якщо цей процес протікає правильно, відповідно до норм права, то і кінцевий його результат, виражений у рішенні, буде правильним [217, с. 57]. Обґрунтованим є судове рішення, в якому суд встановить всі юридичні факти, які мають значення для справи, дасть правильну оцінку доказам і кожному факту, а також зробить правильний висновок про взаємовідносини сторін на підставі достовірно встановлених фактів [51].

Дотримуючись критеріїв законності та обґрунтованості судового рішення, суд приймає на його думку єдине правильне рішення, яке покликане в повній мірі вирішити юридичний спір, що виник між сторонами. Суд керується своїм внутрішнім переконанням, при цьому не слід відкидати повністю й можливість впливу на внутрішнє переконання судді і позапроцесуальних чинників: дослідження, проведене Шай Данцигером, Джонатаном Левавом та Ліорою Авнаїм-Пессо (Shai Danziger, Jonathan Levavb and Liora Avnaim-Pessoa), показало, що «ймовірність сприятливого рішення вища на самому початку робочого дня або після перерви на їжу» [6, с. 6889–6892]. Інше дослідження виявило кореляцію між попереднім юридичним досвідом судді: судді, які працювали федеральними

прокурорами або корпоративними юристами, рідше вирішують справи про працевлаштування на користь позивачів, порівняно з суддями, які такого досвіду не мали [29]. Впливають на суддю і емоції: деякі типи рішень, що приймаються в певних галузях, таких як сімейне право, не лише вимагають від судді виступу з неюридичними аргументами, але вимагають особливої чутливості, оскільки вони повинні бути сприйняті сторонами, щоб бути ефективними. Просте втілення раціональності не є бажаним, оскільки люди більш охоче приймають рішення, якщо вважають його справедливим. З цієї точки зору, емоції можуть бути позитивними для процесу прийняття рішення, щоб дати можливість судді прийняти більш усвідомлене рішення.

Цікавим також є нове явище, що виникло внаслідок розвитку різних соціальних мереж – «віртуальний брифінг», суть якого полягає в тому, що аргументи, на які суддя посилається в судовому рішенні можуть, з'являтися в онлайн-блогах, подкастах, соціальних мережах, а не тільки впливати на суддю, будучи викладеними в матеріалах справи чи проголошеними сторонами. Так, американськими дослідниками Джеффрі Л. Фішером і Елісон Опп Ларсен (Jeffrey L. Fisher і Allison Orr Larsen) було проведено дослідження на тему «Віртуальний брифінг у Верховному Суді» та виявлено, що судді та їхні помічники при підготовці текстів рішень досить часто звертаються до різних соціальних мереж, де зокрема можуть брати аргументацію для тексту судових рішень. На думку авторів, звернення суддів до різного роду соціальних мереж є досить логічним явищем, адже в інформаційну еру адвокати та інші представники юридичної спільноти перед написанням різного роду юридичних документів завжди здійснюють моніторинг юридичних блогів з відповідної тематики [16, с. 104]. При цьому, дослідники зазначають, що «віртуальний брифінг» є явищем, що в певній мірі обмежує принцип «змагальності сторін», адже саме сторони повинні доводити належним свої вимоги.

Ймовірно, що явище «віртуального брифінгу» притаманне і українському судочинству, особливо при розгляді справ Верховним Судом: судді касаційної інстанції переважно мають свої окремі сторінки у соціальних мережах, а також різного роду блоги у інтернет-виданнях, де діляться своїми думками щодо застосування матеріальних норм при вирішенні юридичних спорів. В той же час, виявлення ознак запозичення аргументації саме щодо вітчизняного суду важче: на відміну від Верховного Суду США, Верховний Суд в Україні вирішує в десятки тисяч більшу кількість справ, також рішенням українських судів зазвичай непритаманне обґрунтування рішень з посиланням на наукову доктрину (хоча безперечно, у багатьох справах суддями досліджуються висновки науково-консультативної ради при Верховному Суді), тому виявлення «зовнішніх» запозичень в постановах Верховного Суду майже неможливе.

«Віртуальний брифінг» при винесенні рішень є радше явищем позитивним, аніж негативним, адже судові рішення, які приймаються за результатами розгляду, повинні бути якісними та правильно відображати хід розгляду справи, а обговорення певних аспектів у соціальних мережах допомагає суддям та помічникам суддів підбирати потрібну аргументацію. Зрештою, таке заочне обговорення, окрім динамічності процесу, нічим не відрізняється від самотійного підвищення свого професійного рівня суддею.

В еру цифровізації в розвинутих країнах наразі досить широко розробляються пілотні проекти щодо застосування комп'ютерних технологій при вирішенні судових справ. Сьогодні передові держави при здійсненні правосуддя планують залучати, окрім складу суду, також штучний інтелект (ШІ). Визначення поняття ШІ було надано американським дослідником Джоном Маккарті (John McCarthy), який зазначив, що ШІ – це сукупність певних алгоритмів здатних опрацьовувати дані для вирішення надскладних завдань [17]. Застосування ШІ при здійсненні правосуддя поступово впроваджується рядом країни. Так, у США функціонує система, розроблена

дослідниками зі Стенфордського університету (Stanford Computational Policy Lab) – COMPAS (анг. Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions), яка допомагає суддям аналізувати інформацію для обрання запобіжного заходу. COMPAS базується на даних, отриманих з 137 анкетних питань, на які відповідає підсудний, чи з його досьє. Під час підрахунку підсудні поділяються на групи ризику і таким чином суддя ухвалює вирок, ґрунтуючись на такій оцінці ризику [215].

Хоча і існування системи COMPAS допомагає суддям при обранні запобіжних заходів, є і негативні риси, які відзначають дослідники: на думку Американської неурядової організації «ProPublica» порушуються моральні та етичні норми: система вдвічі частіше позначала темношкірих обвинувачених як рецидивістів, у той час як білошкірі були визначені як особи з низьким ступенем ризику. Окрім існування в США системи з оцінки ризиків COMPAS, існує ряд інших алгоритмів, що допомагають при здійсненні правосуддя. Одним із таких алгоритмів є система RAVEL LAW, розроблена у 2012 році Деніелом Льюїсом і Ніком Рідом. RAVEL LAW, яка є аналітичною системою, що допомагає учасникам процесу шукати відповідні судові прецеденти, необхідні для їх справи. Відповідна система є більше аналітичною та не може прирівнюватись до ШІ, але все ж значно спрощує порядок розгляду справ у американських судах.

Пекінський інтернет-суд у червні 2019 року запустив онлайн-центр судочинства з «першим у своєму роді у світі» віртуальним суддею з штучним інтелектом, який допомагатиме суддям завершувати основну роботу, що періодично повторюється, включаючи прийом позовної заяви, і таким чином дозволить зосередитися на судовому розгляді [63, с. 93–94].

Цікавими є також спроби дослідників за допомогою ШІ здійснити прогнозування судових рішень, що приймаються ЄСПЛ. У 2016 році група дослідників Пенсильванського та Шеффілдського університетів створила програму, яка здатна передбачати рішення на підставі раніше прийнятих

судом рішень [219]. Точність прогнозу склала 79%, що є досить високим показником. ШІ розглядав справу щодо виплати компенсації Людмилі Терентьєвній-Александровій, яка втратила руку під час виконання своєї роботи, і на підставі проаналізованих 583 справ правильно вирішив відповідну справу [192].

Міністерство юстиції Естонії оголосило про створення «робота-судді», призначеного для вирішення ряду суперечок з метою пришвидшення судового розгляду та подолання навантаженості на суддів. Крім того, спроможність масового розгортання ШІ може зробити судовий процес доступнішим та дешевшим для громадськості, що призведе до «демократизації правосуддя».

Отже, можна виділити два типи використання технологій штучного інтелекту під час ухвалення судових рішень:

1) допоміжний, за якого штучний інтелект не замінює суддю, а лише дозволяє спростити процес винесення судового рішення (пошуком релевантної судової практики, аналізом ризиків тощо). Така модель іноді іменується «прогнозуючим правосуддям» (predictive justice). В такому випадку не слід плутати штучний інтелект з іншими програмними засобами, які автоматизують чи цифровізують відповідні процеси (електронні реєстри, пошукові системи тощо), оскільки визначальною ознакою ШІ є його здатність до «самонавчання, самовдосконалення» на підставі заздалегідь прописаних алгоритмів та формування нового кінцевого результату, а не простої компіляції вже існуючих результатів. При цьому навіть у такій формі використання ШІ суддя повинен мати контроль над кожним логічним кроком, здійсненим алгоритмом: однак контроль цей не буде всеосяжним, оскільки потужність алгоритмів виходить за межі людських можливостей, в той же час, у судді має залишатися практична можливість перевірити результати роботи ШІ, для чого усі логічні алгоритми, вихідні данні, застосовані програмою, мають бути доступні для судді «людською» мовою,

щоб суддя, маючи достатньо часу, зміг би дійти аналогічних висновків, застосовуючи аналогічні алгоритми і вихідні дані;

2) штучний інтелект як заміна судді. Даний напрямок, як вбачається – перспективний шлях розвитку – в багатьох інтернет-платформах вже запроваджено внутрішні алгоритми для вирішення суперечок. Однак жодна із країн не наважилася на повноцінне запровадження «цифрових суддів», оскільки даний крок зазвичай пов’язаний не стільки із технічними аспектами впровадження нової технології, скільки із необхідністю кардинальних змін у конституційному та процесуальному законодавстві, а такі зміни зазвичай інертні і мають ґрунтуватися на осмисленій парадигмі цифрового суду. У своїй рекомендації Консультативної ради європейських суддів зазначає, що роль інформаційних технологій має бути обмеженою питаннями сприяння процесуальним діям та їхнього спрощення, що повинно приводити до ухвалення персоналізованого рішення по суті справи, а тому інформаційні технології не можуть замінити функції судді щодо заслуховування та оцінки фактичних доказів у справі, щодо визначення відповідного законодавства, яке повинно застосовуватися, та ухвалення судового рішення без будь-яких обмежень, окрім зазначених у законі [24].

Як зазначає А. Цукерман (Zuckerman A.), законність судових органів в значній мірі заснована на їх моральному авторитеті, тому що вони поважають людину, займаються індивідуальними проблемами, моральними поглядами людей, переконаннями, амбіціями, емоціями і їх суспільною свідомістю. Оскільки машинам не вистачає суб’єктивності, машини нічого не знають про такі речі, адже алгоритми складаються з статистичних патернів. В результаті прийняття рішень штучним інтелектом може привести до все зростаючої прірви між машинним правом і людськими уявленнями про справедливість і моралі, аж до того моменту, коли правові інститути перестануть користуватися лояльністю і легітимністю в очах населення [31].

У будь-якому випадку, зацікавлена сторона в судовому засіданні чи під час перегляду судового рішення повинна мати доступ та спроможність оскаржувати наукову обґрунтованість алгоритму, збалансованість різних його елементів та будь-які помилкові висновки, до яких він приходить. Не тільки сторони, а й судді апеляційної інстанції повинні мати можливість поставити під сумнів логіку функціонування алгоритму.

Питання використання ШІ при здійсненні правосуддя у країнах Ради Європи почало набирати стрімкого розвитку на початку 2017 року: з метою надання державам-членам рекомендацій щодо використання ШІ при вирішенні певних справ, Європейською комісією з ефективності правосуддя було прийнято Європейську етичну хартію про використання штучного інтелекту в судових системах і оточуючих їх реаліях. Відповідна Хартія закріплює основні принципи щодо використання штучного інтелекту під час здійснення правосуддя, серед яких:

1) принцип дотримання основоположних прав, відповідно до якого використання ШІ при здійсненні правосуддя не повинно суперечити Європейській конвенції з прав людини, а також Конвенції про захист персональних даних. Також відповідно та цього принципу ШІ повинен застосовуватись, не обмежуючи права осіб на справедливий розгляд справи та не порушуючи принцип незалежності суддів;

2) принцип недискримінації, відповідно до якого застосування ШІ не повинно створювати дискримінацію між особами або певними групами осіб. Державні органи або приватні особи, залучені до розробки ШІ, який буде допомагати здійснювати правосуддя, повинні переконатись на стадії розробки, що в подальшому ШІ не буде породжувати будь-яку дискримінацію;

3) принцип якості безпеки. Алгоритми, що розробляються в сфері здійснення правосуддя, повинні мати належний рівень безпеки. При цьому при створенні таких системи розробники повинні залучати окрім

спеціалістів в галузі ШІ також профільних осіб, таких як судді, адвокати, прокурори.

4) принцип прозорості, неупередженості та достовірності, згідно з якими методи обробки даних повинні бути доступними і зрозумілими. Окрім цього необхідно забезпечити можливість проведення зовнішнього аудиту. Встановлення такого принципу на думку Комісії необхідне, аби суддя завжди міг здійснити перевірку правильності винесення рішення ШІ.

5) принцип «під контролем користувача», суть якого полягає в тому, що учасник судового процесу повинен бути проінформований ясною і зрозумілою мовою про те, чи мають рішення, пропоновані ШІ, обов'язковий характер, а також про його право на юридичну консультацію і звернення до суду. Учасник також повинен бути проінформований, що його справа за бажанням може бути розглянута безпосередньо судом за змістом статті 6 ЄСПЛ [64].

Прийняття відповідної рекомендації дало новий поштовх розвитку різного роду алгоритмів ШІ, які б або асистували суддям при здійсненні правосуддя, або ж здійснювали правосуддя в незначних справах. В.В. Риков, розглядаючи можливість застосування ШІ в країнах Європейського Союзу, зазначає, що використання алгоритмів штучного інтелекту залишається переважно ініціативою приватного сектору й не сприймається належним чином державою [171].

Принцип «під контролем користувача» показує, що автори хартії розуміють неможливість повної заміни судді штучним інтелектом. І з цим слід погодитися. Зокрема, Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 р. № 1556-р «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» було визначено мету, базові принципи та завдання розвитку технологій штучного інтелекту в Україні як пріоритетного напрямку у галузі науково-технологічних досліджень, «з урахуванням сучасних тенденцій та особливостей розвитку України в перспективі до 2030 року».

В сфері судової влади і правосуддя, розвиваючи вже існуючі технології (ЄСІТС, Електронний суд тощо), запропоновано збільшення їхніх можливостей шляхом застосування штучного інтелекту у наступних проявах:

- розробка та запровадження допоміжних програм консультативного характеру, що базуються на штучному інтелекті, за допомогою яких громадянам буде надано доступ до юридичних консультацій;
- використання штучного інтелекту для аналізу великих обсягів даних, що матиме на меті попередження суспільно небезпечних явищ;
- автоматизація процедури винесення судових рішень у справах незначної складності, що базуватиметься на проведенні автоматизованого аналізу чинного законодавства та судової практики, здійсненого за допомогою штучного інтелекту, що має відбуватися за наявності згоди на це сторін судового процесу [156].

В Україні представники юридичної спільноти схиляються до того, що передумовою застосування ШІ при розгляді цивільних справ стане повноцінний запуск ЄСІТС, якою буде повноцінно впроваджено так званий «електронний суд», що значно спростить доступ громадян до правосуддя. Запуск ЄСІТС, безумовно, буде великим кроком вперед для українського судочинства, проте, не можна ототожнювати ЄСІТС зі штучним інтелектом, адже застосування ШІ в судочинстві має дещо інше призначення. ЄСІТС відповідно до цивільного процесуального законодавства та проектів положення про ЄСІТС, які неодноразово змінювалися, радше підпадає під інформаційну систему, яка дозволить здійснювати швидкий обмін документами між учасниками справи та судом, а також між судами різних інстанцій.

В той же час, можна константувати, що дискусії навколо використання штучного інтелекту у судочинстві є похідними від встановлення

правосуб'єктності штучного інтелекту та роботів (в деяких іноземних юрисдикціях вже виникали спори щодо можливості визнання авторства на твір за штучним інтелектом). Розглядаючи ШІ тільки як інструмент, зазначається, що зараз дійсно важко судити про можливі потенційні характеристики майбутнього ШІ, спостерігаючи за поточним етапом його становлення, однак подальше правове регулювання має ґрунтуватися на принципах безперервності та еволюції, що забезпечить кореляцію між правовими вимогами та технічним прогресом [8, с. 289]. Тому навіть у новітніх розробках модельних правил цивільного судочинства Європейського Союзу укладачі свідомо оминули увагою зазначену сферу: вказується, що заміна суддів штучним інтелектом – це не просто питання правильності та обґрунтованості юридичних рішень, але і питання взаємної довіри між громадянами та державою, демократичного контролю та підзвітності системи правосуддя та здійснення державної влади [23, с. 32–34].

Судові рішення, що приймаються при розгляді цивільної справи мають певну форму. Законодавець не дає визначення щодо форми судового рішення в цивільному процесі. У юридичній термінології під «формою» розуміється зовнішній вигляд, обрис речі, дії тощо, або зовнішній вираз певного змісту [215]. Частиною 8 статті 259 ЦПК України встановлено, що усі судові рішення укладаються письмово у паперовій та електронній формі. Є досить поширеною думка, що форма судового рішення є тотожним поняттям виду судового рішення, проте таке позиція не є правильною, адже форма судового рішення не пов'язується з видами судового рішення та є самостійною категорією.

Цікавим є положення про електронну форму судового рішення, що закріплена в ст. 259 ЦПК України: судові рішення мають викладаються в електронній формі за допомогою заповнення форм в ЄСІТС, та підписуються електронним підписом судді, у разі колегіального розгляду справи відповідне рішення підписується електронними підписами кожного із

суддів. Судове рішення в електронній формі за задумкою законодавців повинно було б спростити доступ учасників цивільного процесу до матеріалів справи, проте ЄСІТС не розпочала функціонування, тому суд вручає судові рішення в паперовій формі.

Слід не погодитись з О. Кібенко, яка зазначає, що з огляду на положення п.п. 28 п. 1 розд. II Положення про автоматизовану систему документообігу суду не паперова, а електронна форма судового рішення вважається основною. Наразі відбувається дублювання паперової форми рішення його електронною формою (а не навпаки), яка не є рівноцінною: відповідно до Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень створюється електронний примірник судового рішення, тобто створений в АСДС електронний документ, який має бути ідентичним за документарною інформацією та реквізитами оригіналу судового рішення в паперовій формі, підписаний кваліфікованим електронним підписом судді чи суддів, що ухвалили таке судове рішення. Однак на відміну від паперової форми судового рішення, електронний примірник має право підписати особа, визначена наказом голови суду, в якому зберігається судова справа, а у разі відсутності такого наказу – голова відповідного суду або особа, яка виконує його обов'язки.

Як вже зазначалося вище, ЦПК України не вказує однозначно на можливість помічника судді складати проекти судових рішень, окремої думки, доповіді судді, хоча Положення про помічника судді, затверджене Рішенням Ради суддів України від 18 травня 2018 р. № 21 покладає на помічника суді здійснення підбору актів законодавства та матеріалів судової практики, які необхідні для розгляду конкретної судової справи, та попередню підготовку судових справ до розгляду, підготовку проектів судових рішень [153]. Саме тому доцільним буде закріпити і у ЦПК України таке повноваження помічника судді, що дасть змогу врегулювати взаємодію судді та його помічника як суб'єктів цивільних процесуальних

правовідносин. Як зазначено у Висновку КРЄС № 22 (2019) про роль помічників суддів від 7 листопада 2019 р, роль помічника судді впливає з ролі судді, вони повинні підтримувати, а не замінювати суддів у виконанні ними своїх функцій. Якими не були б їхні обов'язки, вони мусять перебувати під керівництвом судді або суддів, які відповідають за всі аспекти ухвалення рішень. Чим більше повноваження помічників суддів наближаються до процесу ухвалення рішень, тим важливіше, аби судді та судові системи звертали на це більше уваги. Уся підготовча робота потребує збереження балансу між ефективною організацією роботи та контролем з боку судді. Що стосується суддів, такий баланс має досягатися шляхом їхнього пильного нагляду за роботою помічників суддів [25].

Аналізуючи доцільність та можливість впровадження цифрових технологій в українське судочинство, варто відзначити, що вже зараз можна застосовувати певні алгоритми при вирішенні певних категорій справ, для чого відсутні законодавчі перепони. Зокрема, розробниками ЄСІТС закладалася можливість автоматичного формування вступної частини судового рішення: програмний комплекс мав би самостійно вказувати інформацію про дату винесення рішення, склад суду, секретаря судового засідання, склад сторін і предмет спору (ця інформація може бути отримана з протоколу судового засідання, з інформації, внесеної працівниками канцелярії суду при реєстрації позовної або будь-якої іншої заяви тощо). Також на етапі внесення рішення суддею в систему автоматично мали б приховуватися персональні дані, таким чином формуючи відразу два варіанти рішення – звичайне, яке є в самій ЄСІТС і яке відправляється учасникам справи, і «знеособлене», яке публікується у відкритому Єдиному державному реєстрі судових рішень [185].

Можливості автоматизації виготовлення текстів судових рішень могли б стосуватися і судових наказів як найбільш типологізованих судових рішень: в наказному провадженні участь судді є суто формальною – він

зобов'язаний перевірити чи було заявником подано всі документи, які підтверджують наявність безспірних відносин, та чи підлягає відповідна справа розгляду в порядку наказного провадження. Після перевірки відповідних даних, суддя у разі наявності підстав складає судовий наказ, який після підписання направляється заявникові. Аналізуючи судові накази, що були видані у I півріччі 2020 року, можна дійти висновку, що тексти таких наказів є ідентичними по відповідних категоріях справ. Єдине, що змінюється це: 1) суддя, який розглядає справу; 2) заявник, що звернувся до суду із заявою про видачу судового наказу; 3) боржник, в якого виникла заборгованість перед заявником; 4) сума коштів, яка підлягає стягненню [188, 189, 190].

Оскільки судовий наказ, як рішення суду, має подвійну правову природу (з одного боку – це рішення суду, яким закінчується розгляд конкретної справи, з іншого – це виконавчий документ, який повинен відповідати вимогам Закону України «Про виконавче провадження»), актуальність типологізації судових наказів набуває у випадку початку функціонування Єдиного державного реєстру виконавчих документів. Цьому б сприяло і запровадження європейського досвіду: як зазначає І. О. Ізарова, «застосування динамічних стандартизованих форм процесуальних документів може значно полегшити доступ до правосуддя та скоротити витрати часу й коштів, такі форми дають змогу за наявності певного переліку варіантів можливих відповідей підготувати та подати до суду в електронній формі необхідні документи, отримати відповідь та судові рішення» [77, с. 41]. Однак наслідком такої типологізації стало б і значне спрощення виготовлення проектів судових рішень, особливо таких, як судовий наказ, які не потребують зазначення описової частини чи детального мотивування (крім формального посилання на норми матеріального чи процесуального права).

Відповідно до звіту Верховного Суду про статистичні дані, щодо здійснення цивільними судами правосуддя, протягом відповідного звітного періоду в порядку наказного провадження було розглянуто 87,1 тисяч справ, з яких 65,9 тисяч справ було задоволено з видачею судового наказу. У разі автоматизації складання тексту судового наказу можна значно зекономити час суддів. Варто відзначити, що при складанні судових наказів за допомогою автоматизації участь судді повністю не обмежується – саме суддя повинен вирішити чи підлягає відповідна заява, подана заявником, задоволенню. У разі, якщо така заява підлягає задоволенню, судовий наказ генерується за встановленою формою із врахуванням «змінних даних».

Окрім встановленої законодавчо форми, судові рішення повинно відповідати певній структурі та має встановлений законом зміст – у статтях 260 та 265 ЦПК України. Відповідні статті визначають зміст та структуру таких судових рішень, як ухвала та рішення/постанова суду. Окрім відповідних видів судового рішення є ще судові накази, структура яких повинна відповідати вимога виконавчого документу.

Судові рішення, окрім судових наказів, складаються: з: вступної, описової, мотивувальної та резолютивної частини, кожна із відповідних частин має свій зміст та особливості. Щодо структури судових наказів наукові дискусії тривають: наприклад, В. В. Комаров та зазначає, що «судовий наказ містить тільки вступну та резолютивну частину, оскільки судовий наказ не містить мотивів суду, в ньому тільки вказується закон, на підставі якого боржник зобов'язаний здійснювати певні дії» [157, с. 293]. Однак на нашу думку позиція І. В. Андронova є більш обґрунтованою, оскільки вчений вважає, що «саме лише посилання на норму закону, застосовану судом, не можна вважати належним мотивуванням судового рішення. Однак відсутність належного мотивування ще не свідчить про відсутність мотивувальної частини як структурного елемента судового наказу. В мотивувальній частині судового наказу міститься посилання на

закон, на підставі якого підлягають задоволенню заявлені вимоги. Вказуються як норми матеріального, так і процесуального права» [36, с. 280].

Варто відзначити, що структура інших судових рішень є єдиною для всіх інстанцій, що здійснюють розгляд цивільної справи, хоча процесуальне законодавство визначає окремі елементи, характерні для постанов апеляційної чи касаційної інстанції, які пов'язані як з рухом справи, так і з тими висновками, яких дійшов суд (наприклад, щодо дій, що їх повинні виконати суд першої та (або) апеляційної інстанції у разі скасування судового рішення і передачі справи на новий розгляд, повороту виконання тощо).

Як зазначено у Висновку Консультативної Ради Європейських Суддів, складені судом рішення повинні відповідати двом основним вимогам: бути чітко вмотивованими та обґрунтованими. Обґрунтування судового рішення відповідно до національного цивільного процесуального законодавства здійснюється в мотивувальній частині судового рішення. Висновки, до яких суд прийшов при розгляді цивільної справи, або ж при вирішенні процесуального питання, повинні бути чітко вмотивовані та пояснені зрозумілими підставами взяття чи не взяття до уваги кожного аргументу сторін [49].

Питання належної аргументації судового рішення є гострим в науковій юридичній спільноті. Так, на думку Д. Д. Луспеніка завдяки мові та стилю викладення тексту судового рішення, кожен має можливість дати свою оцінку культурі судочинства та, звичайно, культурі судді, а зрештою — справедливості судової влади [101, с. 10–12]. Питання аргументації судового рішення є не менш гострим й для судової системи України при розгляді цивільних справ. При аргументації судового рішення суддя повинен зберігати певний баланс між взяттям до уваги певних доказів поданих сторонами та не врахуванням інших доводів, аби рішення суду не було

формалізованим. ЄСПЛ у своїх рішеннях зазначає, що обсяг мотивації судового рішення може різнитись в залежності від природи відповідного рішення. Так, до прикладу при розгляді справи «Нечипорук і Йонкало проти України», розглядаючи питання про справедливість провадження у цій справі, ЄСПЛ визнав, що реакція як суду першої інстанції, так і Верховного Суду на аргументи заявника є вражаючі недостатньою та неадекватною. Ігноруючи конкретний, доречний і важливий аргумент заявника, національні суди не виконали своїх зобов'язань за пунктом 1 статті 6 Конвенції [173].

Така позиція іноді знаходить своє відображення і у висновках Верховного Суду: в Постанові по справі № 911/1694/18 суд, спираючись на практику ЄСПЛ, зазначив, що при застосуванні процедурних правил, національні суди повинні уникати як надмірного формалізму, який буде впливати на справедливість процедури, так і зайвої гнучкості, яка призведе до нівелювання процедурних вимог, встановлених законом (див. рішення у справі «Walchli v. France», заява № 35787/03, «ТОВ "Фріда" проти України», заява № 24003/07)» [139].

При цьому при занадто формалізованому підході до складення судового рішення таке рішення може в повній мірі не захищати учасників цивільного процесу. ЄСПЛ при розгляді справ також вказує на те, що суд при мотивації прийнятого ним рішення може не давати відповіді на простий аргумент сторін, проте повинен глибоко дослідити матеріали справи, аби не було «неясності» в судових рішеннях.

Для уникнення надмірної лаконічності судового рішення, науковці пропонують зобов'язати суддів при вирішенні справи надавати оцінку кожному доказові чи аргументу, що був поданий стороною по справі. Проте такий підхід також може і занадто формалізувати судові рішення, зробити рішення незрозумілим через надмірну нагромадженість фактичних даних і суддівського аналізу. Ідеального підходу при написанні судом мотивувальної частини судового рішення не існує, адже судді повинні

находити «золоту середину» між тим, аби було надано оцінку кожному доказові та аргументу сторони, та щоб рішення було не занадто формалізованим.

Аналізуючи думки науковців, що розглядали питання змісту судового рішення, варто відзначити, що деякі вчені зазначають, що з рішення суду першої інстанції повинні отримати таку інформацію: 1) тип справи; 2) предмет спору; 3) суть рішення судді; 4) обставини справи; 5) мотиви суду, покладені в обґрунтування рішення; 6) спосіб виконання рішення. Відповідний підхід також може застосовуватись і до рішень судів апеляційної та касаційної інстанції, що дозволить створити переконливе рішення, яке дійсно буде правозастосовним актом [96].

Окремої уваги також заслуговує той факт, що суди різних інстанцій при складенні судового рішення досліджують різні за своєю суттю і наслідками питання. Якщо суд першої інстанції здійснює повноцінний розгляд справи, досліджує всі докази, що подаються сторонами, дає правову характеристику суті спору, то суди інших ланок при перегляді цивільної справи в апеляційному та касаційному порядку мають іншу мету. Так, суд касаційної інстанції здійснює перегляд судових рішень в чітко визначених рамках, окрім цього саме суд касаційної інстанції повинен забезпечити єдність судової практики. Судові рішення, прийняті за результатами розгляду такої справи, в подальшому є взірцем для судів першої та апеляційної інстанції. Таким чином, рішення касаційного суду, а особливо Великої Палати повинні відповідати додатковим вимогам, порівняно з рішеннями нижчестоячої інстанції, оскільки, як правильно зазначає В.В. Комаров, в аспекті правової визначеності, крім остаточності судових рішень та їх здійсненості в цивільному судочинстві, суттєвим також є і забезпечення несуперечливості судових рішень і єдності судової практики [90, с. 34].

З моменту початку роботи Верховного Суду судді, що входять до його складу, почали роботу над закріпленням іншого підходу до складання та оформлення судових рішень, що приймаються за результатами розгляду касаційних скарг в порядку цивільного судочинства. Наразі судові рішення Верховного Суду мають певну логічну структуру, що значно краще впливає на сприйняття такого рішення. Так, рішення колегій касаційного суду окрім того, що відповідають загальній структурі, визначеній в ЦПК України мають ще своєрідні підрозділи, що допомагає кращому сприйняттю таких рішень. Такими підрозділами є: виклад доводів суду першої інстанції, виклад доводів суду апеляційної інстанції, пояснення сторін, джерела права та власне – позиція касаційного суду, яке є вирішальною для інших учасників по справі щодо одних і тих же норм матеріального права. Використання таких підрозділів є досить слушним з боку касаційного суду.

3.2. Окрема думка як прояв незалежності судді

Уваги також, заслуговує розгляд існування такого явища в цивільному процесі, як субінститут окремої думки, який покликаний додатково забезпечити незалежність суддів.

Як свідчать статистичні дані, за 2020 рік суддями апеляційної та касаційної інстанції за результатами розгляду цивільних справ було висловлено 326 окремих думок, більшість із яких були викладені або Великою Палатою Верховного Суду, або Касаційним цивільним судом у складі Верховного Суду. У той же час, за вказаний період було прийнято 88 063 судових рішень (постанов). Однак серед судів апеляційної інстанції викладення окремої думки у цивільному процесі не є досить поширеним (див. Додаток 1).

На це може впливати декілька чинників: 1) рішення у справах, що розглядаються судами колегіально, приймаються одноголосно, у зв'язку із чим викладення окремої думки не є необхідним; 2) судді, особливо апеляційної інстанції, не вважають за потрібне викладати окрему думку, оскільки вона не спричиняє реальних наслідків, та не є дієвим інститутом у цивільному процесі; 3) мотиви незгоди судді з позицією більшості зі складу колегії не є суттєвими. Проте, варто зазначити, що існує і людський фактор щодо винесення окремої думки – при її викладенні на суддів також впливає певний моральний та професіональний аспект, адже свою незгоду суддя повинен виразити в окремому документі, який потім підлягає оприлюдненню та стає доступним в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Конституцією України встановлено, що суд при вирішенні справи ухвалює рішення іменем України, та відповідне судове рішення є обов'язковим до виконання на всій території України. За своєю правовою природою судове рішення є правозастосовним актом, який покликаний на підставі існуючих законів в державі вирішити спір, що виник між сторонами. На думку І. В. Андронova, рішення суду як найважливіший акт правосуддя покликане забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення проголошеного Основним Законом України принципу верховенства права [35, с. 112].

В умовах постійного реформування судової системи, процесуального законодавства та динамічності розвитку правових відносин саме на суддів покладається обов'язок забезпечення належного та стабільного функціонування правової системи. А отже, суддя при здійсненні ним правосуддя повинен бути повністю об'єктивним та незалежним. Відповідне положення також кореспондується з Бангалорськими принципами поведінки суддів, схваленими Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27.07.2006 року № 2006/23, відповідно до яких суддя повинен здійснювати

свою судову функцію незалежно, виходячи виключно з оцінки фактів, відповідно до свідомого розуміння права, незалежно від стороннього впливу, спонукання, тиску, загроз чи втручання, прямого чи опосередкованого, що здійснюється з будь-якої сторони та з будь-якою метою [40].

Здійснюючи правосуддя у цивільних справах суд вирішує широке коло різноманітних питань, які пов'язані із наявністю у учасників справи тих чи інших прав та обов'язків, законних інтересів. В той же час, при колегіальному розгляді справи (а за загальним правилом – це розгляд справи судами апеляційної та касаційної інстанції) процесуальне законодавство наділило суддів, які не згодні з рішенням, прийнятим більшістю за результатами голосування, викладати окрему думку (ч. 3 ст. 35 ЦПК України). Слід не погодитися з І. В. Андроновим, який зазначає, що доцільно наділити суд правом скласти окрему думку не лише тоді, коли він не згодний з рішенням, а й у випадках часткової незгоди (наприклад з окремими аргументами, мотивуванням спільного рішення), а також у випадках згоди з спільним рішенням з метою його глибшої докладнішої аргументації, адже таке формулювання ч. 3 ст. 35 ЦПК України жодним чином не обмежує суддю у незгоді з рішенням з підстав неналежного його мотивуванням (навіть у частині).

Окрема думка як право судді на вираження власної позиції закріплена також і у інших процесуальних кодексах, проте, як і у цивільному процесуальному законодавстві, не знаходить свого точного визначення. Натомість, визначення окремої думки містить Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень, затверджений Рішенням Вищої ради правосуддя від 19 квітня 2018 року № 1200/0/15-18. Так, під окремою думкою розуміється сформований суддею письмовий документ, який є формою визначення власної позиції судді в разі незгоди з прийнятим (наданим) рішенням (висновком) або викладенням обставин, що доповнюють мотивувальну частину рішення (висновку). Окрема думка

відображає правову позицію судді у конкретній справі, яка розглядалася судом, та спрямована на заперечення, уточнення або обґрунтування висновків у рішенні суду [135].

Варто також зазначити, що судді Конституційного Суду України, відповідно до ч. ст.93 Закону України «Про Конституційний Суд України», також вправі вразі незгоди із рішенням викласти окрему думку, в якій навести аргументи та власне бачення щодо того як необхідно застосовувати певні норми права [154]. Отже, можна стверджувати, що окрема думка є міжгалузевим правовим субінститутом.

Серед науковців також відсутній єдиний підхід щодо визначення поняття окремої думки, та чи відноситься такий судовий акт до судового рішення. Так, М. В. Тесленко зазначає, що окрема думка судді – це сформульоване ставлення судді до юридичного змісту питань, що були предметом судового розгляду [132]. В. Д. Найфлейш визначає окрему думку у якості похідного факультативного судового акту альтернативного характеру, що містить офіційну правову позицію судді, не згідного з рішенням більшості судової колегії при розгляді конкретної господарської справи [110]. Протилежність поглядів на правову природу окремої думки зумовлена тим, що з одного боку, вона є логічним продовженням судового рішення та не може існувати у відриві від останнього (це дозволяє деяким дослідникам пропонувати поширювати на окрему думку вимоги, що висуваються до форми та змісту судового рішення), а з іншого боку, наслідки викладеної окремої думки є позапроцесуальними (вона може спричиняти наукові дискусії, громадський розголос, впливати на трансформацію судової практики, однак не є підставою для перегляду судового рішення, не зв'язує судів вищестоящої інстанції обов'язком перевірки доводів, викладених у ній).

С. В. Шевчук, враховуючи закордонний досвід, поділяє окрему думку (*separate opinion*), яка є родовим поняттям, на: *concurring opinion*, коли суддя

чи декілька суддів, які погоджуються з прийнятим більшістю судовим рішенням, викладають відмінні або додаткові підстави чи обґрунтування, що визначили їхню підтримку; та *dissenting opinion*, коли суддя чи декілька суддів, не погоджуючись з позицією більшості, викладають обґрунтування та підстави своєї незгоди [127]. Наприклад, в окремій думці у справі № 334/452/18 суддя Великої Палати Верховного Суду Гудима Д. А. вказує, що Велика Палата Верховного Суду, вважаючи, можливо, помилковими її висновки щодо юрисдикції суду, сформульовані у постановах в справах № 639/5960/17, № 569/1437/16-ц і № 559/1777/15-ц, мала чітко сформулювати відступ від таких висновків хоча би у постанові в справі № 334/452/18, або ж, якщо це взагалі можливо, обґрунтувати наявність суттєвої різниці обставин зазначених справ і обставин справи № 334/452/18, що впливають на застосування відповідних норм процесуального права [116]. Тобто суддя в даній справі не висловлює своєї незгоди із рішенням суду касаційної інстанції по суті, а лише вказує на те, що Велика Палата Верховного Суду допустила нечіткість критеріїв визначення юрисдикції суду за вимогами вкладника про стягнення з Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та/або банку інфляційних втрат і трьох процентів річних за прострочення виконання грошових зобов'язань, що не сприятиме єдності судової практики щодо визначення належного суду в аналогічних справах.

Прикладом розбіжної окремої думки можна навести позицію суддів Великої Палати Верховного Суду Гудими Д. А., Пророка В. В. у справі № 607/28990/19, в якій судді не погодилися із більшістю колегіального складу Великої Палати, яка постановила ухвалу, згідно з якою повернула справу на розгляд Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду [129].

У конкретній справі одночасно може бути декілька окремих думок різного типу, при цьому очевидно, що кількість так званих «*dissenting opinion*» (розбіжних думок) не може бути більше половини кількісного

складу суду, адже тоді суд мав би винести протилежне рішення, а от кількість «concurring opinion» може навіть дорівнювати кількості суддів у колегії. Теоретично це можливо, коли більшість із суддів не погоджуються із жодним конкуруючим мотивуванням судового рішення. В такому випадку найбільш чисельна група суддів вимушена відмовлятися від частин своїх аргументів до тих пір, доки не здобуде прихильність переважної більшості суддів. В іноземній практиці такий вид консенсусу отримав назву «plurality opinion» (думка більшості): в такому випадку вважається, що судді дійшли остаточного рішення за більш вузьким мотивуванням, яке влаштовує більшість зі складу суду. Розширені мотивування кожен із суддів може викласти у власних окремих думках.

Так само окремі думки можна класифікувати за кількістю суддів, що їх поділяють: окрема думка може бути висловлена одним суддею або декількома суддями одночасно (спільна думка). В останньому випадку кількість суддів, що підтримують окрему думку не може перевищувати половини кількісного складу суду. Судді активно використовують можливість висловлення спільних окремих думок, що має не аби яку практичну цінність, адже за кількістю окремих думок можна прогнозувати усталеність правових позицій, що висловлюються Великою Палатою Верховного Суду. Зокрема, в деяких справах низка суддів об'єднуються задля доведення до широкого загалу своєї незгоди із більшістю, провокуючи подальші, в тому числі, наукові, дискусії. Прикладом таких окремих думок є окремі думки суддів Великої Палати Верховного Суду Ситнік О. М., Британчука В. В., Гриціва М. І., Прокопенка О. Б. на постанову Великої Палати Верховного Суду від 26 січня 2021 року у справі № 522/1528/15-ц [130].

При цьому не слід забувати, що хоча окрема думка і є проявом незгоди судді із винесеним рішенням (вцілому або в частині), висловлена позиція має бути за формою змістом такою, що не тільки не порушує положень

цивільного процесуального законодавства, а й відповідає правилам суддівської етики. Зокрема, Кодекс суддівської етики, затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 р., у статтях 8 та 10 встановлює, що суддя повинен здійснювати судочинство в межах та порядку, визначених процесуальним законом, і виявляти при цьому тактовність, ввічливість, витримку й повагу до учасників судового процесу та інших осіб. Суддя повинен виконувати обов'язки судді безсторонньо і неупереджено та утримуватися від поведінки, будь-яких дій або висловлювань, що можуть призвести до виникнення сумнівів у рівності професійних суддів, народних засідателів та присяжних при здійсненні правосуддя [86]. Як правильно зазначає О. Хотинська-Нор, суддя не вправі вживати образливих слів або таких, що можуть принизити чи дискримінувати інших. Водночас його слова, вирази повинні мати нейтральний, незаангажований характер, щоб не виникало жодних сумнівів у його незалежності й неупередженості [202, с. 286].

Отже, можемо визначити, що тактовність, ввічливість, витримка і повага мають бути продемонстровані суддею не тільки щодо учасників судового розгляду, а й до колег попри будь-які причини незгоди із судовим рішенням. Як вказується у Коментарі до Кодексу суддівської етики, якщо суддя під час здійснення правосуддя зневажливо ставиться до іншого судді, це призводить до виникнення сумнівів щодо рівності професійних суддів як у учасників судового засідання, так і в колективі суду; з'являється упередженість між секретарями та помічниками суддів, що також негативно впливає на роботу цілісного механізму під назвою «судова система» та авторитет і незалежність судової влади в цілому [151]. Очевидно, що в окрім думці суддя не може ставити під сумнів професійний рівень колег, їхню незалежність і неупередженість чи особисті якості. Аналогічний висновок відносний і до присяжних, у яких очевидно бракує не тільки суддівського, а й будь-якого іншого юридичного досвіду та навіть базових

юридичних знань. Висловлюючи незгоду із рішенням присяжних суддя має бути більш обачним, адже, як було вказано вище, роль присяжних у цивільному судочинстві – не просто здійснення суддівської функції, а й громадський контроль за дійсненням судочинства у найбільш чутливих категоріях справ, в яких має значення не стільки «юридична» справедливість, а та справедливість, носієм якої є український народ.

За інстанційною належністю окремі думки можна поділити на думки, винесені складом суду першої інстанції (у деяких категоріях справ окремого провадження за участі присяжних), апеляційної чи касаційної інстанції. При цьому очевидно, що тільки суддя суду касаційної інстанції наділений повноваженнями висловлювати окрему думку щодо передачі (відмови у передачі) справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати. За об'єктом незгоди окрема думка може стосуватися ухвали (крім так званих протокольних ухвал, які постановляються усно не виходячи до нарадчої кімнати), рішення суду або постанови. Прикладом окремої думки щодо ухвали суду може бути справа № 754/8838/19, у якій вирішувалося питання про призначення судово-психіатричної експертизи по справі про визнання особи недієздатною, встановлення опіки та призначення опікуна. Не зважаючи на те, що відповідно до процесуального законодавства суд за наявності достатніх даних про психічний розлад здоров'я фізичної особи призначає для встановлення її психічного стану судово-психіатричну експертизу, більшістю голосів було відмовлено у задоволенні клопотання про призначення експертизи [198]. В окремій думці суддя зазначила, що відмовивши заявнику у задоволенні заяви про призначення судово-психіатричної експертизи, суд фактично обмежив його у доступі до правосуддя, що є порушенням вимог ст. 6 ЄКПЛ [126].

Актуальним питанням залишається викладення окремої думки судді, що виникає при постановленні судом ухвали без виходу до нарадчої кімнати, вбачається, що у такому випадку суддя, що має окрему думку, має

повідомити про це головуючого, та колегія має видалитись до нарадчої кімнати для закритого обговорення схвалюваного рішення та належного його оформлення, тим самим протокольна ухвала змінює свою форму і викладається письмово, адже її було винесено у нарадчій кімнаті [167, с. 187].

Ознакою окремої думки як судового акту, який також може бути прийнятий внаслідок розгляду судової справи, є те, що вона носить персоніфікований характер, тобто стосується конкретної справи, та виражає думки судді, як необхідно вирішити таку справу.

В той же час, на відміну від судового рішення, процесуальним законодавством не встановлено вимог щодо оформлення окремої думки. Я. Мельник, зокрема вважає, що окрема думка судді повинна відповідати вимогам законності та обґрунтованості відповідно до ст. 263 ЦПК, а також формі та змісту судового рішення [105]. Схожої позиції дотримується й Н. М. Болдирєва, яка зазначає, що хоча окрема думка судді не є складовою частиною судового рішення, але приєднується до нього, то вона повинна відповідати тим же вимогам, що й судове рішення, тобто бути законною, обґрунтованою та мотивованою, а також пропонує ідентичну судовому рішенню структуру цього документу [43].

Вважаємо, що належне законодавче регулювання викладення окремої думки є обов'язком держави для забезпечення функціонування правосуддя. Під належним законодавчим регулюванням окремої думки слід розуміти: 1) визначення конкретних випадків викладення суддею чи суддями окремої думки; 2) закріплення вимог щодо форми та змісту окремої думки; 3) визначення порядку її викладення.

С. В. Шевчук, хоча і в галузі конституційного судочинства, визначає умови, за яких суддею може бути висловлена окрема думка: 1) суддя переконаний, що правові позиції в судовому рішенні ґрунтуються на неправильних чи помилкових конституційно-правових підставах; 2)

формулювання, використані в судовому рішенні, є нечіткими, що може призвести до правової невизначеності або декількох однаково правомірних тлумачень; 3) судові рішення, в силу процесуальних обмежень, торкається певних юридичних питань, які мають значення для подальшого розвитку конституційного права, однак не розкриває їх [127]. При цьому, недостатньою підставою на думку науковця і судді Конституційного Суду України для висловлення окремої думки є бажання судді висловитися щодо судового рішення чи виправити стилістику його викладення.

Суддя самостійно, керуючись своїм внутрішнім переконанням, має визначити доцільність викладення окремої думки: незгода з описовою частиною рішення, мотивами, які не впливають на результат вирішення справи, не повинна накладати на суддю додатковий тягар викладення окремої думки. В той же час, за деяких умов висловлення окремої думки судді буде доцільним.

Зокрема, у справах, що розглядаються судами за участю присяжних самі присяжні, користуючись усіма правами судді, не позбавлені можливості викладати окрему думку, однак користуються вони таким правом вкрай рідко (в період з 2017 року за даними Єдиного державного реєстру судових рішень внесено лише вісім окремих думок присяжних) [117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 125]. В деяких випадках окремі думки присяжних є недостатньо мотивованими, що є прямим наслідком залучення осіб, позбавлених юридичного досвіду. Так, в окремій думці присяжного у справі №552/2055/19 вказано на мотив незгоди із судовим рішенням щодо примусової госпіталізації громадянина до психіатричного стаціонару – наявність сумнівів, що останній являє собою безпосередню безпеку для себе та для оточуючих, а підстава «агресивна поведінка відносно сусідів», матеріалами справи не доведена, а також у присяжного виникли сумніви щодо справжності заяви його брата [120].

Однак судді все ж інколи використовують такий інструмент у справах окремого провадження, намагаючись подолати той вплив, який вчиняють на життя осіб присяжні. У таких випадках викладення окремої думки є доцільним, оскільки фактично рішення у справі приймається непрофесійними суддями, які в переважній більшості не мають юридичної освіти, а отже не усвідомлюють тих наслідків, що спричиняються судовим розглядом. Зокрема, у низці справ окремого провадження суддям не вдалося переконати присяжних винести рішення у відповідності до тих стандартів, що є притаманними для примусового надання медичної допомоги. Так, в окремій думці у справі № 537/1413/21 суддя посилається на те, що рішення про примусову госпіталізацію до психіатричного закладу особи було необґрунтованим з огляду на те, що представник закладу з надання психіатричної допомоги не вказав у своїй заяві, якими доказами чи обставинами підтверджується, що стан особи є таким, що дозволяє дійти переконливого висновку про те, що є підстави для її примусового тримання у психіатричній лікарні, не вказано на підставі чого комісія лікарів-психіатрів дійшла висновку, що особа вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для її життя і здоров'я чи оточуючих її людей [172]. На думку судді висновок комісії лікарів-психіатрів фактично побудований виключно на поясненнях чоловіка, який зазначав, що протягом двох останніх років дружина жодного разу не зверталася до лікарів за медичною допомогою, до суду не було надано будь-яких медичних даних щодо розвитку цього захворювання, часу його виникнення, медична документація щодо психічного стану особи місцевим судом не досліджувалась та відсутня в матеріалах справи [121]. Не зважаючи на незгоду судді із позицією присяжних, суд апеляційної інстанції все ж залишив в силі рішення суду першої інстанції [142].

Важливим аспектом, на якому слід додатково зосередитись: викладення окремої думки це право чи обов'язок суду? Звісно, з положень

процесуального законодавства прямо впливає, що за загальним правилом розкриття підстав незгоди із рішенням більшості є правом судді. Суддя, який голосував проти рішення більшості, може не оприлюднювати аргументовані причини свого голосування ані в нарадчій кімнаті, ані в окремій думці. Тому постає питання, чи слід у судовому рішенні більшості («majority opinion») фіксувати факт незгоди, якщо незгода не обґрунтована. Зазвичай, основним аргументом проти зазначення про неоднотайність прийнятого рішення вказується, що це може створити хибне враження про те, як приймалося рішення: наприклад, якщо лише один суддя вирішить зафіксувати причини своєї незгоди у формі окремої думки, громадськість може припустити, що лише один суддя проголосував проти рішення більшості. В той же час, відсутність окремих думок до рішення автоматично не означає, що голосування було однотайним.

Враховуючи специфіку апеляційного провадження доцільним буде закріплення обов'язку висловлення окремої думки у наступних випадках:

1) якщо постанова суду апеляційної інстанції стосується малозначної справи, та суддя не згідний з нормами матеріального права, посилання на які використовуються як на підставу для задоволення чи відмови у задоволенні апеляційної скарги.

2) якщо суддя за результатами розгляду справи вбачає порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування судового рішення, проте за результатами голосування колегії суддів таке порушення норм процесуального права не вбачається.

Складання окремої думки в апеляційних судах за результатами розгляду малозначних справ забезпечить формування судової практики в умовах реформування та дозволить судам першої інстанції якісніше розглядати такі справи, маючи для порівняльного аналізу рішення апеляційних судів та окремі думки суддів, адже апеляційний розгляд із запровадженням нових касаційних фільтрів буде останньою інстанцією, яка

розглядатиме таку справу. Схожої позиції також дотримується С. А. Чванкін, який зазначає, що не слід забувати, що внаслідок застосування встановлених процесуальним законодавством фільтрів, для значного числа справ доступ до касаційного перегляду буде закритий: в цих справах саме суди апеляційної інстанції стануть останньою інстанцією, а тому напрацювання єдиної практики по малозначних справах буде відбуватись ще складніше [210].

При цьому, слід не погодитися із позицією В.Д. Найфлейша щодо встановлення обов'язку у разі перегляду судового акту, щодо якого викладено окрему думку, повідомляти цьому судді про результати перегляду, що на його думку сприятиме підвищенню правосвідомості та впевненості в рівні знань, що позитивно відіб'ється на подальшій роботі на посаді судді [111, с. 76], адже суддя зобов'язаний систематично розвивати професійні навички (уміння), підтримувати свою кваліфікацію на належному рівні, необхідному для виконання повноважень, незалежно від того, чи викладав він окрему думку, чи були скасовані рішення судами вищестоящих інстанцій тощо (ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Як показує практика прийняття суддями Верховного Суду окремих думок, інститут окремої думки зараз набуває ширшого застосування серед суддів касаційних судів (див. Таблицю 1). Також наразі є випадки, коли на підставі складених раніше окремих думок суддів Велика Палата Верховного Суду формувала протилежну попередній позицію. Так, у Постанові від 04.09.2018 року по справі №823/2042/16 судді, відступаючи від позиції щодо юрисдикції спорів про так звану «подвійну реєстрацію», дійшли висновків, що відповідні спори повинні розглядатись за правилами адміністративної юрисдикції. Приймаючи відповідне рішення судді спиралися на аргументи раніше викладені в окремій спільній думці суддів касаційної інстанції [138].

Щодо застосування можливості викладення окремої думки судами касаційних інстанцій, доцільним було б встановлення обов'язку її викладення у справах, що пов'язані з вирішенням/відмовою у вирішенні

виключної правової проблеми. Зокрема, у разі відмови у відкритті касаційного провадження щодо справи, в якій особа, що подає касаційну скаргу, стверджує про наявність питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики; якщо Велика Палата Верховного Суду дійде висновку про відсутність підстав для передачі справи на її розгляд, а також якщо дійде висновку про недоцільність розгляду справи Великою Палатою Верховного Суду, зокрема через відсутність виключної правової проблеми. Тобто, забезпечення функціонування інституту окремої думки, окрім забезпечення принципу незалежності суддів, також забезпечує формування сталої судової практики суддями Верховного Суду, що є досить позитивним аспектом.

Чинне процесуальне законодавство не вимагає від колегіального складу суду зазначати у судовому рішенні кількість суддів, які підтримали остаточний проект судового рішення: зазвичай вказується про те, що рішення прийнято одноголосно або більшістю голосів. Натомість вважаємо за доцільне встановити обов'язок суду вказувати на кількісний склад суду, яким було підтримано «majority opinion», не розкриваючи при цьому прізвищ суддів задля забезпечення таємниці наради суддів. Для цього пропонується викласти частину 3 статті 35 ЦПК України у наступній редакції: *«3. У судовому рішенні зазначається про його ухвалення одностайно чи більшістю голосів із вказівкою на кількість голосів на підтримку винесеного рішення».*

У цивільному процесуальному законодавстві, як було зазначено вище, також не визначено вимоги щодо форми та змісту окремої думки судді, що негативно впливає на процес становлення відповідного інституту. Слід звернути увагу на положення процесуального законодавства: якщо за загальним правилом (ст. 35 ЦПК України) окрема думка приєднується до справи (тобто вважається, що вона викладена окремим документом), то окрема думка, пов'язана із питанням передачі (відмови у передачі) справи на

розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати, викладається в ухвалі про передачу справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду або в постанові, прийнятій за результатами касаційного розгляду.

Серед науковців також зазначаються різні підходи щодо того, як саме повинна виглядати окрема думка судді, основними з яких є наступні:

1) окрема думка судді приймається внаслідок розгляду справи та є частиною судового рішення, а тому повинна відповідати по формі та змісту вимогам, які висуваються до судового рішення. З відповідним твердженням важко погодитись, адже окрема думка виноситься суддею від власного імені (а не іменем України), є його власною позицією по справі та не породжує жодних процесуальних чи інших юридичних наслідків, а отже не наділяється усіма властивостями судового рішення (загальнообов'язковість, виконуваність, преюдиційність тощо). Як було зазначено вище, окрема думка може стосуватися не резолютивної частини рішення, а тільки мотивувальної, тому відсутня необхідність дублювати резолютивну частину, з якою погоджується суддя, і в окремій думці. Позиція деяких науковців щодо необхідності виокремлення в окремій думці вступної частини (дата викладення, найменування суду, прізвище та ініціали судді або суддів (у разі спільної окремої думки), номер справи, предмет спору), описової (питання, з якими саме не згідний суддя або судді) мотивувальної – яка повинна відповідати ч. 4 ст.265 ЦПК України, з особливостями, що висуваються до окремої думки, є надмірним формалізм у викладенні окремої думки, що лише зашкодить розвитку даного інституту;

2) окрема думка має складатися у довільній формі. Напевне, не слід тлумачити «довільність» форми занадто широко: як і будь-який юридичний документ складена окрема думка все ж має містити певні реквізити, які її ідентифікують (назву процесуального документа, дату прийняття та підпис, прізвище ініціали судді), решта ж складових має залишатися на розсуд судді:

очевидно, що оскільки окрема думка зберігається в матеріалах справи, повторно викладати в ній обставини справи та аргументи сторін було б обтяжливо та недоцільно. Суддя може обмежитися лише коротким викладом обставин, які змусили суддю висловити незгоду із судовим рішенням та мотивами, з яких він виходив. Слід лише частково підтримати думку О. Хотинської-Нор, яка пропонує наступні реквізити окремої думки: назва, дата та місце її викладення; прізвище та ініціали судді, який її ініціює; реквізити судового рішення, з яким повністю або частково не погоджується суддя (дата ухвалення, склад колегії суддів, учасники судового процесу, предмет позовних вимог); підстави та мотиви повної чи часткової незгоди з рішенням суду; можливий варіант застосування правової норми; підпис судді [203, с. 34].

Вважаємо, що достатнім буде зазначення назви документа, дати викладення; відомостей про судове рішення, з яким не погоджується суддя; підстав та мотивів повної чи часткової незгоди з рішенням суду; можливий варіант застосування правової норми; прізвище, ініціали та підпис судді, який виклав окрему думку.

Питання щодо строків викладення окремої думки залишається неврегульованим. З одного боку, позиція судді формується впродовж усього судового розгляду і остаточно стверджується у нарадчій кімнаті. Саме в цей час, суддя, не згодний із рішенням по суті, може розпочати процес викладення окремої думки. Натомість, якщо у справі, в якій проголошено лише вступну і резолютивну частину, суддя в подальшому не погодиться із мотивами винесення судового рішення, можливість викласти окрему думку з'явиться не раніше виготовлення проекту повного тексту судового рішення, яке буде пропонуватися до підписання колегії суддів.

Щодо порядку прийняття окремої думки, то необхідно зазначити, що за правилами, встановленими ЦПК України, вирішення справи та складання повного тексту судового рішення відбувається суддями в нарадчій кімнаті.

Окрім цього законом встановлена таємниця нарадчої кімнати. Проте, системний аналіз положень цивільного процесуального законодавства дає змогу прийти до наступного.

Окрема думка судді долучається до матеріалів справи, проте не проголошується суддею як судове рішення після виходу із нарадчої кімнати, а отже складання повного тексту окремої думки в нарадчій кімнаті не є необхідністю. При цьому у разі проголошення лише вступної та резолютивної частини судового рішення судді зобов'язані вказати, коли буде складено повний текст судового рішення. Отже, доцільно надати можливість складання тексту окремої думки протягом складання повного тексту судового рішення. При цьому, необхідно законодавчо закріпити що, у разі наявності окремої думки у тексті судового рішення напроти підпису судді має бути зазначено, що дане судове рішення підписано із викладенням окремої думки – зазначене дасть змогу учасниками справи, які не були присутні під час проголошення судового рішення, громадськості і суддям, які ознайомлюються із рішеннями в Єдиному державному реєстрі судових рішень, дізнатися про наявність окремої думки і з'ясувати її зміст.

Виходячи із вищенаведеного можна виокремити певні ознаки, які є притаманними окремій думці: 1) є письмовим документом присяжного, судді чи суддів, у якому висловлена позиція, яка суперечить позиції більшості складу суду; 2) стосується обставин конкретно визначеної справи; 3) носить персоніфікований характер по відношенню до сторін; 4) є гарантією внутрішньої незалежності суддів, які не згодні з більшістю колегіального складу суду; 5) викладається з власної ініціативи присяжного, судді (суддів), крім випадку, передбаченого ч. 5 ст. 404 ЦПК України; 6) не спричиняє процесуальних наслідків (наприклад, не є підставою для апеляційного/касаційного оскарження).

На підставі наведених вище ознак окремої думки, можливо сформулювати певне визначення такого документу. Так, окрема думка судді –

це судовий документ, що може прийматись за результатами колегіального розгляду судової справи, та в якому суддя, не згідний з остаточним рішенням по справі, викладає власні міркування щодо з'ясованих обставин справи та їх належного правового регулювання [163, с. 114].

Враховуючи викладене, доцільним було б закріпити підстави та особливості порядку викладення окремих думок у Цивільному процесуальному кодексі України, доповнивши його статтею 262-1 наступного змісту:

«Стаття 262¹. Окрема думка судді.

1. Суддя, не згодний з рішенням, може письмово викласти свою окрему думку. Судді можуть скласти спільну окрему думку.

2. Окрема думка приєднується до справи і є відкритою для ознайомлення, а у тексті судового рішення напроти підпису судді має бути зазначено, що дане судове рішення підписано ним із викладенням окремої думки.

3. Окрема думка обов'язково складається суддею, який не згодний з рішенням, при розгляді справи судом апеляційної інстанції у такому разі:

1) якщо постанова суду апеляційної інстанції стосується малозначної справи, та суддя не згідний з нормами матеріального права, посилання на які використовуються як на підставу для задоволення чи відмови у задоволенні апеляційної скарги.

2) якщо суддя за результатами розгляду справи вбачає порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування судового рішення, проте за результатами голосування колегії суддів таке порушення норм процесуального права не виявлено.

4. Окрема думка обов'язково складається суддею, який не згодний з рішенням, при розгляді справи судом касаційної інстанції у такому разі:

1) у разі відмови у відкритті касаційного провадження щодо справи, в якій особа, що подає касаційну скаргу, стверджує про наявність питання

права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики;

2) у разі незгоди із рішенням про передачу (відмову у передачі) справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати;

3) якщо Велика Палата Верховного Суду дійде висновку про відсутність підстав для передачі справи на її розгляд, а також якщо дійде висновку про неможливість розгляду справи Великою Палатою Верховного Суду, зокрема через відсутність виключної правової проблеми.

5. Окрема думка судді складається та публікується в порядку встановленому для судових рішень. Строк складання окремої думки судді, не може перевищувати строк складання рішення суду

6. Окрема думка повинна містити:

1) назву документа;

2) номер судової справи в якій ухвалюється рішення;

3) дата складання та підписання;

4) відомості про рішення, з яким не погоджується суддя;

5) підстави та мотиви повної чи часткової незгоди з рішенням суду;

6) можливе застосування норми права;

7) у разі незгоди з резолютивною частиною рішення – висновок по суті позовних вимог, вимог апеляційної чи касаційної скарги;

8) прізвище, ініціали та підпис судді, який виклав окрему думку;

7. Про наявність окремої думки повідомляються учасники справи без оголошення її змісту в судовому засіданні.»

Вказана пропозиція потребує також додаткового узгодження інших положень цивільного процесуального законодавства (див. Додаток 3).

3.3. Проголошення судового рішення як прояв гласності і публічності цивільного судочинства

Принципи гласності та відкритості цивільного судочинства забезпечені доступу до судових рішень, врегульований Законом України «Про доступ до судових рішень». Цей Закон, який визначає порядок доступу до судових рішень, забезпечує відкритість діяльності судів загальної юрисдикції, прогнозованість їх рішень та сприяє однаковому застосуванню судами законодавства та підвищує відповідальність суддів за прийняті ними рішення.

Ще А. Х. Гольмстен зазначав, що гласність у всіх цих випадках є однією з істотних гарантій правосуддя; контроль громадської думки – доцільний контроль, та й необхідна до суддів довіра навіюється суспільству лише тоді, коли процес відбувається на його очах [205, с. 88]. Таку думку поділяє С. В. Праскова, яка констатує, що відкритість правосуддя знижує ймовірність помилки, гарантує незалежність суду, сприяє зростанню його авторитету в громадян та серед інших гілок влади [145, с. 3]. Можна підтримати і твердження ім охочим переконатися в дотриманні встановлених процесуальним законом правових процедур розгляду справи. Принцип гласності реалізує Н. Ю. Голубевої, що відкритий розгляд справ дає можливість особам безпосередньо ознайомитися з роботою суду, а це підвищує його відповідальність за законне і правильне вирішення справ, сприяє зниженню суб'єктивізму суддів і дозволяє всьому за допомогою правила, що розгляд справ у цивільних судах проводиться відкрито [54].

Як правильно зазначає дослідниця, визначення змісту принципу гласності як відкритого розгляду справ у суді не є повним, оскільки гласність означає також відкритість усіх матеріалів справи для осіб, які беруть участь у справі, в їх праві ознайомитися з ними, в обов'язковому їх

інформуванні про час і місце судового засідання і про виконання окремих процесуальних дій [54, с. 109].

З наведеного випливає, що зміст принципу гласності є багатоаспектним та включає в себе елементи різної спрямованості: ще Є. В. Васьковський писав, що за особами, які мають право знайомитися з процесуальною діяльністю суду, розрізняють гласність для сторін, якщо це право належить тільки сторонам, – гласність у вузькому розумінні слова – і гласність загальну, яка розповсюджується на всіх бажаючих чи публічність [48, с. 122]. Отже можна зробити висновок, що гласність у вузькому розумінні полягає у: а) відкритому розгляді справи; б) усності судового розгляду; в) прилюдному проголошенні рішення суду; г) праві учасників справи бути повідомленим про дату, час і місце судового розгляду справи. В широкому розумінні гласність передбачає: а) вільний доступу до зали судових засідань не тільки учасників справи а й інших осіб (крім випадків, визначених процесуальним законом); б) право на поширення інформації про судовий розгляд та проведення фіксації ходу судового засідання; в) трансляції проголошення судових рішень, їх вільної публікації; г) право на доступ до судових рішень. В межах даного дослідження увагу буде приділено лише окремим аспектам принципу гласності, які проявляються під час проголошення судового рішення.

Проголошення судового рішення зазвичай є заключним етапом розгляду цивільних справи у судах, а самі судові рішення, що приймаються при розгляді справи, проголошуються негайно після їх прийняття, однак цивільним процесуальним законодавством встановлені і певні виключення, які дозволяють вважати правосуддя таким, що було відправлено, і без проголошення судового рішення – ст. 268 ЦПК України встановлено, що рішення суду проголошується в судовому засіданні, яким було завершено розгляд справи публічно, крім випадків визначених процесуальним законодавством. Цивільним процесуальним законодавством встановлено, що

суд при винесенні судового рішення по суті може оголосити лише вступну та резолютивну частину судового рішення, при цьому повинен чітко зазначити, коли буде готовий повний текст судового рішення.

Визначення поняття «проголошення судового рішення» на законодавчому рівні не закріплено, законодавець пішов шляхом визначення випадків та встановлення моменту проголошення судового рішення. Вчені-процесуалісти аналізують порядок проголошення судового рішення та не приділяють уваги саме визначенню такого явища. Так, Академічний тлумачний словник, при тлумаченні слова «проголошення» за найбільш уживаним значенням наводить наступне визначення – офіційно оголошувати що-небудь, доводити до загального відома; обнародувати [180, с. 154]. Ю. М. Харковець, аналізуючи етапи проголошення судового рішення у кримінальному процесі зазначає, що під офіційним проголошенням судового рішення розуміється прилюдне (публічне) доведення його змісту до загального відома [201, с. 111].

З огляду на це варто надати визначення відповідному інституту. Так, під проголошенням судового рішення варто розуміти регламентовану цивільним процесуальним законодавством процедуру, яка включає в себе дії суду щодо інформуванні учасників справи, які беруть участь в судовому засіданні, та інших осіб, що спостерігають за розглядом справи, про зміст судового рішення. При цьому, під іншими особами варто розуміти будь-кого, кому цікавий хід розгляду відповідної цивільної справи у відповідному суді, а не тільки учасників цивільних процесуальних правовідносин, зокрема – преса, публіка, правозахисні організації тощо.

Слід також акцентувати увагу на тому, що для осіб, які не є учасниками справи, вживається конструкція «які спостерігають за розглядом справи», а не «які присутні в залі судових засідань» з огляду на те, що під час проведення судового засідання в режимі відеоконференції учасники справи можуть брати участь у ній дистанційно, в тому числі і з

використанням власних технічних засобів, тобто не знаходячись у залі судових засідань. А особи, які не є учасниками справи, можуть спостерігати за таким дистанційним судовим розглядом на офіційних веб-ресурсах в мережі Інтернет. На час впровадження карантину суди обмежили доступ громадськості до зали судових засідань, запропонували спостерігати за судовим розглядом з моніторів, розміщених у холі суду, чи в мережі Інтернет (в даному випадку відеотрансляція проводиться за ініціативою суду, а не на вимогу закону).

З такого визначення наочно видно, що публічність та гласність як основна засада цивільного судочинства в момент проголошення судового рішення обмежується лише тими особами, що присутні у залі судового засідання (чи спостерігають за таким засіданням), однак проголошення судового рішення як прояв транспарентності судової влади має бути ширшим та включати забезпечення доступності змісту судових актів невизначеному колу осіб. Цікавою є позиція О. Мілієнко, яка розглядаючи категорії «проголошення» та «оприлюднення» доходить до висновку, що необхідно розмежовувати такі поняття. Так на її думку, під «проголошенням» судового рішення буквально розуміється його зачитування суддею в голос після виходу з нарадчої кімнати, а під «оприлюдненням» судового рішення маєтись ширше поняття, що включає в себе: проголошення судового рішення, публікування судового рішення у засобах масової інформації та інше [107, с. 71].

Натомість, цивільне процесуальне законодавство використовує і інший термін на позначення форми вираження гласності цивільного судочинства, яка реалізується усним зачитуванням рішення – оголошення судового рішення, ухваленого у відкритому судовому засіданні (ст. 7 ЦПК України). Словники за найбільш уживаним значенням визначають дію з «оголошення» як «розкривати, робити відомим що-небудь; розголошувати щось; публічно повідомляти, заявляти про що-небудь; доводити щось до відома багатьох,

усіх; об'являти» [179, с. 618]. Проголошення письмового судового рішення може відбутися як шляхом вчинення однієї дії (оголошення повного тексту), так і шляхом вчинення двох послідовних дій (оголошення скороченого судового рішення і через певний час – повного тексту), однак проголошення судового рішення слід вважати завершеним тільки після публічного оприлюднення всього тексту судового рішення.

Тому на даному етапі пропонується виділяти такі форми проголошення судових рішень: 1) оголошення – зачитування судового рішення у відкритому судовому засіданні; 2) вручення копії судового рішення учасникам справи та іншим особам, зацікавленим в їх отриманні (наприклад, особам, що не брали участі у справі, однак суд вирішив питання щодо їхніх прав чи законних інтересів); 3) організоване зберігання з наданням доступу судового рішення в канцелярії та/або в архіві суду; 4) публікація тексту судового рішення в друкованих виданнях та/або на офіційних веб-сайтах судів, веб-порталі «Судова влада» чи в ЄДРСР.

Кожна із наведених форм має власні переваги та недоліки:

1) зачитування судового рішення є найбільш простим способом його проголошення та не вимагає від суду додаткових дій. Вказаний спосіб є усталеною історичною традицією, яка зародилася у часи, коли проголосити судові рішення було простіше, аніж скласти і видати його копію. Зокрема, у Судових статутах 1864 року саме з проголошенням судового рішення пов'язується вирішення спору, тоді як в подальшому сторони могли ознайомитися з текстом у канцелярії суду чи, сплативши мито, отримати копію чи виписку з рішення.

Однак саме цей спосіб є найбільш недосконалим: якщо проголошується повний текст судового рішення, це займає багато часу, тому текст проголошується швидко і нерозбірливо; особам, для яких призначене таке проголошення, важко сприймати значні обсяги інформації в усній формі, а частина інформації на вимогу процесуального закону – взагалі не

оголошується. Внаслідок чого у цивільних справах судді фактично ніколи не зачитують повний текст рішення, обмежуючись лише вступною та резолютивною частиною, навіть якщо до завершення судового розгляду було підготовано проект судового рішення і суд міг би його проголосити повністю. Встановлення вимоги щодо обов'язкового проголошення судового рішення, тобто його зачитування в голос, наразі не є доцільним та здійснює певне навантаження на суддів, адже це забирає час.

Окрім цього досить часто бувають випадки коли на такому проголошенні судового рішення присутні не всі учасники справи, а лише одна зі сторін, але в такому випадку суд все одно зобов'язаний проголосити судові рішення. Одночасно є думка і про те, що проголошення рішення суду раніше оголошеного перед виходом до нарадчої кімнати строку порушує права осіб на участь у судовому засіданні – оскільки рішення суду проголошується у судовому засіданні, а сторони мають право бути обізнаними про час та місце проведення судових засідань, мають право приймати в них участь. Тому суд, у випадку коли вирішення спору по суті зайняло менше часу за заплановане, має дочекатись настання відповідного строку, лише після чого проголошувати саме судові рішення [166, с. 437];

2) вручення копії судового рішення учасникам справи має свою перевагу, оскільки в такому випадку особа отримує юридично значущий документ, а не просто відомості про його зміст, а отже може реалізувати владне веління суду, наприклад, шляхом реєстрації на підставі рішення права власності. Однак таким чином не забезпечується доступність змісту судового рішення для громадськості;

3) передача тексту судового рішення в архів чи канцелярію суду, з одного боку одразу надає доступ зацікавленій особі до оригіналу судового рішення, однак для цього вона має здійснити ряд дій, зокрема подати заяву про ознайомлення з матеріалами справи/отримання копії судового рішення. Тобто доступ до судового рішення не є абсолютно вільним;

4) публікація тексту судового рішення в друкованих виданнях та/або в мережі Інтернет є тим способом, який в умовах сьогодення може найбільш повно охопити зацікавлених в ознайомленні із судовим рішенням осіб. Проте публікація у друкованих виданнях такого обсягу судових рішень (навіть, якщо брати тільки постанови Верховного Суду) навряд дозволить досягти мети проголошення судових рішень: тільки за 2020 рік Верховний Суд розглянув 26 983 касаційних скарг і справ [68]. Хоча зазначений спосіб себе зарекомендував для публікації рішень вищих судових інстанцій у багатьох країнах з суворими касаційними фільтрами, де суди розглядають порівняно незначну кількість справ. Тому публікація в мережі Інтернет є найбільш прийнятним способом оприлюднення судових рішень.

Усі вищенаведені форми розкриття змісту судового рішення наразі використовуються у вітчизняній судовій практиці, однак цивільне процесуальне законодавство під проголошенням судового рішення розуміє виключно саме його зачитування в голос суддею, що його ухвалив, або ж головуючим суддею, у разі якщо справа розглядалась колегіально, при цьому в Україні функціонує ЄДРСР, за допомогою якого особи можуть ефективніше ознайомитись із переважною більшістю судових рішень без ідентифікуючих ознак учасників справи, що додатково забезпечує відкритість судових рішень, які приймаються за результатами розгляду справи.

Детальний порядок оголошення судового рішення процесуальним законодавством не визначений, і в цьому немає потреби, адже процедура є очевидною та одноактною (тобто не поділяється на стадії чи етапи). Однак для проголошення рішення суду мають бути наявні певні передумови:

1) проведення судового засідання, яким завершується розгляд справи чи частини вимог (ч. 1 ст. 268 ЦПК України). Зазначене означає, що у випадку, якщо судові засідання не проводилось, то і судові рішення не може бути проголошене;

2) явка принаймні одного учасника справи у судове засідання, яким завершується розгляд справи. Таким чином, за відсутності учасників справи судове рішення не може бути проголошене навіть у випадках присутності у залі судових засідань преси чи публіки.

Отже, у разі невиконання хоча б однієї із умов рішення не може бути проголошеним, а отже не можна вважати реалізованим принцип гласності.

В залежності від виду судового рішення суд проголошує різні його частини:

а) для ухвал, постановлених в усній формі (протокольні ухвали) – оголошуються висновок суду та мотиви, з яких суд дійшов такого висновку, тобто мотивувальна та резолютивна частини;

б) для ухвал, рішень, постанов – судові рішення повністю або лише вступна та резолютивна частини. Судді досить часто і користуються такою можливістю та проголошують тільки вступну та резолютивну частину судового рішення.

Із проголошенням судового рішення пов'язується настання певних процесуальних наслідків:

1) розпочинається обчислення процесуальних строків:

а) письмові зауваження щодо неповноти або неправильності технічного запису судового засідання, протоколу судового засідання подаються протягом п'яти днів з дня проголошення рішення у справі (ст. 249 ЦПК України);

б) суд надсилає учасникам справи копію повного судового рішення протягом двох днів з дня його складання у разі проголошення в судовому засіданні скороченого рішення суду (ст. 272 ЦПК України); суд невідкладно надсилає рішення до органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення для державної реєстрації народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України (ст. 317 ЦПК України);

в) заяву про перегляд заочного рішення може бути подано протягом тридцяти днів з дня його проголошення (ст. 284 ЦПК України);

г) апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів, а на ухвалу суду – протягом п'ятнадцяти днів з дня його (її) проголошення (ст. 354 ЦПК України);

д) касаційна скарга на судові рішення подається протягом тридцяти днів з дня його проголошення (ст. 390 ЦПК України);

2) набрання судовими рішеннями законної сили остаточності, незмінності судового рішення:

а) ухвала набирає законної сили негайно після її проголошення, якщо інше не передбачено ЦПК України (ст. 261 ЦПК України);

б) після проголошення судового рішення той самий суд не може скасувати або змінити це рішення, крім випадків, визначених ЦПК України (наприклад, скасування заочного рішення, перегляд за нововиявленими обставинами);

в) визначення дати ухвалення рішення, якою є дата його проголошення (ст. 268 ЦПК України);

3) можливість учасників справи, які були присутні у судовому засіданні, отримати копію судового рішення: повного судового рішення – негайно після проголошення такого рішення (незалежно від бажання учасника справи); у разі проголошення тільки скороченого (вступної та резолютивної частин) судового рішення – за їхньою заявою (ст. 272 ЦПК України);

4) можливість вільно оприлюднювати проголошення судового рішення, окрема, і шляхом трансляції його проголошення, для якої не потребується дозвіл суду.

Правосуддя зазнало значних проблем у контексті глобального карантину, оскільки судова влада здійснюється за правилами, чітко визначеними процесуальними нормами, у цих умовах важливо також

забезпечити відкритість судового розгляду та право будь-якої особи бути присутнім на судовому засіданні і під час проголошення судового рішення, оскільки це є важливою складовою конституційного принципу гласності судового розгляду. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30 березня 2020 р. № 540-IX частину третю статті 7 ЦПК України було викладено у редакції, що передбачила можливість суду видалити із зали судових засідань осіб, які перешкоджають веденню судового засідання, здійсненню прав або виконанню обов'язків учасників судового процесу або судді, порушують порядок у залі суду. Також суд може прийняти рішення про обмеження доступу осіб, які не є учасниками судового процесу, в судові засідання під час карантину, якщо участь в судовому засіданні становитиме загрозу життю чи здоров'ю особи [148].

Наприклад, Розпорядженням голови Одеського апеляційного суду про посилення карантинних обмежень та продовження особливого режиму роботи Одеського апеляційного суду №12 від 16 жовтня 2020 року (зі змінами, внесеними згідно із розпорядженням голови суду №13 від 06 листопада 2020 р.) тимчасово, на час установа на території м. Одеси рівня епідемічної небезпеки: «помаранчевий» або «червоний», було зупинено розгляд справ у відкритих судових засіданнях за участю учасників судових процесів та припинено їх допуск до залів судових засідань [174]. Виключення щодо обмеження публічного розгляду було зроблено лише для деяких категорій кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення.

Апеляційний суд розглядав цивільні справи, які не віднесені до справ, зазначених у ч.ч. 1, 2 ст. 369 ЦПК України, у відсутності учасників справи та осіб, які не залучалися до участі у справі судом першої інстанції, за наявності відомостей про їх повідомлення про дату, час і місце розгляду

справи. Як бачимо, розпорядженням голови суду було значно звужено права учасників справи і громадськості (на час вжитих заходів) на відкритий та публічний розгляд справи, що не відповідає положенням ст. 7 ЦПК України, яка дозволяє обмежити доступу осіб, які не є учасниками судового процесу, лише у випадку загрози життю чи здоров'ю особи – суд, що розглядає справу, у кожному конкретному випадку має встановити підстави для такого обмеження та визначити можливість забезпечення публічності судового розгляду іншим шляхом (наприклад, через відеотрансляцію засідання в мережі Інтернет на загальнодоступних ресурсах, на екранах в холі суду тощо).

Зокрема, у своїх рекомендаціях Голова КРЄС так само наголошує, що в звичайних умовах веб-трансляція використовується для охоплення ширшої аудиторії та стимулювання більш широкого інтересу до аспектів суспільного життя, яких торкаються суди. Відповідно, коли мова йде про надзвичайну ситуацію, веб-трансляція може бути ще більш виправданою, щоб чітко продемонструвати, що правосуддя здійснюється відкрито та публічно [30]. Тому правильно передбачити, що у разі обмеження судом доступу до судового засідання відвідувачів, необхідно забезпечити обов'язкову відеотрансляцію цього засідання, в тому числі і проголошення судового рішення в Інтернеті [10, с. 59].

Для вивчення проблеми доступу до правосуддя в контексті пандемії COVID-19 важливо проаналізувати Європейську конвенцію та практику Європейського суду з прав людини з цього питання, оскільки суди використовують їх як джерело права під час розгляду справ. Положення згаданої Конвенції також передбачають відступ від певних прав в умовах надзвичайної ситуації, але лише в тій мірі, в якій це вимагається, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням, передбаченим міжнародним правом.

Необхідно зрозуміти важливість підтримання оптимального балансу між забезпеченням реалізації права особи на доступ до правосуддя та принципом правової визначеності. З аналізу рішень Європейського суду з прав людини можна виділити такі фундаментальні обґрунтування забезпечення доступу до правосуддя, як:

- обмеження використання права на судовий захист не можуть бути встановлені таким чином або до такої міри, що порушується сама суть права;
- ці обмеження повинні переслідувати легітимну мету, і має існувати розумний ступінь пропорційності застосовуваних засобів та переслідуваних цілей («Мушта проти України» [184]); і,
- суворе обмеження без урахування обставин справи може бути непропорційним цілям забезпечення правової визначеності та належного здійснення правосуддя, а також перешкоджати використанню доступних засобів захисту (Stanio проти Бельгії, 2009).

А. О. Маляренко, аналізуючи сутність прилюдного проголошення судових рішень зазначає, що українське законодавство в питанні публічного проголошення судового рішення є чи не одним із найжорстокіших серед держав-членів, що ратифікували Європейську конвенцію [104, с. 49].

ЄСПЛ зазначає, що публічний характер судового розгляду захищає сторони від здійснення правосуддя таємно, без громадського контролю; це також один із засобів збереження довіри до судів. Роблячи відправлення правосуддя видимим, гласність сприяє досягненню мети § 1 статті 6, справедливого судового розгляду, гарантія якого є однією з основ демократичного суспільства (справи «B. and P. v. the United Kingdom», «Sutter v. Switzerland»). Незважаючи на формулювання ст. 6 Конвенції, яка, здавалося б, передбачає, що оголошення рішення у відкритому судовому засіданні є обов'язковим, інші засоби оприлюднення рішення можуть бути сумісні з § 1 статті 6 Конвенції.

ЄСПЛ при застосуванні § 1 статті 6 ЄКПЛ зазначає, що можуть існувати виключення щодо публічного проголошення судового рішення, або ж державами на національному рівні може бути закріплена особлива процедура проголошення судового рішення. Так, у справі «Moser v. Austria» ЄСПЛ, досліджуючи порядок проголошення судового рішення публічно, зазначає, що публічність оголошення судового рішення не є категоричною, та саме проголошення судового рішення може відбуватись у іншій формі, ніж його офіційне зачитування суддею після завершення розгляду справи [4].

Визначення публічного проголошення судового рішення з позиції ЄСПЛ при тлумаченні § 1 статті 6 Європейської конвенції з прав людини є досить різним. Наприклад, у справі «Pretto and others v. Italy» Суд відмовився занадто буквально тлумачити ст. 6: в кожному випадку форма проголошення судового рішення відповідно до внутрішнього законодавства держави-відповідача повинна оцінюватися у світлі особливостей справи з врахуванням мети § 1 статті 6 Європейської конвенції [5]. Як правильно вказує Т. В. Цувіна, у практиці ЄСПЛ тест на пропорційність використовується і при оцінці легітимності винятків із усності, публічності судового розгляду, а тому можна говорити про те, що пропорційність є універсальним мірилом легітимності правообмежень під час здійснення правосуддя у цивільних справах [209, с. 56].

Отже, зачитування судового рішення вголос (як це і визначено процесуальним законодавством України) є історичною традицією, що склалась протягом тривалого проміжку часу, при цьому проголошення судового рішення може відбуватись і в інший спосіб, окрім як його зачитування вголос. Одним із таких варіантів є публікація судового рішення за допомогою різних інформаційних баз, у разі забезпечення безперешкодного доступу до такої бази публічне проголошення судового рішення може відбуватись і шляхом публікування такого рішення у такій базі, що не буде суперечити Конвенції.

ЄСПЛ у різних справах встановлював, що вимога про публічне оголошення судових рішень виконується в тих випадках, коли повний текст рішення, зданий на зберігання в канцелярію суду, був доступний всім (див. «Pretto and others v. Italy», § 26), або в тих випадках, коли суд провів відкриті судові засідання, а рішення суду нижчої інстанції було оголошено у відкритому судовому засіданні (див. «Achen v. Germany», § 32), або в тих випадках, коли будь-яка особа, яка довела свій інтерес у справі, могла отримати повний текст рішень суду при тому, що найбільш важливі рішення цього суду згодом публікуються в офіційному збірнику судових актів (див. «Sutter v. Switzerland», § 34).

З метою оптимізації часу суддів, а також використовуючи сучасні засоби комунікації варто забезпечити можливість не зачитувати в голос вступну і резолютивну частину судового рішення, а лише обмежитись повідомленням що про результати справи, учасники справи ж будуть повідомленні засобами визначеними процесуальним законодавством. Задля забезпечення такої можливості необхідно викласти статтю 268 ЦПК України в новій редакції (див. Додаток 3), передбачивши, що ухвалене рішення може бути проголошено шляхом його опублікування в Єдиному державному реєстрі судових рішень або прилюдного оголошення у судовому засіданні в порядку, передбаченому цим Кодексом. Тобто в даному випадку пропонується розділити два поняття: «проголошення» та «оголошення» судового рішення. Пропонується надати право судді обирати, чи доцільним буде негайне оголошення судового рішення: суд має враховувати інтереси як учасників справи на якомога швидше проголошення судового рішення, так і виходити з позиції якісного розгляду і вирішення справи. Пропонується не оголошувати вступну частину рішення, адже відомості, що у ній наведені, є або відомими учасникам справи (наприклад, дата і місце ухвалення рішення, найменування суду тощо), або можуть бути з'ясовані з матеріалів справи, протоколу судового засідання, аудіозапису тощо.

Такі зміни не потребуватимуть перегляду інших статей ЦПК України щодо заміни терміну «проголошення» на «оголошення», оскільки чинна редакція ЦПК України вже оперує такою категорією. Наприклад, строк на апеляційне оскарження, який наразі пов'язаний із усним оголошенням рішення чи складенням повного судового рішення буде пов'язаний із усним оголошенням судового рішення (якщо таке відбулося) чи внесенням повного тексту до ЄДРСР.

О. Б. Лисюткін зазначає, що гласність будь-якої професійної юридичної діяльності є необхідною попередньою умовою для попередження причин ймовірного здійснення помилки суб'єктом права [99, с. 334–335]. Однак вказане не означає, що під час винесення судового рішення суд не може припуститися помилки. Запобіжна функція принципу гласності, усності і відкритості судового розгляду забезпечує контроль за діями суду у разі вчинення помилки, яка виявлена судом після проголошення судового рішення, що прямо впливає на його остаточність та незмінність. Однак помилка суду може виникнути і під час зачитування судового рішення: суд може обмовитися, пропустити одну із розглянутих вимог чи, наприклад, пропустити учасника справи, частину майна, на яке визнається право власності, якщо перелік об'єктів є значним. В такому випадку, текст судового рішення, зафіксований аудіозаписом, буде відрізнятися від тексту скороченого судового рішення, що є істотним порушенням вимог цивільного процесуального законодавства, і може бути підставою для скасування судового рішення. Оскільки офіційний аудіозапис судового засідання та прилюдне оголошення, ухваленого в судовому засіданні судового рішення, є гарантією його незмінюваності, у разі невідповідності текстуальної частини судового рішення фактично оголошеному рішенню, що зафіксовано звукозаписом судового засідання, суд має виправити вказаний недолік тільки шляхом постановлення ухвали про виправлення описки.

Роз'яснення судового рішення внаслідок його незрозумілості учасникам справи чи органу/особі, що виконує таке судове рішення, яке набрало законної сили, не входить до процедури ухвалення та проголошення судового рішення, так само, як не включаються в даний порядок і процедури виправлення опісок та арифметичних помилок в рішенні [106, с. 140]. Хоча такі повноваження суду і відносяться деякими дослідниками до самоконтрольних повноважень, які виражаються в тому, що ухвалою суду визначається, як саме слід читати окреме слово, речення або абзац, що раніше були написані судом першої інстанції з опискою чи арифметичною помилкою, вони все ж приводять зміст тексту судового рішення у відповідність з фактичним присудом суду. А оскільки роз'яснення і виправлення судового рішення здійснюється відповідною ухвалою, то такі самоконтрольні повноваження складають самостійну процедуру ухвалення судового рішення.

Положення цивільного процесуального законодавства передбачають також обов'язок суду роз'яснювати зміст рішення, порядок і строк його оскарження. Відповідна вимога законодавства не є доцільною, принаймні з огляду на можливість професійного представництва учасника справи адвокатом. Тобто, у разі участі адвоката у судовому процесі такі дії судді є зайвими, адже адвокат, як особа, яка володіє фаховими знаннями, не потребує додатково зазначення такої інформації. До того ж приписами цивільного процесуального законодавства закріплено вимогу вказувати у резолютивній частині ухвали суду, рішення суду та постанови апеляційного суду строк і порядок набрання ними законної сили та їх оскарження (ст. ст. 260, 265, 383 ЦПК України).

В той же час, не слід плутати роз'яснення судового рішення, що відбувається із проголошенням судового рішення, із роз'ясненням судового рішення, яке набрало законної сили, за заявою учасників справи, державного виконавця, приватного виконавця (ст. 271 ЦПК України). Як правильно

зауважив М.А. Гурвич, у роз'ясненні судового рішення є необхідність, коли суд виклав його малозрозумілою мовою, зі складним та плутаним мотивуванням¹.

Як вірно зазначає Н.Ю. Голубєва, принцип публічності забезпечує не тільки публічне проголошення судової постанови, а й публікацію тексту ухвали, тобто в інтересах громадського контролю за відправленням правосуддя судові постанови повинні бути публічно доступними кожному без обмежень, що може бути забезпечено тільки шляхом публікації судового рішення [63, с. 194]. Принцип гласності так само реалізується у наданому законодавцем праві кожній особі ознайомитися в установленому законодавством порядку із судовими рішеннями, ухваленими у відкритих судових засіданнях [32, с. 21]. Послідовно дотримуючись позиції, згідно з якою суд має складати одразу повний текст рішення, надсилаючи його сторонам, проголошення судового рішення має відбуватися на офіційно доступних ресурсах – ЄДРСР, а в разі необхідності – і на веб-порталі «Судова влада».

Таким чином, з огляду на наведене, законодавцю потрібно відійти від підходу, в якому проголошення судового рішення здійснюється шляхом обов'язкового зачитування тексту судового рішення вголос головуючим суддею, з роз'ясненням порядку та строків оскарження судового рішення. Необхідно встановити, що проголошення судового рішення після його ухвалення здійснюється шляхом опублікування відповідного рішення в ЄДРСР. При цьому учасники справи мають право ознайомитись із текстом судового рішення у двох формах: 1) шляхом отримання копії судового рішення у формі, встановленій ЦПК України; 2) шляхом ознайомлення із рішенням суду у ЄДРСР. Такий порядок проголошення судового рішення, як зазначалося вище, не буде суперечити статті 6 ЄКПЛ. Втім, слід звернути увагу, що в результаті процедури знеособлення створюється образ електронного документа, тобто цей документ не є оригіналом і

розповсюджується для ознайомлення громадськості, головним чином правників, для забезпечення інформацією про стан практики розгляду справ судами, трактування тієї чи іншої правової норми тощо [63, с. 196].

У разі, якщо судом було проголошено лише вступну та резолютивну частини, або ж проголошення рішення не відбулося чи не передбачене законодавством, судові рішення після складення та підписання необхідно направити учасникам справи. Як вже зазначалося вище, наразі відбувається дублювання паперової версії судового рішення його електронним примірником, що пов'язане із перехідним періодом початку функціонування окремих модулів ЄСІТС у тестовому режимі. Учасники справи не позбавлені можливості отримувати судові рішення через електронний кабінет чи на електронну пошту, однак такі копії рішення носитимуть інформаційний характер для учасників справи і у разі необхідності їх примусового виконання (наприклад, ухвали про забезпечення позову) чи здійснення реєстраційних дій (наприклад, рішення про визнання права власності на нерухоме майно) уповноваженим органам чи особам має бути надана належним чином завірена паперова копія судового рішення. Перехід до пріоритету електронного судового рішення як єдиної форми існування судового рішення пов'язується із запровадженням ЄСІТС і початком формування судових справ виключно в електронній формі. Передбачається, що електронне судове рішення, перетворене у паперову форму зможе бути верифіковане будь-якою особою через ЄДРСР через певні унікальні ідентифікатори (як, наприклад, зараз це відбувається з інформаційними довідками щодо права власності на нерухоме майно).

З таким одночасним паралельним існуванням і паперового оригіналу судового рішення і його електронного примірника пов'язується колізія ухвалення судових рішень, передбачена ч. 10 ст. 272 ЦПК України, відповідно до якої судові рішення відповідно вручаються шляхом надсилання (видачі) відповідній особі копії (тексту) повного або скороченого

судового рішення, що містить інформацію про веб-адресу такого рішення у Єдиному державному реєстрі судових рішень. Для відображення рішення у ЄДРСР його необхідно надіслати до автоматизованої системи діловодства суду, підписати електронними підписами судді чи колеги суддів, деперсоніфікувати особисті дані учасників справи, що робить неможливим негайну видачу рішення суду в день його ухвалення з посиланням на веб-адресу такого рішення у ЄДРСР. Очевидно, що такі положення процесуального законодавства були розраховані на швидке впровадження ЄСІТС, тому слід запропонувати викласти підпункту 15.14 підпункту 15 пункту 1 розділу XIII «Перехідні положення» ЦПК України, яким передбачено до дня початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи вручення судових рішень в паперовій формі, в наступній редакції: «15.14) суд вручає судові рішення в паперовій формі без зазначення інформації про веб-адресу такого рішення у Єдиному державному реєстрі судових рішень;».

Так, особа при зверненні до суду в позовній заяві зазначає свою електронну адресу, на яку можна надсилати судові рішення в електронній формі з електронним цифровим підписом судді. Тобто суддя, який склав судові рішення, не складає його в паперовому форматі, а тільки в електронному, після підписання якого направляє на електронну адресу, зазначену в позовній заяві. Забезпечення електронного надсилання судового рішення зможе значно спростити порядок, який зараз визначений цивільним процесуальним законодавством.

Окремої уваги заслуговує можливість електронного документообігу між судом та юридичною особою, яка є учасником справи. Наразі обов'язок реєстрації офіційні електронні адреси в ЄСІТС покладено на адвокатів, нотаріусів, приватних виконавців, арбітражних керуючих, судових експертів, державні органи, органи місцевого самоврядування та суб'єктів

господарювання державного та комунального секторів економіки, інші ж суб'єкти роблять це добровільно.

Розраховувати на добровільну реєстрацію переважної кількості учасників справи неможливо: раніше вже були здійснені спроби відповідно до Постанови КМУ «Про затвердження Положення про Єдину базу даних електронних адрес, номерів факсів (телефаксів) суб'єктів владних повноважень» №5 від 05 січня 2011 р. створити електронний ресурс, який би адмініструвала Державна судова адміністрація [152]. Така база мала б використовуватися судами при здійсненні правосуддя щодо адміністративних справ, однак фактично вона залишилася частково наповненою, наразі відомості в ній неактуальні, і в новій редакції Кодексу адміністративного судочинства України посилання на таку базу відсутнє.

Юридична особа, що реєструється відповідно до чинного законодавства, обов'язково вказує своє місцезнаходження в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань законодавцем окремо встановлена графа щодо «засобів електронного зв'язку з юридичною особою» [149], де можна вказати електронну адресу юридичної особи, проте зазначення електронної адреси не є обов'язковим, а відбувається лише за бажанням. Якщо ж на законодавчому рівні буде встановлено обов'язковість зазначення електронної адреси при поданні документів для реєстрації створення юридичної особи або під час вчинення реєстраційних дій щодо юридичної особи, щодо якої реєстр не містить відомостей про електронну адресу, то суд зможе направляти всі документи на таку адресу. Створення такої можливості значно спростить роботу судової системи та суддів, які розглянули відповідну справу. Для створення можливості електронного направлення копії судового рішення юридичній особі, необхідно внести зміни до таких законодавчих актів: Закону України «Про державну реєстрацію юридичних

осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» № 851-IV від 22.05.2003 року, та ЦПК України (див. Додаток 3).

Як вбачається, електронний суд може впливати на вирішення низки глобальних проблем судової влади. Серед них і доступність правосуддя загалом, і оптимізація документообігу в судах, питання спілкування судів з державними органами та учасниками судового процесу, економія ресурсів (бюджетних, адміністративних, часових), прискорення розгляду справ, вдосконалення якості судових послуг, спрощення здійснення правосуддя [22].

Забезпечення можливості складання судового рішення в електронній формі значно спростило б і діяльність Великої Палати Верховного Суду. Як зазначає Олена Кібенко [85, с. 7], рішення, які ухвалюються Великою Палатою роздруковуються в паперовому вигляді та підписуються всіма суддями, що здійснювали розгляд відповідної справи. Досить часто виникають ситуації, коли суддя, який розглядав справу, на момент виготовлення паперової форми судового рішення знаходиться у відпустці або у відрядженні. Такі обставини значно затримуються порядок оприлюднення рішень Великої Палати. Окрім цього, рішення Великої Палати щодо розгляду справи повинно також бути відправлене учасникам справи. Проте рішення Великої Палати є остаточними та не підлягають перегляду за загальними правилами, отже отримання паперового формату судового рішення учасниками справи не є доцільним.

Учасник справи може дізнатись про результати розгляду своєї справи у Верховному Суді з відкритих реєстрів, функціонування яких забезпечується державою. З огляду на це необхідно законодавчо дозволити суду касаційної інстанції, а особливо, якщо справа розглядалась Великою Палатою, не відправляти паперовий формат судового рішення учасникам справи. Варто лише обмежитись електронним форматом судового рішення, яке повинно

бути підписано електронними підписами суддів, які розглядали відповідну справу та направлено на електронну адресу, вказану в касаційній скарзі.

ВИСНОВКИ

Не претендуючи на остаточне вирішення окреслених у дисертаційному дослідженні проблем, за результатами проведеної наукової роботи отримано низку власних теоретичних висновків, що стосуються процесуального порядку ухвалення та проголошення судового рішення у цивільному судочинстві, а також сформульовано окремі практичні рекомендації щодо вдосконалення законодавства. До таких висновків, зокрема, належать наступні:

1. Встановлено, що механізм прийняття судових рішень є багатогранним процесом, який складається з наступних структурних елементів:

- *суб'єкт ухвалення рішень*, що наділений певним колом повноважень. До суб'єктів прийняття судових рішень відносяться суд, який безпосередньо розглядає справу або певне процесуальне питання (у разі встановлення необґрунтованості заяви про відвід таке процесуальне питання вирішує суддя, який не входить до складу суду, що розглядає справу). Суб'єктом ухвалення рішення є тільки суд, що розглядає справу, тому позиції деяких вчених-процесуалістів, щодо впливу на суд учасників справи або ж вищестоящих судових інстанцій, не заслуговує на увагу;

- *об'єкт судового рішення*, під яким розуміється конкретне питання, яке повинно бути вирішене судом. При цьому, варто розуміти, що для вирішення відповідного конкретного питання суд в ході судового розгляду повинен вирішити ряд проміжних питань. Коло питань, яке вирішує суд при розгляді цивільної справи впливає на форму судового рішення. Так, процесуальним законодавством встановлено, що судові рішення можуть бути як в письмовій формі, так і в усній (вербальній). Під усними судовими рішеннями розуміються ухвали суду, що постановляються суддею без виходу до нарадчої кімнати. Спростовано твердження про те, що всі судові

рішення укладаються тільки в письмовій формі не є вірним: протокольні ухвали не набувають письмової форми у зв'язку із їх внесенням до протоколу судового засідання, адже секретар судового засідання не може точно відобразити мотиви суду з прийняття відповідної ухвали, висновки суду та інший важливий зміст судового рішення, викладеного в усній формі;

- *мета ухвалення судового рішення*, під чим розуміється виконання основних функцій цивільного судочинства, а саме: справедливого, неупередженого, своєчасного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Однак така мета досягається не завжди шляхом ухвалення рішення чи постанови, у встановлених випадках розгляд цивільної справи може бути завершений шляхом постановлення ухвали;

- *підстава ухвалення судового рішення*, які вказують на причини задоволення або відхилення заявлених вимог до суду. При цьому необхідно розмежовувати підстави ухвалення судового рішення чи постанови, а також підстави постановлення ухвали, якою також може закінчуватись судовий розгляд справи;

- *етапи прийняття судового рішення*, серед яких необхідно визначити наступні: 1) встановлення та дослідження фактичних обставин справи; 2) юридична кваліфікація справи; 3) винесення рішення уповноваженим суб'єктом правозастосування.

2. Визначено основні функції інститут присяжних:

- 1) *політична* – суть якої полягає в тому, що інститут присяжних залучає громадян до діяльності судової гілки влади і наділяє їх можливістю вирішувати цивільні справи та здійснювати громадський контроль за діяльністю професійного судді. В Україні сутність цієї функції полягає у формальному виконанні вимог Конституції України, адже у цивільному судочинстві присяжні залучаються у незначній кількості справ, які носять безспірний характер;

2) *правотворча* – характерна для країн англо-американської системи права, де судовий прецедент є джерелом права. Адже при винесенні вердикту, присяжні по суті формують прецедент, який буде використовуватись при вирішенні наступних аналогічних справ. Держава може або сприйняти такий прецедент, стверджуючи його, або вдосконалити писане право. У вітчизняній правовій традиції прецедент у якості джерела права в класичному вигляді не застосовується, а формування судової практики та забезпечення її єдності здебільшого характерне для суду касаційної інстанції;

3) *сприяння примиренню сторін* – при передачі на справи на судовий розгляд сторони можуть проаналізувати, як будуть вести себе присяжні на основі раніше вирішених справ, що спонукає сторони врегулювати спір до передачі його до суду. Відповідна функція не проявляється в континентальній правовій системі, адже присяжні не відділені від професійного судді, а тому і неможливо проаналізувати їхні вердикти;

4) *підвищення довіри до суддів та забезпечення незалежності суду* – залучення присяжних дозволяє пересічним громадянам побачити, як здійснюється правосуддя, після чого такі особи мають ставитись з повагою до судової влади. Відповідна функція не в повній мірі може бути реалізована в національній правовій системі, адже через певне «домінування» професійного судді присяжні будуть схилитись до думки такого судді, а тому і підвищення довіри в очах громадськості до судової влади забезпечено не буде;

5) *підвищення правосвідомості громадян*, яке реалізується внаслідок участі громадян у складних юрисдикційних процесах. Присяжні отримують інформацію про судові процедури та певною мірою, про матеріальне право;

6) *легітимація судових рішень* – присяжні вирішують справу на основі певних соціальних стандартів, уявлень про справедливість, а не правових норм (оскільки законодавство не містить вимоги щодо наявності юридичної

освіти чи стажу роботи у певній сфері), а тому рішення, що приймається за результатами такого розгляду, повинно набувати «авторитету» серед інших громадян, сприйматися як виважене і справедливе.

3. З огляду на невиконання функцій, що притаманні інституту присяжних у цивільному судочинстві, обґрунтовано недоцільність колегіального розгляду справи за участю присяжних у цивільному процесі України. Окрім цього, участь непрофесійних суддів, *по-перше*, сприяє затягуванню строків розгляду справи. По-друге, впровадження інституту присяжних в позовному провадженні, як це притаманно зарубіжному досвіду, також не є доцільним, адже створює додаткове фінансове навантаження та не виправдовує себе.

4. Встановлено, що колегіальний розгляд справи в суді апеляційної інстанції не є доцільним у всіх категоріях справ, що розглядаються. Так, слід закріпити одноособовий склад суду апеляційної інстанції: 1) у разі оскарження ухвал суду, що підлягаю апеляційному оскарженню окремо від рішення суду; 2) у справах, визначених судом першої інстанції як малозначні. Одноособовий розгляд справи у встановлених випадках значно зменшить навантаження на апеляційну інстанцію та пришвидшить перегляд цивільної справи.

5. Обґрунтовано недоцільність видалення суду для ухвалення судового рішення до нарадчої кімнати. Нарадча кімната є правовою традицією, яка сформувалась історично. Необхідно дозволити судді без видалення до нарадчої кімнати вказати, коли буде складено повний текст судового рішення учасникам справи. У разі, якщо суддя готовий проголосити резолютивну частину рішення, він має право це зробити відразу після завершення судових дебатів та виготовити рішення в законодавчо встановлений строк.

6. Обґрунтовано необхідність забезпечення таємниці наради суддів замість таємниці нарадчої кімнати, тобто тих обговорень, які відбуваються і

поза межами нарадчої кімнати, і під час підготовки проектів судових рішень, окремих думок. Наявність процесуального субінституту окремої думки вказує на можливість паралельного обговорення декількох проектів судових рішень, декількох альтернативних варіантів окремих думок: такі обговорення можуть відбуватися і поза межами нарадчої кімнати, якщо суд оголосив вступну та резолютивну частину. Слід забезпечити можливість обговорення тексту судового рішення не тільки всередині колегіального складу суду, а й між суддею-доповідачем та його помічником. Очевидно, що під час підготовки проекту судового рішення помічник судді отримує певні вказівки від судді щодо його бачення обґрунтування судового рішення, а тому фактично такі дії можуть бути розцінені як вимушене порушення таємниці нарадчої кімнати, адже суд не може дати належну вказівку, не вказуючи ходу обговорення чи аргументів, які були вказані іншими суддями. Під час складання окремих думок суддя, що доручає складення її проекту помічникові, так само не може дати повноцінної настанови без вказування тих положень судового рішення, що були підтримані більшістю.

7. Проаналізовано застосування штучного інтелекту при ухваленні судового рішення у різних країнах світу та на основі цього виділено два типи використання штучного інтелекту під час ухвалення судового рішення. У першому випадку штучний інтелект має допоміжний характер під час ухвалення судового рішення (пошуком релевантної судової практики, аналізом ризиків тощо). При цьому, навіть у такій формі використання штучного інтелекту суддя повинен мати контроль над кожним логічним кроком, такий контроль не повинен бути абсолютним. Використання штучного інтелекту як допоміжного засобу під час ухвалення судових рішень має обов'язково відбуватись з урахуванням принципів закріплених у Європейській етичній хартії про використання штучного інтелекту в судових системах і оточуючих їх реаліях.

У другому випадку застосування штучного інтелекту під час ухвалення судових рішень є повною заміною судді, коли за допомогою алгоритмів штучного інтелекту розглядається справа, що передана до його компетенції. Наразі, жодна із країн не використовує ШІ як повноцінну заміну судді. Використання ШІ на противагу «живому» судді може призвести до підриву авторитету судової влади як такої, що не відповідає людськими уявленнями про справедливість.

8. Вдосконалено класифікацію видів окремих думок. В *залежності від кількості суддів* окрема думка може бути висловлена одним суддею або декількома суддями одночасно (спільна думка). В останньому випадку кількість суддів, що підтримують окрему думку не може перевищувати половини кількісного складу суду. *За інстанційною належністю* окремі думки можна поділити на думки, винесені складом суду першої інстанції (у деяких категоріях справ окремого провадження за участі присяжних), апеляційної чи касаційної інстанції. При цьому тільки суддя суду касаційної інстанції наділений повноваженнями висловлювати окрему думку щодо передачі (відмови у передачі) справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати. *За об'єктом незгоди* окрема думка може стосуватися ухвали (крім так званих протокольних ухвал, які постановляються усно не виходячи до нарадчої кімнати), рішення суду або постанови.

9. Доведено доцільність закріплення обов'язку викладення окремої думки *судді апеляційного суду* у таких випадках: 1) якщо постанова суду апеляційної інстанції стосується малозначної справи та суддя не згідний з нормами матеріального права, посилання на які використовуються як на підставу для задоволення чи відмови у задоволенні апеляційної скарги; 2) якщо суддя за результатами розгляду справи вбачає порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування судового рішення, проте за результатами голосування колегії суддів таке порушення норм процесуального права не вбачається. Встановлення

відповідних випадків ухвалення окремої думки в судах апеляційної інстанції дозволить забезпечити формування стабільної судової практики при розгляді малозначних справ.

Встановлено за доцільне закріплення обов'язку у суді *касаційної інстанції* викладення окремої думки у справах, що пов'язані з вирішенням/відмовою у вирішенні виключної правової проблеми (у разі відмови у відкритті касаційного провадження щодо справи, в якій особа, що подає касаційну скаргу, стверджує про наявність питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики; якщо Велика Палата Верховного Суду дійде висновку про відсутність підстав для передачі справи на її розгляд, а також якщо дійде висновку про недоцільність розгляду справи Великою Палатою Верховного Суду, зокрема через відсутність виключної правової проблеми).

10. Обґрунтовано необхідність законодавчого закріплення форми та строків прийняття окремої думки судді.

Обов'язковими *реквізитами окремої думки судді* необхідно законодавчо закріпити: назву документа, дати викладення; відомостей про судові рішення, з яким не погоджується суддя; підстав та мотивів повної чи часткової незгоди з рішенням суду; можливий варіант застосування правової норми; прізвище, ініціали та підпис судді, який виклав окрему думку.

Строк виготовлення окремої думки судді не повинен перевищувати строк складення повного тексту судового рішення. Окрім цього, у судовому рішенні, напроти підпису судді (який незгідний з таким судовим рішенням) має бути зазначено, що дане судове рішення підписано із викладенням окремої думки – зазначене дасть змогу учасниками справи, які не були присутні під час проголошення судового рішення, громадськості і суддям, які ознайомлюються із рішеннями в Єдиному державному реєстрі судових рішень, дізнатися про наявність окремої думки і з'ясувати її зміст.

11. Ознаками окремої думки судді є: 1) є письмовим документом присяжного, судді чи суддів, у якому висловлена позиція, яка суперечить позиції більшості складу суду; 2) стосується обставин конкретно визначеної справи; 3) носить персоніфікований характер по відношенню до сторін; 4) є гарантією внутрішньої незалежності суддів, які не згодні з більшістю колегіального складу суду; 5) викладається з власної ініціативи присяжного, судді (суддів), крім випадку, передбаченого ч. 5 ст. 404 ЦПК України; 6) не спричиняє процесуальних наслідків (наприклад, не є підставою для апеляційного/касаційного оскарження).

12. На основі наведених наукових тверджень щодо окремої думки судді запропоновано її визначення. Так, *окрема думка судді у цивільному процесі* – це судовий документ, що може прийматись за результатами колегіального розгляду судової справи, та в якому суддя, не згідний з остаточним рішенням по справі, викладає власні міркування щодо з'ясованих обставин справи та належного її вирішення.

13. При аналізі принципу гласності у цивільному процесі в аспекті ухвалення судового рішення зазначено, що зміст принципу гласності є багатоаспектним, а тому необхідно його розглядати у двох розуміннях. У вузькому розумінні полягає у: а) відкритому розгляді справи; б) усності судового розгляду; в) прилюдному проголошенні рішення суду; г) праві учасників справи бути повідомленим про дату, час і місце судового розгляду справи. В широкому розумінні гласність передбачає: а) вільний доступ до зали судових засідань; б) права на розповсюдження інформації про судовий розгляд та проведення фіксації ходу судового засідання; в) трансляції проголошення судових рішень, їх вільної публікації; г) право на доступ до судових рішень.

14. Надано наукове визначення проголошенню судового рішення у цивільному процесі як складовому елементу механізму ухвалення таких рішень. Відповідно, під *проголошенням судового рішення* варто розуміти

регламентовану цивільним процесуальним законодавством процедуру, яка включає в себе дії суду щодо інформуванні учасників справи, які беруть участь в судовому засіданні, та інших осіб, що спостерігають за розглядом справи, про зміст судового рішення. При цьому, під іншими особами варто розуміти будь-кого, кому цікавий хід розгляду відповідної цивільної справи у відповідному суді, а не тільки учасників цивільних процесуальних правовідносин, зокрема – преса, публіка, правозахисні організації тощо.

15. Запропоновано розширити підхід до розуміння проголошення судового рішення з простого зачитування тексту судового рішення на доведення його змісту до відома невизначеного кола осіб. З урахуванням цього пропонується виділяти такі форми проголошення судових рішень: 1) зачитування судового рішення у відкритому судовому засіданні; 2) вручення копії судового рішення учасникам справи та іншим особам, зацікавленим в їх отриманні (наприклад, особам, що не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання щодо їхніх прав чи законних інтересів); 3) депонування (тобто організоване зберігання з наданням доступу) судового рішення в канцелярії та/або в архіві суду; 4) публікація тексту судового рішення ЄДРСР, друкованих виданнях та/або на офіційному веб-порталі «Судова влада».

16. З урахуванням практики ЄСПЛ запропоновано забезпечити можливість не зачитувати в голос вступну і резолютивну частину судового рішення, а лише обмежитись повідомленням, що про результати справи учасники справи будуть повідомленні засобами, визначеними процесуальним законодавством.

17. Запропоновано нові шляхи проголошення судового рішення для забезпечення принципу гласності цивільного процесу. Проголошення судового рішення після його ухвалення здійснюється шляхом опублікування відповідного рішення в ЄДРСР. При цьому учасники справи мають право ознайомитись із текстом судового рішення у двох формах: 1) шляхом

отримання копії судового рішення в порядку, встановленому ЦПК України;
2) шляхом ознайомлення із рішенням суду у ЄДРСР.

18. На основі теоретичних пропозицій та висновків запропоновано зміни та доповнення до цивільного процесуального законодавства, серед яких запропоновано врегулювати правовий статус помічника судді як учасника цивільних процесуальних правовідносин, що безпосередньо залучений до підготовки проектів судових рішень. Зокрема, запропоновано викласти частини 2 – 3 статті 245 ЦПК України у наступній редакції:

«2. Помічник судді не може бути присутнім під час обговорення та ухвалення рішення, однак суддя або суддя-доповідач (інший суддя, якщо суддя-доповідач не згодний з постановою/ухвалою) може надати помічнику інформацію про хід обговорення у обсязі, необхідному для складання проекту судового рішення.

3. Помічник судді повинен зберігати в таємниці всю інформацію, отриману у зв'язку із виконанням своїх посадових обов'язків».

19. З метою вирішення колізії, пов'язаної з врученням паперової, або електронної форми судового рішення запропоновано викласти підпункт 15.14 підпункту 15 пункту 1 розділу XIII «Перехідні положення» ЦПК України, яким передбачено вручення судових рішень в паперовій формі до дня початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, в наступній редакції: «15.14) суд вручає судові рішення в паперовій формі без зазначення інформації про веб-адресу такого рішення у Єдиному державному реєстрі судових рішень;».

20. Отримані у роботі наукові результати дають можливість запропонувати внесення й інших змін та доповнень до чинного законодавства України з метою вдосконалення процедури винесення та проголошення судового рішення, що викладені у Додатку 3 до даної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Alexis de Tocqueville. *Democracy in America*. English Edition. Edited by Eduardo Nolla. Translated from the French by James T. Schleifer. (Indianapolis: Liberty Fund, 2012). Vol. 1. 848 p. C. 443 https://www.researchgate.net/publication/291005283_Lay_adjudication_and_human_rights_in_Europe.
2. Case “Brualla Gomez de la Torre v. Spain” 19 of December 1997. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58127>.
3. Case “Levages Prestations Services v. France”, 23 of October 1996. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58065>.
4. Case of Moser v. Austria (Application № 12643/02). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-76956%22\]}/](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-76956%22]}/)
5. Case of Pretto and others v. Italy (Application no. 7984/77). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57561%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57561%22]}).
6. Danziger Shai, Levavb Jonathan and Avnaim-Pessoa Liora. Extraneous factors in judicial decisions. *PNAS*. vol. 108. P. 6889–6892. www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.1018033108.
7. Gastil J, Deess EP, Weiser P, Meade J. Jury service and electoral participation: a test of the participation hypothesis. *The Journal of Politics*. 2008. №70(2). P. 351–367. URL: <https://doi.org/10.1017/S0022381608080353>. P. 360–362.
8. Gaivoronskaya Y., Mamychyev A., Miroshnichenko O., Khotynska-Nor O. (2021). Logical and conceptual constructions, theoretical and legal versions of the interpretation of the artificial intelligence’s «legal personality». *Journal of Gender and Interdisciplinarity*. 2021. № 2(01). URL: <https://www.periodicojs.com.br/index.php/gei/article/view/137>.
9. Gerichtsverfassungsgesetz (GVG). In der Fassung der Bekanntmachung vom 09.05.1975 (BGBl. I S. 1077) zuletzt geändert durch

Gesetz vom 16.10.2020. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gvg/index.html>.

10. Golubeva N., But I., Prokhorov P. Access to Justice Due to the Covid-19 Pandemic. *Ius Humani. Law Journal*. 2020. №9 (2). P. 47–64. URL: <https://doi.org/10.31207/ih.v9i2.243>.

11. Hans, Valerie P. Jury Systems Around the World". *Annual Review of Law and Social Science, Cornell Law Faculty Publications*. 2008. № 4. P. 276–297. URL: <http://scholarship.law.cornell.edu/facpub/305>.

12. Izarova Iryna. *Enhancing judicial cooperation in civil matters between the EU and Ukraine: first steps ahead* in EU Civil Procedure Law and Third Countries: Which Way Forward? ed. by A. Trunk and N. Hatzimihail, Nomos, Hart Publishing, 2021, 336 p., Pp. 191-212.

13. Izarova I., Szolc-Nartowski B., Kovtun A. Amicus Curiae: Origin, Worldwide Experience and Suggestions for East European Countries. *Hungarian Journal of Legal Studies*. Volume 60: Issue 1. P. 18–39.

14. Izarova I. Reform of Civil Justice in Ukraine: A Differentiation of Action Proceedings and Review of Court Decisions. *Teisė*. 2019. № 111. P. 234–245.

15. Jackson JD, Kovalev NP. Lay adjudication and human rights in Europe. *Columbia J. Eur. Law*. 2006/2007. 13. P. 83–123. URL: https://www.researchgate.net/publication/291005283_Lay_adjudication_and_human_rights_in_Europe.

16. Jeffrey L. Fisher & Allison Orr Larsen. Virtual Briefing at the Supreme Court. William & Mary Law School Research Paper. No. 09-397. 105. *Cornell Law Review*. 85. 2019. URL: [file://ts01/profiles\\$uh/Downloads/SSRN-id3388080%20\(1\).pdf](file://ts01/profiles$uh/Downloads/SSRN-id3388080%20(1).pdf).

17. John McCarthy. What Is Artificial Intelligence. URL: <http://www-formal.stanford.edu/jmc/whatisai/whatisai.html>.

18. Juries Act, Revised Statutes of Ontario.. 1990, c. J.3. URL: <https://www.ontario.ca/laws/statute/90j03>.
19. Juries Act. 1998, c. 16, s. 1. URL: <https://nslegislature.ca/sites/default/files/legc/statutes/juries.htm>.
20. Jury Act. Revised Statutes of British Columbia. 1996. Chapter 242. URL: https://www.bclaws.gov.bc.ca/civix/document/id/complete/statreg/00_96242_01#section14
21. Landsman S. Commentary: dispatches from the front: lay participation in legal processes and the development of democracy. *Law Policy*. 2003. Volume 25, Issue 2. P. 173–178. URL: <https://doi.org/10.1046/j.1467-9930.2003.00145.x>.
22. Matat, A. Electronic court in Ukraine: ready, study, go. Website of the Center for Democracy and the Rule of Law. 2019. URL: <https://cedem.org.ua/articles/elektronnyj-sud-v-ukrayini-ready-steady-go>.
23. Model European Rules of Civil Procedure (with the International Institute for the Unification of Private Law, UNIDROIT). *European Law Institute*. URL: https://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Publications/200925-eli-unidroit-rules-e.pdf.
24. Opinion No. 14 (2011) of the Consultative Council of European Judges to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on justice and information technologies (IT). URL: <https://rm.coe.int/opinion-14-ccje-en/168098eeeb>.
25. Opinion No. 22 (2019) of the Consultative Council of European Judges for the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the role of judicial assistants. URL: <https://rm.coe.int/opinion-22-ccje-en/168098eeeb>.
26. Schwartzberg M. Civil Juries and Democratic Legitimacy. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2016/01/Civil-Juries-and-Democratic-Legitimacy.pdf>.

27. Shapiro, David L., Coquillette, Daniel R. Fetish of Jury Trial in Civil Cases: A Comment on *Rachal v. Hill*. *The Harvard Law Review*. 1971. №85. P. 442–458.

28. Shari Seidman Diamond and Jessica M. Salerno, Reasons for the Disappearing Jury Trial: Perspectives from Attorneys and Judges. *Louisiana Law Review*. 2020. №81. URL: <https://digitalcommons.law.lsu.edu/lalrev/vol81/iss1/9>.

29. Shepherd J. Jobs, judges, and justice. The Relationship between Professional Diversity and Judicial Decisions. URL: http://demandjustice.org/wp-content/uploads/2021/02/Jobs-Judges-and-Justices_Demand-Justice_Joanna-Shepherd-Report_2021.pdf.

30. The role of judges during and in the aftermath of the COVID-19 pandemic: lessons and challenges : Statement Of The President Of The Consultative Council Of European Judges (CCJE). URL: <https://rm.coe.int/ccje-2020-2-statement-of-the-ccje-president-3-lessons-and-challenges-c/16809ed060>.

31. Zuckerman A., Artificial Intelligence – Implications for the Legal Profession, Adversarial Process and the Rule of Law. U.K. Const. L.Blog (11th March 2020). URL: <https://ukconstitutionallaw.org>.

32. Актуальні питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні : монографія / [С. В. Ківалов, Н. Ю. Голубєва, І. В. Андронов та ін.] ; за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої ; НУ ОЮА. Одеса : Юридична література, 2017. 212 с.

33. Алексеев С.С. Восхождения к праву. Поиски и решения. Издательство Норма. Москва.2001, с.752. URL: <http://alekseev-museum.ru/wp-content/uploads/2017/12/Voshozhdenie-k-pravu.-Poiski-i-resheniya.-S.S.-Alekseeva.-2001.pdf>.

34. Андрійцьо. В.Д. Дослідження доказів як етап процесу доказування в цивільному судочинстві. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 3. С. 7-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvru_2013_3_3.

35. Андронов І.В. Судові рішення в цивільному процесі України : дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2018. 435 с.
36. Андронов І.В. Судові рішення в цивільному процесі України : монографія / І. В. Андронов ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Юридична література, 2018. 370 с.
37. Апалькова І.С. Перегляд судових рішень Верховним Судом України. Дисертація канд. юрид. наук: 12.00.03, Міжнар. гуманітар. ун-т. Одеса, 2015. 200 с.
38. Асадчев Ю. Суд присяжних: загальна характеристика та особливості імплементації в Україні. URL: <http://lexliga.com/ua/novosti/sud-prisyazhnyix-obshhaya-karakteristika-i-osobennosti-implementaczii-v-ukraine>.
39. Бальжик І.А. Герменевтика та екзегеза: єдність та відмінність. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 258-263.
40. Бангалорські принципи поведінки суддів. Сайт Верховної Ради України. URL: <https://cutt.ly/ohKog0L>.
41. Баулин О.В. Фильченко Д.Г. Доказательства и доказывание в гражданском судопроизводстве. Воронеж : Издательство Воронежского государственного университета, 2006. 264 с.
42. Беляев М.В. Судебные решения в российском уголовном процессе: теоретические основы, законодательство и практика : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. М., 2019. 55 с.
43. Болдырева Н. Н. Особое мнение судьи в гражданском процессе. *Auditorium*. 2014. №2 (2). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osoboe-mnenie-sudi-v-grazhdanskom-protsesse>.
44. Бохан В. Ф. Формирование убеждений суда. Минск : Издательство БГУ, 1973. 159 с. С. 37–38.
45. Булавін Л.А., Чолпан П.П. Філософські та методологічні аспекти сучасної фізики: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Інститут журналістики, 2004. 208 с.

46. Васильєв С.В. Загальноправові та спеціальні методи дослідження джерел цивільного процесуального права. *Університетські наукові записки*. 2013. №3. С.123-128.
47. Васильєв С.В. Цивільний процес: Навчальний посібник: ТОВ «Одісей», 2007. 480 с.
48. Васьковский Е.В. Учебник гражданского процесса / Е. В. Васьковский; под. ред. и с предисл. В.А. Томсинова. М.: Зерцало, 2003. 464 с.
49. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень. URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-11-2008-on-the-quality-of-judicial-decisions-/16806a1fbc>
50. Волинка К. Г. Теорія держави і права. Навч. посіб. 2-ге видання, стереотипне. Київ, 2006. 235 с.
51. Гаврік Р. До питання про вимоги, які ставляться до судових рішень у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Юридичні науки*. 2017. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2017_1_8.
52. Ганьба Б. Системний підхід та його застосування в дослідженні державно-правових явищ. *Право України*. 2000. №3. С. 41–44.
53. Гарапон А. Хранитель обещаний: суд и демократия. Москва: «NOTA BENE» Медиа Трейд Компания, 2004. 328 с.
54. Голубева Н. Ю. Поняття та система принципів цивільного процесуального права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 53. С. 109.
55. Городовенко В. В. Перспективи впровадження суду присяжних в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 349–360.

56. Гурвич М. А. Решение советского суда в исковом производстве. М. : ВЮЗИ, 1955. 128 с.
57. Гусаров К.В. Допуск до оскарження судових рішень як процесуальний фільтр у цивільному процесі. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна Серія «Право»*. ХНУ, 2013. Вип. № 1082. С. 183–186.
58. Гусаров К. В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядках : монографія. Х. : Право, 2010. 352 с.
59. Гусаров К.В. Спрощеність проваджень по перегляду судових рішень у цивільному процесі. Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення. Зб. наук. праць. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23–24 лист. 2018 р.) / за заг. ред. Ірини Ізарової, Радослава Флейшара, Роксолани Ханик-Посполітак. – Київ : ВД «Дакор», 2018. 228 с.
60. ДБН 2.2-26:2010 Будинки і споруди. Суди. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/12/72.1.-DBN-V.2.2-262010.-Skan.-Budinki-i-sporudi.-Sudi.pdf>.
61. Дудченко В.В. Роль методології юридичної науки у становленні новаційного науково-правового мислення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. № 21. С. 13–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2003_21_3.
62. Доступ до правосуддя в умовах сталого розвитку: до 30-річчя незалежності України : Колективна монографія / за заг. ред. Юрія Притики та Ірини Ізарової. Київ : ВД «Дакор», 2021. 478 с.
63. Електронне судочинство: міжнародний досвід : монографія [Електронне видання] / Н. Ю. Голубєва. Одеса : Фенікс, 2020. 204 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14039> DOI: 10.32837/11300.14039 С. 93–94.
64. Європейська етична хартія про використання штучного інтелекту в судових системах і оточуючих їх реаліях від 04.12.2018 року, прийнята

Європейською комісією з питань ефективності правосуддя. URL: <https://rm.coe.int/ru-ethical-charter-en-version-17-12-2018-mdl-06092019-2-/16809860f4>

65. Загайнова С.К. Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе : теоретические и прикладные проблемы : автореф. дис. . д-ра юрид. наук. Екатеринбург, 2008. 51 с. С.8.

66. Заморська Л.І. Системний підхід у дослідженні правової реальності. *Вісник північного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 7. С. 38–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vprc_2016_7_6.

67. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства за 2018 рік. Форма № 1-ц (річна). URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/media/1c_2018.xlsx.

68. Звіт про здійснення правосуддя Верховним Судом за 2020 рік : Форма № 1-ВС. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/1_Zvit_1_VS_2020.pdf/

69. Звіт судів апеляційної інстанції про розгляд апеляційних скарг у порядку цивільного судочинства за 2020 рік. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/2c_2020.xlsx.

70. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства за 2020 рік. Форма № 1-ц (IV квартал 2020 р.). URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/IV_kvartal_20

71. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства за 2019 рік. Форма № 1-ц (річна). URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/dsa_pres_slujba_2019/dsa_pres_slujba_2020/1c_2019.xlsx.

72. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства за 2020 рік. Форма № 1-ц (річна). URL:

https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/1c_2020.xlsx.

73. Зубович М. М. Ценностный аспект методологии процессуальной науки. *Сибирский юридический вестник*. 2004. №3. С.70–75.

74. Ізарова І. Модельні правила європейського цивільного процесу ELI-Unidroit. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2021. № 2 (117). С. 24–29. URL: <http://visnyk.law.knu.ua/images/articles/117-3.pdf>.

75. Ізарова І. О. (заг. ред.) Науково-практичний коментар до цивільного процесуального законодавства Європейського Союзу : Частина 2 / Кол. авт. І. О. Ізарова, Р.Ю. Ханік-Посполітак, Н.Ю. Панич, А.С Ковтун. Київ : ВД «Дакор», 2018. 568 с.

76. Ізарова І. О., Притика Ю.Д. Спрощене позовне провадження цивільного судочинства України: виклики першого року застосування в судовій практиці. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 145. С. 51–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2019_145_6.

77. Ізарова І. О. Реформа цивільного процесу в Україні : новели позовного провадження. *Право України*. № 8. 2017. С. 33–44.

78. Ізарова І.О. Теоретичні засади цивільного процесу ЄС : монографія / І. О. Ізарова. – Київ : ВД Дакор, 2015. – 336 с.

79. Ізарова І.О. Теоретичні і практичні засади гармонізації цивільного процесу Європейського Союзу та України. Автореф. дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 33 с.

80. Ізарова І. О., Ханік-Посполітак Р. Ю. Цивільний процес України : Навч. посіб. для студ. юрид. спец. закладів вищої освіти / І. О. Ізарова, Р. Ю. Ханік-Посполітак. 3 -тє вид., перероб. і доп. Київ : ВД «Дакор», 2019. 274 с.

81. Іліопол І.М. Апеляційне провадження в цивільному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03, Нац. ун-т "Одеська юридична академія". Одеса : [б.в.], 2018. 273 с.
82. Іліопол І. М. Забезпечення конституційного права на апеляційне оскарження судових рішень у цивільному процесі України. *Правова держава*. 2016. Випуск № 21. С. 144–148.
83. Інститут присяжних: міжнародний досвід. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України : Європейський інформаційно-дослідницький центр. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29341.pdf>.
84. Каламбет С.В. Методолія наукових досліджень: Навч. посіб. / С.В. Каламбет, С.І. Іванов, Ю.В. Півняк Ю.В. – Дн-вськ: Вид-во Маковецький, 2015. 191 с. URL: <https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2017/10/3-1.pdf>.
85. Кібенко О. Як працює Велика Палата Верховного Суду. *Судебно-юридическая газета*. Випуск № 15–23 (434–442). 18 июня 2018 г. С. 7. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/119584-yak-pratsyuye-velika-palata-verkhovnogo-sudu>.
86. Кодекс суддівської етики : Рішення З'їзду суддів України від 22 лютого 2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/n0001415-13>.
87. Колісник О. В. Особливості складу суду при розгляді справ у порядку цивільного судочинства. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2007. Випуск 13. С. 160–168.
88. Колісник О.В. Суд як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 20 с.
89. Комаров В. Гражданский процесс в глобальном контексте. *Право України*. 2011. № 9–10. С. 279–303.
90. Комаров В. Основоположні принципи цивільного судочинства. *Право України*. 2018. № 10, С. 14–49.

91. Комаров В. В. Цивільне процесуальне право: проблеми методології науки, диференціації та уніфікації судових процедур. *Правова система України : історія, стан та перспективи. Т 3. Цивільно-правові науки. Приватне право*. Харків : Право, 2008. С. 542–573.
92. Копча В.В. Методологія дослідження правового явища: поняття, структура, інструментарій. *Часопис Київського університету права*. 2020. Вип. №1. С. 54–58.
93. Корж І.Ф. Об'єкт і предмет наукового дослідження в інформаційній сфері. *Інформація і Право*. 2017. Вип. №3 (22). С. 22–29.
94. Корнева Н. Р. Единоличный порядок рассмотрения гражданских дел по законодательству капиталистических стран. *Вестн. Московского ун-та. Сер. Право*. 1990. № 2. С. 64–70.
95. Костюк Н. П. Особливості стадій правозастосування. *Держава і право*. Київ, 2009. № 44. С. 71.
96. Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник із написання судових рішень. К.: «Дрім Арт», 2013. 224 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/e/106527.pdf>.
97. Курило М.П. Судові рішення в різних галузях процесуального права: можливості уніфікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 6-1. Том № 2. С. 58.
98. Леонкина А. А. Суд присяжных в федеративных странах (на примере США, Германии, России). *Наука. Общество. Государство*. 2017. №5 (2(18)), С. 116–125.
99. Лисюткин А. Б. Юридическое значение категории «ошибка» : теоретико-методологический аспект / Лисюткин А. Б. Саратов : Из-во СГАП, 2001. 348 с.
100. Лупинская П.А. Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и формы. М., Юрид. лит., 1976. 168 с.

101. Луспеник Д. Законність, обґрунтованість і справедливість судового рішення — основні чинники авторитету судової влади (коментар до постанови Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 14 «Про судові рішення у цивільній справі»). *Вісник Верховного Суду України*. № 1. 2010. С. 10–12.

102. Луспеник Д.Д. Настільна книга професійного судді при розгляді цивільних справ: Наук. практ. коментар. Харків, 2005. 210 с.

103. Майерс Д. Психология / Пер. с англ.: И.А. Карпиков, В.А. Старовойтова. — 2-е изд. — Мн.: Попуррм, 2006. 848 с.

104. Маляренко А.О. Поняття і сутність прилюдного проголошення судового рішення в світлі практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. №1 (17). С. 47–54.

105. Мельник Я. Процесуальні аспекти забезпечення безпеки інституту окремої думки судді в цивільному судочинстві. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2016. № 2. Часть 1. С. 79–84.

106. Микуляк П. П. Самоконтроль суду першої інстанції в цивільному процесі : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Івано-Франківськ : Університет Короля Данила, 2020. 223 с.

107. Мілієнко О. Проголошення судових рішень як складова принципу гласності і відкритості адміністративного судочинства. *Jurnalul juridic national: teorie și practică, Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016, №4 (20). С. 70–74.

108. Мурадян Э.М. О принципах гражданского судопроизводства. *Современное право*. 2000. № 6. С. 40.

109. Назаров І. В. Історичний розвиток та сучасна структура судової системи Німеччини. *Проблеми законності : зб. наук. праць*. Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2016. Вип. 134. С. 173–181.

110. Найфлейш В. Д. Окрема думка судді у господарському процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. Київ, 2014. 20 с.
111. Найфлейш В. Д. Щодо наслідків викладення окремої думки судді господарського суду. *Правова держава*. 2016. №22. С. 67.
112. Невзоров И. Л. Принципы законности в правоприменительной деятельности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харьков, 2002. 196 с.
113. Нечитайло О. Соціально-правова природа інституту присяжних у наукових поглядах професора О.Ф. Кістяківського. *Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка*. 2008. № 79. С. 13–15.
114. Николина К. В. Особливості процедурних засад правозастосовної діяльності. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 67–70.
115. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: Монографія. Х.: Право, 2008. 304 с.
116. Окрема думка (розбіжна) судді Великої Палати Верховного Суду Гудими Д. А. у справі № 334/452/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88265313>.
117. Окрема думка від 04 липня 2018 р. у справі № 757/24094/18-ц : Печерський районний суд міста Києва. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78046581>.
118. Окрема думка від 04 серпня 2020 р. у справі № 607/12685/20 : Тернопільський міськрайонний суд Тернопільської області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90818260>.
119. Окрема думка від 09 квітня 2019 р. у справі № 523/5492/19 : Суворовський районний суд м. Одеси. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81071862>.

120. Окрема думка від 12 квітня 2019 р. у справі №552/2055/19 : Київський районний суд м. Полтави. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81406581>.

121. Окрема думка від 16 квітня 2021 р. по справі № 537/1413/21: Крюківський районний суд м. Кременчука Полтавської області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96348686>.

122. Окрема думка від 17 серпня 2020 р. у справі № 552/3754/20 : Київський районний суд м. Полтави. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90993271>.

123. Окрема думка від 21 серпня 2020 р. у справі № 523/11577/20 : Суворовський районний суд м. Одеси. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91365052>.

124. Окрема думка від 21 січня 2019 р. у справі № 766/20746/18 : Херсонський міський суд Херсонської області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79358231>.

125. Окрема думка від 27 листопада 2019 р. у справі № 552/6478/19 : Київський районний суд м. Полтави. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85935376>.

126. Окрема думка від 29 серпня 2019 р. по справі № 754/8838/19 : Деснянський районний суд м. Києва. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84000570>.

127. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шевчука С. В. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nf01d710-16>.

128. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шевчука С.В. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за

зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1-v-2016-06.pdf>.

129. Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду Гудими Д. А., Пророка В. В. по справі №607/28990/19 : Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99714467>.

130. Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду Ситнік О. М., Британчука В. В., Гриціва М. І., Прокопенка О. Б. на постанову Великої Палати Верховного Суду від 26 січня 2021 року у справі № 522/1528/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95750299>.

131. Оніщук М. Суд присяжних підвищить довіру до правосуддя в Україні. URL: <http://www.radiosvoboda.org/archive/news/20110920/630/630.html?id=24334366>.

132. Остапенко О., Кириченко Ю. Окрема думка судді КСУ – реалізація принципу верховенства права чи підриє авторитету органу конституційної юрисдикції? URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytcs/182479_ okrema-dumka-sudd-ksu--realzatsya-printsipu-verkhovenstva-prava-chi-pdriv-avtoritetu-organu-konstitutsyno-yurisdikts?utm_source=copy-link&utm_medium= share-jurliga.ligazakon.net&utm_campaign=182479-analytics.

133. Перепелюк А. М. Механізм застосування права: структура та критерії ефективності (загальнотеоретичний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2016. 224 с.

134. Позовне провадження : монографія / В. В. Комаров, Д. Д. Луспеник, П. І. Радченко та ін.: за ред. В. В. Комарова. Х. : Право, 2011. 552 с.

135. Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень, затверджений Рішенням Вищої ради правосуддя від 19 квітня 2018 р. № 1200/0/15-18 : Вища рада правосуддя. URL: <http://www.vru.gov.ua/act/14049>.

136. Постанова від 02 листопада 2020 року у справі № 621/676/20 : Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92662225>.

137. Постанова від 03 жовтня 2018 року у справі № 477/1592/15 : Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77136473>.

138. Постанова від 04 вересня 2020 року у справі № 823/2042/16 : Велика Палата Верховного Суду. URL: <https://cutt.ly/ChKoIVP>.

139. Постанова від 12 лютого 2019 р. у справі № 911/1694/18 : Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79807853>.

140. Постанова від 13 квітня 2020 року у справі № 364/1391/16-ц : Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88833833>.

141. Постанова від 17 січня 2019 року у справі № 760/11151/16-ц : Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79231840>.

142. Постанова від 23 липня 2021 р. по справі № 537/1413/21: Полтавський апеляційний суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98552381>.

143. Постанова від 23 червня 2020 р. по справі №909/337/19 : Велика Палата Верховного Суду. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90359317>.

144. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 / Упорядник та автор нарису К. А. Вислобоков; за ред. Ю. С. Шемшученка. К., 1997. 547 с.

145. Праскова С. В. Теоретические основы гласности правосудия : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук. : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / С. В. Праскова. М., 2004. 26 с.

146. Притика Ю., Ізарова І. Формування національної доктрини цивільного процесу в роботах науковців Київського університету в період незалежності України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. № 3 (118). 2021. С. 99–105.

147. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ : Закон України від 15 січня 2020 р. № 460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/460-20>.

148. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30 березня 2020 р. № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/540-20>.

149. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України № 851-IV від 22 травня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.

150. Про забезпечення незалежності суддів. Щорічна доповідь за 2019 рік : Вища рада правосуддя. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/shchorichna_dopovid_za_2019_rik.pdf.

151. Про затвердження Коментаря до Кодексу суддівської етики, затвердженого рішенням V з'їзду суддів України 24 жовтня 2002 року : Рішення Ради суддів України від 04 лютого 2016 р. № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/vr001414-16>.

152. Про затвердження Положення про Єдину базу даних електронних адрес, номерів факсів (телефаксів) суб'єктів владних повноважень : Постанова Кабінету Міністрів України №5 від 05 січня 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5-2011-%D0%BF#Text>.

153. Про затвердження Положення про помічника судді : Рішення; Рада суддів України від 18 травня 2018 р. № 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/vr021414-18>.

154. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. №2136-VIII. / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 35. ст.376.

155. Про судові рішення у цивільній справі : Постанова Пленуму Верховного суду України № 14 від 18 грудня 2009 р. Вісник Верховного суду України. 2010 р. № 1. Стор. 4.

156. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220>.

157. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / за заг. ред. В.В. Комарова. Харків : Харків юридичний, 2008. 928 с.

158. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та інших законодавчих актів України щодо мотивування судових рішень № 4637 від 25 січня 2021 р. : URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70891.

159. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення порядку залучення громадян України до участі у здійсненні правосуддя та формування списку присяжних №4191 від 05 жовтня 2020 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=70124.

160. Проект Закону про суд присяжних №3843 від 14 липня 2020 р.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=69465.
161. Протасов В.Н. Проблемы теории государства и права : учебн. / В.Н. Протасов. Москва. Новый юрист, 1999, 168 с.
162. Прохоров П. А. Нарадча кімната: сучасна необхідність чи «рудимент» минулого? *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №9. С. 54–60.
163. Прохоров П. А. Окрема думка судді у цивільному процесі як прояв принципу незалежності суддів. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 4(32). С. 108–115.
164. Прохоров П. А. Проблемні питання розгляду і вирішення справ присяжними у цивільному процесі в Україні. *Юридичний вісник*. 2021. №1. С. 174-183.
165. Прохоров П. А. Структура механізму ухвалення судових рішень у цивільному судочинстві. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 211–217.
166. Прохоров П.А. Стаття 244. Вихід суду для ухвалення рішення : Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н.Ю. Голубевої. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 840 с. С. 437.
167. Прохоров П.А. Стаття 35. Порядок вирішення питань при колегіальному розгляді справи : Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н.Ю. Голубевої. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 840 с. С. 86.
168. Прохоров П. А. Забезпечення таємниці нарадчої кімнати як принцип цивільного судочинства. *«Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та перспективи розвитку»* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Одеса, 27 листопада 2020 р.) / уклад. : А. С. Гуменюк, В. С. Кучерявенко та ін. ; за ред.

М. Р. Аракеляна, К. І. Спасової. Т. 1. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 268 с. С. 210–212.

169. Прохоров П. А. Застосування штучного інтелекту для вирішення цивільних спорів. *Альтернативні способи вирішення цивільних спорів : матеріали круглого столу* (м. Одеса, 29 березня 2021 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубєвої ; Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2021. С. 46–49. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14491>

170. Пучинский В.К. Гражданский процесс зарубежных стран / Под редакцией В.В. Безбаха. М., Зерцало, 2007. 206 с.

171. Риков В.В. Штучний інтелект на допомогу правосуддю: дотримання прав людини : Вища школа адвокатури НААУ. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/shtuchnyj-intelekt-na-dopomogu-pravosuddyu-dotrymannya-prav-lyudyny/>.

172. Рішення від 16 квітня 2021 р. по справі № 537/1413/21: Крюківський районний суд м. Кременчука Полтавської області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96401815>.

173. Рішення ЄСПЛ у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 р. (Заява № 42310/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text/

174. Розпорядження голови Одеського апеляційного суду про посилення карантинних обмежень та продовження особливого режиму роботи Одеського апеляційного суду №12, від 16 жовтня 2020 року, зі змінами внесеними згідно із розпорядженням голови суду №13 від 06.11.2020. URL: <https://oda.court.gov.ua/sud4813/pres-centr/news/1019411>.

175. Салыгин Е.Н. Моделирование в праве: проблемы и перспективы. *Право. Журнал Высшей школы экономики*. 2013. № 3. С. 12–35. URL: <https://law-journal.hse.ru/data/2014/11/21/1316205848/%D0%A1%D0%B0%D0%BB%D1%8B%D0%B3%D0%B8%D0%BD.pdf>.

176. Сапейко Л.В. Проблематика участі в цивільному судочинстві народних засідателів. *Форум права*. 2015. № 1. С. 295–300. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2015_1_48.

177. Селіванов В.М. Проблема методологічної обґрунтованості вітчизняного правознавства та юридичної практики. *Право України*. 1998. № 12. С. 34–43.

178. Серединський В.С. Особливості здійснення правосуддя судом присяжних у Французькій Республіці. *Науковий Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2016 №20. С. 165–168.

179. Словник української мови: в 11 томах. Том 5, 1974. Стор. 618.

180. Словник української мови: в 11 томах. Том 8, 1977. Стор. 154.

181. Смірнова В. Правові підстави участі присяжних у цивільному судочинстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №5. С. 66–72.

182. Смолькова И. В. Тайна совещания судей и особое мнение судьи. *Вестник ОГУ*. 2006. № 3. С. 172–175.

183. Солодков А. А. Сучасні світові моделі суду присяжних. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014 № 10-2. Том 2. С. 133–135. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_10-2\(2\)__40](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_10-2(2)__40).

184. Справа «Мушта проти України» (Заява № 8863/06) : Рішення; Європейський суд з прав людини від 18.11.2010 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/974_660.

185. Стало известно, какой будет новая ЕСИТС : *Информационно-юридический сайт «Я и Закон»*. URL: <https://yaizakon.com.ua/stalo-izvestno-kakoj-budet-novaya-esits>.

186. Судебная власть. Научное издание / Абова Т.Е., Абросимова Е.Б., Боровский М.В., Булаковский С.В., и др.; Отв. ред.: Петрухин И.Л. М.: ООО «ТК Велби», 2003. 720 с.

187. Судебные Уставы 20 ноября 1864 года с изложением рассуждений, на коих они основаны / В 5 выпусках. — СПб.: Изд. Гос. канцелярии, 1866.

188. Судовий наказ від 02 січня 2020 р. у справі № 753/24179/19 : Дарницький районний суд міста Києва. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86753829>.

189. Судовий наказ від 03 лютого 2020 р. у справі № 646/479/20 : Червонозаводський районний суд м. Харкова. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87317913>.

190. Судовий наказ від 30 червня 2020 р. у справі № 263/5849/20 : Жовтневий районний суд м. Маріуполя. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90090904>.

191. Теремецький В. І. Особливості впровадження суду присяжних за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Форум права*. 2012. № 3. С. 728–735. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12tvipku.pdf>.

192. Теремцова Н.В. Міжнародний досвід та перспективи застосування штучного інтелекту в судочинстві. *Scientific journal «ЛЮГОС. The art of scientific mind»*. 2019. №4. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2617-7064/article/view/244/226>.

193. Тertyшников В.И. Основы гражданского судопроизводства. Харків. 2006. 165 с.

194. Тимченко Г. П. Винесення і оголошення рішення суду в цивільному, господарському та адміністративному судочинстві України. *Міждисциплінарні гуманітарні студії. Серія: Правничі науки*. 2014. Вип. 1. С. 44.

195. Ткачев Н.И. Законность и обоснованность судебных постановлений по гражданским делам. Саратов, 1987. 108 с.

196. Труш М.І. Судове рішення в адміністративному процесі. : дис. ... д-ра юрид. наук, 2017, 219 с.

197. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода; Україна від 27.06.2014. Офіційний вісник України : офіційне видання. 2014. № 75. Том 1. Стор. 83. Ст. 2125.

198. Ухвала від 29 серпня 2019 р. по справі № 754/8838/19 : Деснянський районний суд м. Києва. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84501482>.

199. Фадеева Е. И. Коллеклиальность состава суда в ходе судебного производства по уголовным делам: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Челябинск, 2014. 244 с.

200. Фурса С.Я. Інститут присяжних у цивільному процесі та Конституції України // Фурса С.Я., Щербак С.В., Євтушенко О.І. Цивільний процес: Проблеми та перспективи. – К., 2006. 448 с.

201. Харковець Ю. М. Проголошення і роз'яснення судових рішень у кримінальному провадженні України. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. Вип. №2 (4). 2016. С. 107–114.

202. Хотинська-Нор О. Етика судді та свобода вираження ним думки в контексті рішень Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №2. С. 284–289.

203. Хотинська-Нор О. Перспективи розвитку інституту окремої думки судді у цивільному судочинстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 34.

204. Хотинська-Нор О. 3. Теоретико-правові та праксеологічні засади судової реформи в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2017. 36 с.

205. Хрестоматия по гражданскому процессу / Под ред.: Треушников М. К. Москва : Городец, 1996. 226 с.
206. Цивільний процес України: академічний курс. Київ: Вид-во Фурси С. Я. КНТ, 2009. 848 с.
207. Цивільний процес: Навч. посіб. / За ред. Білоусова Ю.В. Київ, 2005. С. 176.
208. Цивільний процесуальний кодекс України. ВВР. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.
209. Цувіна Т. Принцип пропорційності у цивільному судочинстві. *Право України*. 2018. № 10. С. 50–63.
210. Чванкин С. Обязан ли судья обосновывать своё несогласие с судебным решением? *Информационно-юридический сайт «Я и Закон»* : URL: <https://yaizakon.com.ua/obyazan-li-sudya-obosnovyvat-svoyo-nesoglasie-s-sudebnym-resheniem>.
211. Черновський О. К., Скуляк І. А. Внутрішні переконання судді. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право*. 2011. Вип. 15. С. 116–121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2011_15_18. С. 120.
212. Чертова Н. А., Юринская И. С. Механизм принятия судебного решения: теоретические аспекты. *Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки*. 2015. № 3. С. 120.
213. Шевчук Р.М. Діалектичний метод у правознавстві: окремі аспекти. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2012. №2, С. 25–31.
214. Шемшученко В. Штучний інтелект у правосудді. Інформаційний ресурс «Центр демократії та права». URL: <https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyj-intelekt-pravosuddia>.
215. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія. URL: <https://leksika.com.ua/17590201/legal/forma>.

216. Шигаль Д. До питання щодо розмежування понять порівняння, порівняльного, порівняльно-історичного, порівняльно-правового та історико-правового порівняльного методів. *Форум права*. 2012. № 3. С. 828–832.

217. Шиманович О. Вимоги, що пред'являються до судового рішення в цивільному процесуальному законодавстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 11. С. 57.

218. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України. Київ. 2005, 401 с.

219. Штучний інтелект навчили передбачати рішення ЄСПЛ : *Газета «Закон і Бізнес»*. URL: https://zib.com.ua/ua/126214-shtuchniy_intelekt_navchili_peredbachati_rishennya_espl_.html.

220. Ясинок М.М. Окреме провадження і народні засідателі: історико-правовий огляд. *Часопис Київськ. ун-ту права*. 2009. № 2. С. 160–164.

ДОДАТКИ

Додаток 1

**Кількість окремих думок, викладених суддями апеляційної та
касаційної інстанції у цивільних справах**

№	Найменування суду	Рік		
		2018	2019	2020
1.	Вінницький апеляційний суд (розпочав діяльність 12 листопада 2018 р.)	0	4	1
2.	Волинський апеляційний суд (розпочав діяльність 03 жовтня 2018 р.)	0	0	0
3.	Дніпровський апеляційний суд (розпочав діяльність 03 жовтня 2018 р.)	0	0	0
4.	Донецький апеляційний суд (розпочав роботу 03 жовтня 2018 р.)	0	0	1
5.	Житомирський апеляційний суд (розпочав роботу 03 жовтня 2018 р.)	0	0	0
6.	Закарпатський апеляційний суд (розпочав роботу 03 жовтня 2018 р.)	0	3	0
7.	Запорізький апеляційний суд (розпочав роботу 05 жовтня 2018 р.)	0	1	0
8.	Івано-Франківський апеляційний суд (розпочав роботу 03 жовтня 2018 р.)	3	3	2
9.	Київський апеляційний суд (розпочав роботу 03 жовтня 2018 р.)	0	0	0
10.	Кропивницький апеляційний суд (розпочав роботу 05 жовтня 2018 р.)	0	3	5
11.	Луганський апеляційний суд (розпочав роботу 05 жовтня 2018 р.)	0	0	0
12.	Львівський апеляційний суд (розпочав роботу 04 жовтня 2018 р.)	1	2	1
13.	Миколаївський апеляційний суд (розпочав роботу 05 жовтня 2018 р.)	0	1	0
14.	Одеський апеляційний суд (розпочав роботу 03 січня 2019 р.)	—	1	0
15.	Полтавський апеляційний суд (розпочав роботу 05 жовтня 2018 р.)	0	7	11
16.	Рівненський апеляційний суд (розпочав роботу 03 жовтня 2018 р.)	0	0	0

17.	Сумський апеляційний суд (розпочав роботу 14 грудня 2018 р.)	0	2	3
18.	Тернопільський апеляційний суд (розпочав роботу 03 жовтня 2018 р.)	0	2	0
19.	Харківський апеляційний суд (розпочав роботу 03 жовтня 2018 р.)	0	3	1
20.	Херсонський апеляційний суд (розпочав роботу 03 жовтня 2018 р.)	0	0	0
21.	Хмельницький апеляційний суд (розпочав роботу 03 жовтня 2018 р.)	0	0	1
22.	Черкаський апеляційний суд (розпочав роботу 26 липня 2019 р.)	–	0	1
23.	Чернівецький апеляційний суд (розпочав роботу 12 листопада 2018 р.)	1	10	7
24.	Чернігівський апеляційний суд (розпочав роботу 03 жовтня 2018 р.)	0	10	2
25.	Касаційний цивільний суд Верховного Суду	81	96	234
26.	Велика Палата Верховного Суду	60	125	91

Додаток 2

**Статистичні показники розгляду справ судами першої інстанції в
порядку позовного провадження та окремого провадження за участі
присяжних¹**

№	Категорія справ	2018	2019	2020
1.	Усього розглянуто справ в порядку окремого провадження, з них:	84 279	87 205	62 312
1.1.	обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи	3 668	3 900	3 781
1.2.	визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою	1 842	1 356	929
1.3.	усиновлення	2 728	2 626	1 897
1.4.	надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку	4 958	3 424	2 829
1.5.	примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу	212	153	41
	Усього справ, розглянутих за участі присяжних:	13 408	11 459	9 477
2.	Усього розглянуто справ в порядку позовного провадження	535 175	513 662	454 645
3.	Усього розглянуто цивільних справ місцевими загальними судами в порядку наказного, окремого та позовного проваджень	766 353	770 909	726 425

¹ Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства за 2018 рік. Форма № 1-ц (річна). URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/media/1c_2018.xlsx.

Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства за 2019 рік. Форма № 1-ц (річна). URL:

https://court.gov.ua/userfiles/media/dsa_pres_slujba_2019/dsa_pres_slujba_2020/1c_2019.xlsx.

Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства за 2020 рік. Форма № 1-ц (річна). URL:

https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/1c_2020.xlsx.

**Пропозиції щодо внесення змін і доповнень до Цивільного
процесуального кодексу України та інших законодавчих актів**

Чина редакція:	Пропоновані зміни:
Цивільний процесуальний кодекс України	
Стаття 7. Гласність судового процесу ... 3. Суд може видалити із зали судових засідань осіб, які перешкоджають веденню судового засідання, здійсненню прав або виконанню обов'язків учасників судового процесу або судді, порушують порядок у залі суду. Суд може прийняти рішення про обмеження доступу осіб, які не є учасниками судового процесу, в судові засідання під час карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України відповідно до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», якщо участь в судовому засіданні становитиме загрозу життю чи здоров'ю особи. ... 16. Судове рішення (повне або скорочене), ухвалене у відкритому судовому засіданні, оголошується прилюдно у порядку, визначеному цим Кодексом. ...	Стаття 7. Гласність судового процесу ... 3. Суд може видалити із зали судових засідань осіб, які перешкоджають веденню судового засідання, здійсненню прав або виконанню обов'язків учасників судового процесу або судді, порушують порядок у залі суду. Суд може прийняти рішення про обмеження доступу осіб, які не є учасниками судового процесу, в судові засідання під час карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України відповідно до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», якщо участь в судовому засіданні становитиме загрозу життю чи здоров'ю особи. У такому випадку судові засідання транслюється на офіційному веб-порталі судової влади або в інших доступних приміщеннях суду, де розглядається справа, про що суд постановляє ухвалу. ... 16. Судове рішення (повне або скорочене), ухвалене у відкритому судовому засіданні, може оголошуватися прилюдно у порядку, визначеному цим Кодексом. ...
Стаття 34. Склад суду 1. Цивільні справи у судах першої інстанції розглядаються одноособово суддею, який є головуючим і діє від імені суду, якщо інше не передбачено цим Кодексом. Справи про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави розглядаються колегіально Вищим антикорупційним судом у складі трьох суддів. {Частину першу статті 34 доповнено	Стаття 34. Склад суду 1. Цивільні справи у судах першої інстанції розглядаються одноособово суддею, який є головуючим і діє від імені суду, якщо інше не передбачено цим Кодексом. Справи про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави розглядаються колегіально Вищим антикорупційним судом у складі трьох суддів. 2. Перегляд в апеляційному порядку

абзацом другим згідно із Законом № 263-IX від 31.10.2019} 2. У випадках, встановлених цим Кодексом, цивільні справи у судах першої інстанції розглядаються колегією у складі одного судді і двох присяжних, які при здійсненні правосуддя користуються всіма правами судді. 3. Перегляд в апеляційному порядку рішень судів першої інстанції здійснюється колегією суддів суду апеляційної інстанції у складі трьох суддів. 4. Перегляд судових рішень судів першої та апеляційної інстанції у складі трьох суддів колегією суддів суду касаційної інстанції у складі трьох або більшої непарної кількості суддів. ...	рішень судів першої інстанції здійснюється колегією суддів суду апеляційної інстанції у складі трьох суддів, якщо інше не передбачено цим Кодексом. Перегляд ухвал судів першої інстанції, які можуть бути оскаржені окремо від рішення суду, здійснюється у складі одного судді апеляційної інстанції. Перегляд рішень суду першої інстанції, які розглядались в порядку спрощеного провадження здійснюється одноособово суддею апеляційної інстанції. 3. Перегляд судових рішень судів першої та апеляційної інстанції здійснюється колегією суддів суду касаційної інстанції у складі трьох або більшої непарної кількості суддів. ...
Стаття 35. Порядок вирішення питань при колегіальному розгляді справи 1. Питання, що виникають під час колегіального розгляду справи судом, вирішуються більшістю голосів суддів. Головуючий голосує останнім. 2. При ухваленні рішення з кожного питання жоден із суддів не має права утримуватися від голосування та підписання рішення чи ухвали. Судді не мають права розголошувати міркування, що були висловлені у нарадчій кімнаті. 3. Суддя, не згодний з рішенням, може письмово викласти свою окрему думку. Про наявність окремої думки повідомляються учасники справи без оголошення її змісту в судовому засіданні. Окрема думка приєднується до справи і є відкритою для ознайомлення.	Стаття 35. Порядок вирішення питань при колегіальному розгляді справи 1. Питання, що виникають під час колегіального розгляду справи судом, вирішуються більшістю голосів суддів. Головуючий голосує останнім. 2. При ухваленні рішення з кожного питання жоден із суддів не має права утримуватися від голосування та підписання рішення чи ухвали. 3. У судовому рішенні зазначається про його ухвалення одностайно чи більшістю голосів із вказівкою на кількість голосів на підтримку винесеного рішення.
Стаття 38. Підстави для відводу (самовідводу) секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача 1. Секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач не можуть брати участі у розгляді справи та підлягають відводу (самовідводу) з підстав, зазначених у <u>статті 36</u> цього Кодексу. 2. Експерт або спеціаліст, крім того, не може брати участь у розгляді справи, якщо: 1) він перебував або перебуває в службовій або іншій залежності від	Стаття 38. Підстави для відводу (самовідводу) помічника судді, секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача 1. Помічник судді, секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач не можуть брати участі у розгляді справи та підлягають відводу (самовідводу) з підстав, зазначених у <u>статті 36</u> цього Кодексу. 2. Експерт або спеціаліст, крім того, не може брати участь у розгляді справи, якщо: 1) він перебував або перебуває в

учасників справи; 2) з'ясування обставин, які мають значення для справи, виходить за межі сфери його спеціальних знань. 3. Участь секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача у судовому засіданні під час попереднього розгляду даної справи відповідно як секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача не є підставою для їх відводу.	службовій або іншій залежності від учасників справи; 2) з'ясування обставин, які мають значення для справи, виходить за межі сфери його спеціальних знань. 3. Участь помічника судді, секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача у судовому засіданні під час попереднього розгляду даної справи відповідно як помічника судді секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача не є підставою для їх відводу.
Стаття 40. Порядок вирішення заявленого відводу та самовідводу ... 5. Якщо на час подання заяви про відвід судді у суді здійснюють правосуддя менше трьох суддів, вирішення питання про відвід здійснюється в нарадчій кімнаті суддею, який розглядає справу чи вчиняє іншу процесуальну дію, про що виноситься ухвала. У такому разі положення частин третьої та четвертої цієї статті не застосовуються. ... 9. Питання про самовідвід судді вирішується в нарадчій кімнаті ухвалою суду, що розглядає справу. ...	Стаття 40. Порядок вирішення заявленого відводу та самовідводу ... 5. Якщо на час подання заяви про відвід судді у суді здійснюють правосуддя менше трьох суддів, вирішення питання про відвід здійснюється суддею, який розглядає справу чи вчиняє іншу процесуальну дію, про що виноситься письмова ухвала. У такому разі положення частин третьої та четвертої цієї статті не застосовуються. ... 9. Питання про самовідвід судді вирішується письмовою ухвалою суду, що розглядає справу. ...
Стаття 62. Документи, що підтверджують повноваження представників ... 2. Довіреність фізичної особи повинна бути посвідчена нотаріально або, у визначених законом випадках, іншою особою. У разі задоволення заявленого клопотання щодо посвідчення довіреності фізичної особи на ведення справи, що розглядається, суд без виходу до нарадчої кімнати постановляє ухвалу, яка заноситься секретарем судового засідання до протоколу судового засідання, а сама довіреність або засвідчена підписом судді копія з неї приєднується до справи. Довіреність фізичної особи, за зверненням якої прийнято рішення про надання їй безоплатної вторинної правничої допомоги, може бути посвідчена посадовою особою органу (установи), який прийняв	Стаття 62. Документи, що підтверджують повноваження представників ... 2. Довіреність фізичної особи повинна бути посвідчена нотаріально або, у визначених законом випадках, іншою особою. У разі задоволення заявленого клопотання щодо посвідчення довіреності фізичної особи на ведення справи, що розглядається, суд постановляє усну ухвалу, яка заноситься секретарем судового засідання до протоколу судового засідання, а сама довіреність або засвідчена підписом судді копія з неї приєднується до справи. Довіреність фізичної особи, за зверненням якої прийнято рішення про надання їй безоплатної вторинної правничої допомоги, може бути посвідчена посадовою особою органу (установи), який прийняв таке рішення.

таке рішення. ...	...
Стаття 66. Помічник судді 1. Помічник судді забезпечує підготовку та організаційне забезпечення судового процесу. 2. Помічник судді: 1) бере участь в оформленні судових справ, за дорученням судді готує проекти запитів, листів, інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретної справи, виконавчих документів; 2) здійснює оформлення копій судових рішень для направлення сторонам у справі та іншим учасникам справи відповідно до вимог процесуального законодавства, контролює своєчасність надсилення копій судових рішень; 3) виконує інші доручення судді, що стосуються організації розгляду судових справ. 3. Помічник судді за дорученням судді (головуючого у судовій колегії) може за відсутності секретаря судового засідання здійснювати його повноваження. Під час здійснення таких повноважень помічнику судді може бути заявлено відвід з підстав, передбачених цим Кодексом, для відводу секретаря судового засідання.	Стаття 66. Помічник судді 1. Помічник судді забезпечує підготовку та організаційне забезпечення судового процесу. 2. Помічник судді: 1) за вказівкою судді готує проекти судових рішень, окремої думки, доповіді судді; 2) бере участь в оформленні судових справ, за дорученням судді готує проекти запитів, листів, інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретної справи, виконавчих документів; 3) здійснює оформлення копій судових рішень для направлення сторонам у справі та іншим учасникам справи відповідно до вимог процесуального законодавства, контролює своєчасність надсилення копій судових рішень; 4) виконує інші доручення судді, що стосуються організації розгляду судових справ, підбору та аналізу законодавства, релевантної судової практики. 3. Помічник судді за дорученням судді (головуючого у судовій колегії) може за відсутності секретаря судового засідання здійснювати його повноваження. 4. Під час здійснення таких повноважень помічнику судді може бути заявлено відвід з підстав, передбачених цим Кодексом, для відводу секретаря судового засідання.
Стаття 70. Особи, які не можуть бути допитані як свідки 1. Не можуть бути допитані як свідки: 1) недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання; 2) особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору, - про такі відомості;	Стаття 70. Особи, які не можуть бути допитані як свідки 1. Не можуть бути допитані як свідки: 1) недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання; 2) особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору, - про такі відомості;

3) священнослужителі - про відомості, одержані ними на сповіді віруючих; 4) судді та присяжні - про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, що стала відома судді під час врегулювання спору за його участю; 5) інші особи, які не можуть бути допитані як свідки згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди. 2. Особи, які мають дипломатичний імунітет, не можуть бути допитані як свідки без їхньої згоди, а представники дипломатичних представництв - без згоди дипломатичного представника.	3) священнослужителі - про відомості, одержані ними на сповіді віруючих; 4) судді - про обставини обговорення питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, що стала відома судді під час врегулювання спору за його участю; 5) інші особи, які не можуть бути допитані як свідки згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди. 2. Особи, які мають дипломатичний імунітет, не можуть бути допитані як свідки без їхньої згоди, а представники дипломатичних представництв - без згоди дипломатичного представника
Стаття 244. Вихід суду для ухвалення рішення 1. Після судових дебатів суд виходить до нарадчої кімнати (спеціально обладнаного для ухвалення судових рішень приміщення) для ухвалення рішення, оголосивши орієнтовний час його проголошення. 2. Якщо під час ухвалення рішення виникає потреба з'ясувати будь-яку обставину шляхом повторного допиту свідків або вчинення певної процесуальної дії, суд, не приймаючи рішення, постановляє ухвалу про поновлення судового розгляду. 3. Розгляд справи у випадку, встановленому частиною другою цієї статті, проводиться виключно в межах з'ясування обставин, що потребують додаткової перевірки. 4. Після закінчення поновленого розгляду справи суд залежно від його результатів відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин і виходить до нарадчої кімнати для ухвалення рішення або, якщо вчинення необхідних процесуальних дій у даному судовому засіданні виявилось неможливим, оголошує перерву.	Стаття 244. Вихід суду для ухвалення рішення 1. Після судових дебатів суд може оголосити резолютивну частину рішення суду в якій зазначає про наслідки розгляду щодо кожної з заявлених вимог або закрити судові засідання та вийти для ухвалення рішення, оголосивши орієнтовний час його складення. 2. Якщо під час ухвалення рішення виникає потреба з'ясувати будь-яку обставину шляхом повторного допиту свідків або вчинення певної процесуальної дії, суд, не приймаючи рішення, постановляє ухвалу про поновлення судового розгляду. 3. Розгляд справи у випадку, встановленому частиною другою цієї статті, проводиться виключно в межах з'ясування обставин, що потребують додаткової перевірки. 4. Після закінчення поновленого розгляду справи суд залежно від його результатів відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин і виходить для ухвалення рішення в порядку, передбаченому частиною першою цієї статті, або, якщо вчинення необхідних процесуальних дій у даному судовому засіданні виявилось неможливим, оголошує перерву.
Стаття 245. Таємниця нарадчої кімнати 1. Під час ухвалення судового рішення	Стаття 245. Таємниця наради суддів. 1. Судді не мають права

ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який розглядає справу. 2. Під час перебування в нарадчій кімнаті суддя не має права розглядати інші судові справи. 3. Судді не мають права розголошувати хід обговорення та ухвалення рішення у нарадчій кімнаті.	розголошувати хід обговорення справи та ухвалення судового рішення під час готування проекту рішення та його підписання. 2. Помічник судді не може бути присутнім під час обговорення та ухвалення рішення, однак суддя або суддя-доповідач (інший суддя, якщо суддя-доповідач не згодний з постановою/ухвалою) може надати помічнику інформацію про хід обговорення у обсязі, необхідному для складання проекту судового рішення. 3. Помічник судді повинен зберігати в таємниці всю інформацію, отриману у зв'язку із виконанням своїх посадових обов'язків.
Стаття 248. Протокол судового засідання 1. У судовому засіданні секретар судового засідання забезпечує ведення протоколу судового засідання, крім випадків, передбачених цим Кодексом. 2. У протоколі судового засідання зазначаються такі відомості: 1) рік, місяць, число і місце судового засідання; 2) найменування суду, який розглядає справу, прізвища та ініціали судді, секретаря судового засідання; 3) справа, що розглядається, імена (найменування) сторін та інших учасників справи; 4) порядковий номер вчинення процесуальної дії; 5) назва процесуальної дії; 6) час вчинення процесуальної дії; 7) ухвали суду, постановлені в судовому засіданні, не виходячи до нарадчої кімнати; 8) інші відомості, визначені цим Кодексом. 3. Протокол судового засідання ведеться секретарем судового засідання та підписується ним невідкладно, але не пізніше наступного дня після судового засідання і приєднується до справи.	Стаття 248. Протокол судового засідання 1. У судовому засіданні секретар судового засідання забезпечує ведення протоколу судового засідання, крім випадків, передбачених цим Кодексом. 2. У протоколі судового засідання зазначаються такі відомості: 1) рік, місяць, число і місце судового засідання; 2) найменування суду, який розглядає справу, прізвища та ініціали судді, секретаря судового засідання; 3) справа, що розглядається, імена (найменування) сторін та інших учасників справи; 4) порядковий номер вчинення процесуальної дії; 5) назва процесуальної дії; 6) час вчинення процесуальної дії; 7) ухвали суду, постановлені в судовому засіданні; 8) резолютивну частину рішення або постанови, оголошену судом у судовому засіданні; 9) інші відомості, визначені цим Кодексом. 3. Протокол судового засідання ведеться секретарем судового засідання та підписується ним невідкладно, але не пізніше наступного дня після судового засідання і приєднується до справи.
Стаття 259. Порядок ухвалення судових	Стаття 259. Порядок ухвалення судових

рішень 1. Суди ухвалюють рішення, постанови іменем України негайно після закінчення судового розгляду. 2. Рішення та постанови приймаються, складаються і підписуються в нарадчій кімнаті складом суду, який розглянув справу. 3. Якщо в одному провадженні об'єднані кілька взаємопов'язаних самостійних вимог, суд може ухвалити щодо будь-якої вимоги часткове рішення та продовжити провадження в частині невіршених вимог. Якщо за вимогами, об'єднаними в одне провадження, відповідачем є одна особа, ухвалення часткового рішення не допускається у разі обґрунтованих заперечень з боку відповідача. Суд може вирішити питання розподілу судових витрат у додатковому рішенні після ухвалення рішення за результатами розгляду справи по суті. 4. Ухвали суду, які оформлюються окремим документом, постановляються в нарадчій кімнаті, інші ухвали суд може постановити, не виходячи до нарадчої кімнати. 5. Ухвали суду, постановлені окремим документом, підписуються суддею (суддями) і приєднуються до справи. Ухвали, постановлені судом, не виходячи до нарадчої кімнати, заносяться до протоколу судового засідання. 6. У виняткових випадках залежно від складності справи складання повного рішення (постанови) суду може бути відкладено на строк не більш як десять днів, а якщо справа розглянута у порядку спрощеного провадження – не більш як п'ять днів з дня закінчення розгляду справи. Складання повного тексту ухвали, залежно від складності справи, може бути відкладено на строк не більш як п'ять днів з дня оголошення вступної та резолютивної частин ухвали. Судове рішення, що містить вступну та резолютивну частину, має бути підписане всім складом суду і приєднане до справи. 7. Виправлення в рішеннях і ухвалях	рішень 1. Суди ухвалюють рішення, постанови іменем України після закінчення судового розгляду. 2. Рішення та постанови приймаються, складаються і підписуються складом суду, який розглянув справу. Суд може оголосити резолютивну частину рішення або закрити судові засідання та вийти для ухвалення рішення, оголосивши орієнтовний час його складання. 3. Якщо в одному провадженні об'єднані кілька взаємопов'язаних самостійних вимог, суд може ухвалити щодо будь-якої вимоги часткове рішення та продовжити провадження в частині невіршених вимог. Якщо за вимогами, об'єднаними в одне провадження, відповідачем є одна особа, ухвалення часткового рішення не допускається у разі обґрунтованих заперечень з боку відповідача. Суд може вирішити питання розподілу судових витрат у додатковому рішенні після ухвалення рішення за результатами розгляду справи по суті. 4. Ухвали суду, які оформлюються окремим документом, надаються сторонам по справі після їх складання. Складання повного тексту ухвали не може перевищувати трьох днів з моменту постановлення такої ухвали. Ухвали суду, постановлені окремим документом, підписуються суддею (суддями) і приєднуються до справи. 5. Інші ухвали, для яких не встановлено вимог оформлення окремим документом, суд може постановити і усно оголосити у судовому засіданні. Такі ухвали заносяться до протоколу судового засідання. 6. Виправлення в рішеннях і ухвалях повинні бути застережені перед підписом судді. 7. Усі судові рішення викладаються письмово у паперовій та електронній формах. Судові рішення викладаються в електронній формі з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи шляхом заповнення відповідних
--	--

повинні бути застережені перед підписом судді. 8. Усі судові рішення викладаються письмово у паперовій та електронній формах. Судові рішення викладаються в електронній формі з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи шляхом заповнення відповідних форм процесуальних документів, передбачених Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, і підписуються електронним цифровим підписом судді (в разі колегіального розгляду – електронними цифровими підписами всіх суддів, які входять до складу колегії).	форм процесуальних документів, передбачених Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, і підписуються електронним цифровим підписом судді (в разі колегіального розгляду – електронними цифровими підписами всіх суддів, які входять до складу колегії). Судові рішення можуть бути складені лише в електронній формі за заявою учасників справи, в такому випадку порядок отримання судового рішення, складеного лише в електронній формі, встановлюється цим Кодексом.
	Стаття 262¹. Окрема думка судді. 1. Суддя, не згодний з рішенням, може письмово викласти свою окрему думку. Судді можуть скласти спільну окрему думку. 2. Окрема думка приєднується до справи і є відкритою для ознайомлення, а у тексті судового рішення напроти підпису судді має бути зазначено, що дане судове рішення підписано ним із викладенням окремої думки. 3. Окрема думка обов'язково складається суддею, який не згодний з рішенням, при розгляді справи судом апеляційної інстанції у такому разі: 1) якщо постанова суду апеляційної інстанції стосується малозначної справи, та суддя не згідний з нормами матеріального права, посилання на які використовуються як на підставу для задоволення чи відмови у задоволенні апеляційної скарги. 2) якщо суддя за результатами розгляду справи вбачає порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування судового рішення, проте за результатами голосування колегії суддів таке порушення норм процесуального права не виявлено. 4. Окрема думка обов'язково складається суддею, який не згодний з рішенням, при розгляді справи судом касаційної інстанції у такому разі: 1) у разі відмови у відкритті касаційного провадження щодо справи, в якій особа, що

	подає касаційну скаргу, стверджує про наявність питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики; 2) у разі незгоди із рішенням про передачу (відмову у передачі) справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати; 3) якщо Велика Палата Верховного Суду дійде висновку про відсутність підстав для передачі справи на її розгляд, а також якщо дійде висновку про неможливість розгляду справи Великою Палатою Верховного Суду, зокрема через відсутність виключної правової проблеми. 5. Окрема думка судді складається та публікується в порядку встановленому для судових рішень. Строк складання окремої думки судді, не може перевищувати строк складання рішення суду 6. Окрема думка повинна містити: 1) назву документа; 2) номер судової справи в якій ухвалюється рішення; 3) дата складання та підписання; 4) відомості про рішення, з яким не погоджується суддя; 5) підстави та мотиви повної чи часткової незгоди з рішенням суду; 6) можливе застосування норми права; 7) у разі незгоди з резолютивною частиною рішення – висновок по суті позовних вимог, вимог апеляційної чи касаційної скарги; 8) прізвище, ініціали та підпис судді, який виклав окрему думку; 7. Про наявність окремої думки повідомляються учасники справи без оголошення її змісту в судовому засіданні
Стаття 268. Проголошення судового рішення 1. Рішення суду проголошується у судовому засіданні, яким завершується розгляд справи, публічно, крім випадків, встановлених цим Кодексом. Суд може проголосити лише вступну та резолютивну частини рішення суду. 2. При проголошенні рішення суду суддя не оголошує такі відомості щодо учасників справи:	Стаття 268. Проголошення судового рішення 1. Ухвалене рішення може бути проголошено шляхом його опублікування в Єдиному державному реєстрі судових рішень або прилюдного оголошення у судовому засіданні в порядку, передбаченому цим Кодексом. 2. Рішення суду може бути оголошено у судовому засіданні, яким завершується розгляд справи, публічно, крім випадків,

1) місце проживання або перебування фізичних осіб із зазначенням адреси, номери телефонів чи інших засобів зв'язку, адреси електронної пошти, реєстраційні номери облікової картки платника податків, реквізити документів, що посвідчують особу, унікальні номери запису в Єдиному державному демографічному реєстрі; 2) реєстраційні номери транспортних засобів; 3) номери банківських рахунків, номери платіжних карток; 4) інформація, для забезпечення захисту якої розгляд справи або вчинення окремих процесуальних дій відбувалися в закритому судовому засіданні. 3. Головуючий у судовому засіданні роз'яснює зміст рішення, порядок і строк його оскарження. 4. У разі неявки всіх учасників справи у судові засідання, яким завершується розгляд справи, або розгляду справи без повідомлення (виклику) учасників справи, суд підписує рішення без його проголошення. 5. Датою ухвалення рішення є дата його проголошення (незалежно від того, яке рішення проголошено – повне чи скорочене). Датою ухвалення рішення, ухваленого за відсутності учасників справи, є дата складення повного судового рішення. 6. У разі проголошення у судовому засіданні тільки вступної та резолютивної частин рішення суд повідомляє, коли буде складено повне рішення. 7. Рішення суду (повне або скорочене) підписується всім складом суду у день його складення і додається до справи. 8. Після проголошення рішення суд, який його ухвалив, не може сам скасувати або змінити це рішення, крім випадків, визначених цим Кодексом. 9. Ухвали суду проголошуються негайно після їх постановлення за правилами проголошення рішень суду.	встановлених цим Кодексом. Суд може проголосити лише резолютивну частину рішення суду. У разі оголошення у судовому засіданні тільки резолютивної частин рішення суд повідомляє, коли буде складено повне рішення. 3. При публічному оголошенні рішення суду суддя не зачитує такі відомості щодо учасників справи: 1) місце проживання або перебування фізичних осіб із зазначенням адреси, номери телефонів чи інших засобів зв'язку, адреси електронної пошти, реєстраційні номери облікової картки платника податків, реквізити документів, що посвідчують особу, унікальні номери запису в Єдиному державному демографічному реєстрі; 2) реєстраційні номери транспортних засобів; 3) номери банківських рахунків, номери платіжних карток; 4) інформація, для забезпечення захисту якої розгляд справи або вчинення окремих процесуальних дій відбувалися в закритому судовому засіданні. 3. Датою ухвалення рішення є дата його проголошення. 4. Після проголошення рішення суд, який його ухвалив, не може сам скасувати або змінити це рішення, крім випадків, визначених цим Кодексом. 5. Учасники справи мають право ознайомитись з текстом ухваленого судового рішення шляхом отримання копії судового рішення в порядку, встановленому цим Кодексом та шляхом ознайомлення із рішенням суду у Єдиному державному реєстрі судових рішень. 6. Ухвали суду проголошуються за правилами проголошення рішень суду.
Стаття 272. Вручення судового рішення 1. Копії повного судового рішення вручаються учасникам справи, які були присутні у судовому засіданні, негайно	Стаття 272. Вручення судового рішення 1. Копії повного судового рішення вручаються учасникам справи у порядку, встановленому цим Кодексом.

після проголошення такого рішення. 2. У разі проголошення тільки скороченого (вступної та резолютивної частин) судового рішення, учасникам справи, які були присутні у судовому засіданні, за їхньою заявою негайно після його проголошення видаються копії скороченого судового рішення. ... 10. Судові рішення відповідно до цієї статті вручаються шляхом надсилання (видачі) відповідній особі копії (тексту) повного або скороченого судового рішення, що містить інформацію про веб-адресу такого рішення у Єдиному державному реєстрі судових рішень. ...	<i>ч. 2 ст. 272 ЦПК України – виключити</i> ... 10. Судові рішення відповідно до цієї статті вручаються шляхом надсилання (видачі) відповідній особі копії (тексту) повного або скороченого судового рішення, що містить інформацію про веб-адресу такого рішення у Єдиному державному реєстрі судових рішень. ...
Стаття 293. Окреме провадження ... 4. У випадках, встановлених пунктами 1, 3, 4, 9, 10 частини другої цієї статті, розгляд справ проводиться судом у складі одного судді і двох присяжних.	Стаття 293. Окреме провадження <i>ч. 4 ст. 293 ЦПК України – виключити</i>
Стаття 354. Строк на апеляційне оскарження 1. Апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів, а на ухвалу суду - протягом п'ятнадцяти днів з дня його (її) проголошення. Якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частину судового рішення або у разі розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення. 2. Учасник справи, якому повне рішення або ухвала суду не були вручені у день його (її) проголошення або складення, має право на поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження: 1) на рішення суду - якщо апеляційна скарга подана протягом тридцяти днів з дня вручення йому повного рішення суду; 2) на ухвали суду - якщо апеляційна скарга подана протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення йому відповідної ухвали суду. ...	Стаття 354. Строк на апеляційне оскарження 1. Апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів, а на ухвалу суду - протягом п'ятнадцяти днів з дня його (її) проголошення. Якщо в судовому засіданні було оголошено лише резолютивну частину судового рішення або у разі розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи, зазначений строк обчислюється з дня опублікування судового рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень. 2. Учасник справи, якому повне рішення або ухвала суду не були вручені у день його (її) проголошення, має право на поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження: 1) на рішення суду - якщо апеляційна скарга подана протягом тридцяти днів з дня вручення йому повного рішення суду; 2) на ухвали суду - якщо апеляційна скарга подана протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення йому відповідної ухвали суду.

Стаття 358. Відмова у відкритті апеляційного провадження ... 2. Незалежно від поважності причин пропуску строку на апеляційне оскарження суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у разі, якщо апеляційна скарга подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення, крім випадків: 1) подання апеляційної скарги особою, не повідомленою про розгляд справи або не залученою до участі в ній, якщо суд ухвалив рішення про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки; 2) пропуску строку на апеляційне оскарження внаслідок виникнення обставин непереборної сили. ...	... Стаття 358. Відмова у відкритті апеляційного провадження ... 2. Незалежно від поважності причин пропуску строку на апеляційне оскарження суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у разі, якщо апеляційна скарга подана після спливу одного року з дня опублікування судового рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень, крім випадків: 1) подання апеляційної скарги особою, не повідомленою про розгляд справи або не залученою до участі в ній, якщо суд ухвалив рішення про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки; 2) пропуску строку на апеляційне оскарження внаслідок виникнення обставин непереборної сили. ...
Стаття 368. Порядок розгляду справи судом апеляційної інстанції ... 8. Після закінчення дебатів суд виходить до нарадчої кімнати.	Стаття 368. Порядок розгляду справи судом апеляційної інстанції ... 8. Після закінчення дебатів суд закриває судове засідання та видаляється для винесення постанови.
Стаття 390. Строк на касаційне оскарження 1. Касаційна скарга на судове рішення подається протягом тридцяти днів з дня його проголошення. Якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини судового рішення, або у разі розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення. 2. Учасник справи, якому повне судове рішення не було вручено у день його проголошення або складення, має право на поновлення пропущеного строку на касаційне оскарження, якщо касаційна скарга подана протягом тридцяти днів з дня вручення йому такого судового рішення. ...	Стаття 390. Строк на касаційне оскарження 1. Касаційна скарга на судове рішення подається протягом тридцяти днів з дня його проголошення. Якщо в судовому засіданні було оголошено лише резолютивну частини судового рішення, або у разі розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи, зазначений строк обчислюється з дня опублікування судового рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень. 2. Учасник справи, якому повне судове рішення не було вручено у день його проголошення, має право на поновлення пропущеного строку на касаційне оскарження, якщо касаційна скарга подана протягом тридцяти днів з дня вручення йому такого судового рішення. ...
Стаття 394. Відкриття касаційного провадження у справі, відмова у відкритті	Стаття 394. Відкриття касаційного провадження у справі, відмова у відкритті

касаційного провадження у справі ... 3. Незалежно від поважності причин пропуску строку на касаційне оскарження суд касаційної інстанції відмовляє у відкритті касаційного провадження у разі, якщо касаційна скарга подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення, крім випадків: 1) подання касаційної скарги особою, не повідомленою про розгляд справи або не залученою до участі в ній, якщо суд ухвалив рішення про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки; 2) пропуску строку на касаційне оскарження внаслідок виникнення обставин непереборної сили. ...	касаційного провадження у справі ... 3. Незалежно від поважності причин пропуску строку на касаційне оскарження суд касаційної інстанції відмовляє у відкритті касаційного провадження у разі, якщо касаційна скарга подана після спливу одного року з дня опублікування судового рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень, крім випадків: 1) подання касаційної скарги особою, не повідомленою про розгляд справи або не залученою до участі в ній, якщо суд ухвалив рішення про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки; 2) пропуску строку на касаційне оскарження внаслідок виникнення обставин непереборної сили. ...
Стаття 402. Порядок розгляду справи судом касаційної інстанції ... 7. Вислухавши пояснення учасників справи, суд виходить до нарадчої кімнати. ...	Стаття 402. Порядок розгляду справи судом касаційної інстанції ... 7. Вислухавши пояснення учасників справи, суд закриває судові засідання та видається для винесення постанови. ...
Стаття 404. Порядок передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду ... 5. Суддя, не згодний із рішенням про передачу (відмову у передачі) справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати, письмово викладає свою окрему думку в ухвалі про передачу справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду або в постанові, прийнятій за результатами касаційного розгляду. ...	Стаття 404. Порядок передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду ... виключити
Абзац перший підпункту 15.14 підпункту 15 пункту 1 розділу XIII «Перехідні положення» 15.14) суд вручає судові рішення в паперовій формі;	Абзац перший підпункту 15.14 підпункту 15 пункту 1 розділу XIII «Перехідні положення» 15.14) суд вручає судові рішення в паперовій формі без зазначення інформації про веб-адресу такого рішення у Єдиному державному реєстрі судових рішень;

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ, В
ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ
ДИСЕРТАЦІЇ:**

1. Golubeva, N., But, I., Prokhorov, P. Access to Justice Due to the Covid-19 Pandemic. *Ius Humani. Law Journal*. 2020. №9 (2). P. 47–64. URL: <https://doi.org/10.31207/ih.v9i2.243>.

Особистий внесок здобувача: полягає у дослідженні впливу запроваджених карантинних заходів на здійснення правосуддя в контексті відкритості судового розгляду та права будь-якої особи бути присутньою на судовому засіданні і під час проголошення судового рішення як складової принципу гласності судового розгляду.

2. Прохоров П. А. Окрема думка судді у цивільному процесі як прояв принципу незалежності суддів. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 4 (32). С. 108–115.

3. Прохоров П. А. Нарадча кімната: сучасна необхідність чи «рудимент» минулого? *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №9. С. 54–59.

4. Прохоров П. А. Структура механізму ухвалення судових рішень у цивільному судочинстві. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 211–217.

5. Прохоров П. А. Проблемні питання розгляду і вирішення справ присяжними у цивільному процесі в Україні. *Юридичний вісник*. 2021. №1. С. 174–183.

6. Прохоров П. А. Роль виходу суду до нарадчої кімнати у процесі доказування. *Новели цивільного процесуального законодавства: докази та доказування* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14 вересня 2020 р.) [Електронне видання] / Уклад.: Стоянова Т. А.,

Островська Л.А Сатановська О. В.; за загальною редакцією д.ю.н., професора Н. Ю. Голубєвої. Одеса : Фенікс, 2020. 185 с. С. 83–87. URL: <https://hdl.handle.net/11300/13083>.

7. Прохоров П. А. Проголошення та вручення судового рішення – діджиталізація в умовах пандемії. *Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 18 грудня 2020 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубєвої. Одеса : Фенікс, 2020. 85 с. С. 51–54. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14001>.

8. Прохоров П. А. Забезпечення таємниці нарадчої кімнати як принцип цивільного судочинства. *«Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та перспективи розвитку»* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Одеса, 27 листопада 2020 р.) / уклад. : А. С. Гуменюк, В. С. Кучерявенко та ін. ; за ред. М. Р. Аракеляна, К. І. Спасової. Т. 1. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 268 с. С. 210–212.

9. Прохоров П. А. Функції інституту присяжних у цивільному судочинстві. *Міжнародна науково-практична конференція «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні»*, м. Одеса, 12–13 лютого 2021 р. С. 61–64.

10. Прохоров П. А. Міжнародний досвід залучення присяжних до вирішення цивільних справ. *«Право як ефективний суспільний регулятор»* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 19–20 лютого 2021 р.). Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. 188 с. С.90–94.

11. Прохоров П. А. Етапи ухвалення судових рішень у цивільному судочинстві. *Сучасні тенденції розвитку законодавства України в контексті проведення державних реформ* : матеріали Міжнародної науково-практичної

конференції (м. Чернівці, 04 березня 2021 р.) / відп. ред. Т. А. Латковська. Чернівці, 2021. 332 с. С. 256–259.

12. Прохоров П. А. Застосування штучного інтелекту для вирішення цивільних спорів. *Альтернативні способи вирішення цивільних спорів* : матеріали круглого столу (м. Одеса, 29 березня 2021 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої ; Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2021. С. 46–49. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14491>.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія». Дисертацію обговорено та схвалено на міжкафедральному семінарі кафедр цивільного процесу та цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Результати дослідження оприлюднено у виступах та доповідях на науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів:

Міжнародній науково-практичній конференції до 150-ї річниці з дня відкриття першої судової палати у м. Одеса (м. Одеса, 16 травня 2019 р., очна форма участі);

Міжнародній науково-практичній конференції «Новели цивільного процесуального законодавства: докази та доказування» (м. Одеса, 14 вересня 2020 р., очна форма участі);

Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного «Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні» (м. Одеса, 18 грудня 2020 р., очна форма участі);

Міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (м. Одеса, 12–13 лютого 2021 р., очна форма участі);

Міжнародній науково-практичній конференції «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 19–20 лютого 2021 р., заочна форма участі);

Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку законодавства України в контексті проведення державних реформ» (м. Чернівці, 04 березня 2021 р., заочна форма участі);

Круглому столі «Альтернативні способи вирішення цивільних спорів» (м. Одеса, 29 березня 2021 р., очна форма участі).

НАУКОВІ ПРАЦІ, ЯКІ ДОДАТКОВО ВІДОБРАЖАЮТЬ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ

13. Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 840 с. С. 84–87, 436–438.

Особистий внесок здобувача: надано коментар ст. 34 Цивільного процесуального кодексу України щодо складу суду, ст. 35, що визначає порядок вирішення питань при колегіальному розгляді справи, ст. 244, якою врегульовано питання виходу суду для ухвалення рішення та засади забезпечення таємниці нарадчої кімнати.

Додаток 5

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

В.о. ректора Національного університету

«Одеська юридична академія»

В.В. Завальнюк

2021 року

АКТ

*про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
Прохорова Павла Анатолійовича на тему: «Порядок ухвалення судових
рішень у цивільному процесі України» у навчальну та науково-дослідну
діяльність Національного університету «Одеська юридична академія»*

Комісія у складі: голови – першого проректора Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора М.Р. Аракеляна, членів комісії: проректора з методичної та виховної роботи Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора В.В. Завальнюка, декана факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія», кандидата юридичних наук, доцента Д.О. Колодіна, завідувача кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора Н.Ю. Голубевої, директора Центру організації освітньої підготовки та інформаційно-аналітичної роботи Національного університету «Одеська юридична академія», кандидата юридичних наук, доцента Ю.С. Павлової, склала цей акт з приводу того, що результати наукових розробок дисертаційного дослідження Прохорова Павла Анатолійовича на тему: «Порядок ухвалення судових рішень у цивільному процесі України» використовуються в навчальному процесі Національного університету «Одеська юридична академія» при викладанні навчальних дисциплін «Цивільний процес», «Актуальні питання цивільного процесуального права», «Альтернативні засоби захисту цивільних прав», «Розгляд окремих категорій цивільних справ в судах», підготовці підручників, навчальних посібників, курсів лекцій,

практикумів із зазначених дисциплін та у науково-дослідній роботі викладачів та здобувачів вищої освіти.

При викладенні вищевказаних навчальних дисциплін були враховані положення дисертаційного дослідження щодо структурних елементів механізму ухвалення судового рішення у цивільному судочинстві як особливого виду правозастосовчої діяльності, щодо реквізитів та ознак окремої думки судді, визначення випадків коли ухвалення окремої думки судді є обов'язковим для учасника колегії, який незгідний з основним текстом рішення по цивільній справі.

Крім того, рекомендовано до використання у навчальному процесі наступні публікації:

1. Прохоров П. А. Нарадча кімната: сучасна необхідність чи «рудимент» минулого? Підприємництво, господарство і право. 2020. №9. С.54-60.
2. Прохоров П. А. Структура механізму ухвалення судових рішень у цивільному судочинстві. Південноукраїнський правничий часопис. 2020. № 4. С. 211-217.
3. Прохоров П. А. Проблемні питання розгляду і вирішення справ присяжними у цивільному процесі в Україні. Юридичний вісник. 2021. №1. С. 174-183.
4. Golubeva, N., But, I., Prokhorov, P. Access to Justice Due to the Covid-19 Pandemic. Ius Humani. Law Journal. 2020. №9 (2). P. 47-64. URL: <https://doi.org/10.31207/ih.v9i2.243>.
5. Особистий внесок здобувача: досліджено вплив запроваджених карантинних заходів на здійснення правосуддя в контексті відкритості судового розгляду та права будь-якої особи бути присутнім на судовому засіданні і під час проголошення судового рішення як складової принципу гласності судового розгляду.
6. Прохоров П. А. Окрема думка судді у цивільному процесі як прояв принципу незалежності суддів. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2020. № 4(32). С. 108-115.

7. Прохоров П. А. Роль виходу суду до нарадчої кімнати у процесі доказування. Новели цивільного процесуального законодавства: докази та доказування : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14 вересня 2020 р.) [Електронне видання] / Уклад.: Стоянова Т. А., Островська Л. А, Сатановська О. В.; за загальною редакцією д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2020. 185 с. С. 83-86. URL: <https://hdl.handle.net/11300/13083>.

8. Прохоров П. А. Проголошення та вручення судового рішення – діджиталізація в умовах пандемії. Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 18 грудня 2020 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2020. 85 с. С. 51-54. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14001>.

9. Прохоров П. А. Забезпечення таємниці нарадчої кімнати як принцип цивільного судочинства. «Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та перспективи розвитку» : матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Одеса, 27 листопада 2020 р.) / уклад. : А. С. Гуменюк, В. С. Кучерявенко та ін. ; за ред. М. Р. Аракеяна, К. І. Спасової. Т. 1. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 268 с. С. 210-212.

10. Прохоров П. А. Функції інституту присяжних у цивільному судочинстві. Міжнародна науково-практична конференція «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні», м. Одеса, 12–13 лютого 2021 р. С.61-64.

11. Прохоров П. А. Міжнародний досвід залучення присяжних до вирішення цивільних справ. «Право як ефективний суспільний регулятор» : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 19–20 лютого 2021 р.). Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. 188 с. С.90-94.

12. Прохоров П. А. Етапи ухвалення судових рішень у цивільному судочинстві. Сучасні тенденції розвитку законодавства України в контексті

проведення державних реформ : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 04 березня 2021 р.) / відп. ред. Т. А. Латковська. Чернівці, 2021. 332 с. С. 256-259.

13. Прохоров П. А. Застосування штучного інтелекту для вирішення цивільних спорів. Альтернативні способи вирішення цивільних спорів : матеріали круглого столу (Одеса, 29 березня 2021 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2021. С. 46-49. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14491>.

14. Прохоров П. А. Стаття 34. Склад суду. Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 840 с. С. 84-86.

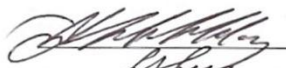
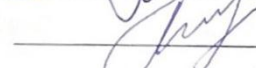
15. Прохоров П. А. Стаття 35. Порядок вирішення питань при колегіальному розгляді справи. Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 840 с. С. 86-87.

16. Прохоров П. А. Стаття 244. Вихід суду для ухвалення рішення. Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 840 с. С. 436-438.

17. Прохоров П. А. Стаття 245. Таємниця нарадчої кімнати. Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н.Ю. Голубевої. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 840 с. С. 438.

Голова комісії:

Члени комісії:

 М.Р. Аракелян
 В.В. Завальнюк
 Д.О. Колодін
 Н.Ю. Голубева
 Ю.С. Павлова

ЗАТВЕРДЖЕНО

Голова Київського районного суду м. Одеси

С.А. Чванкін

«15» червня 2021 р.

АКТ

**про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
Прохорова Павла Анатолійовича на тему: «Порядок ухвалення судових
рішень у цивільному процесі України» в практичну діяльність
Київського районного суду м. Одеси**

Комісія у складі: судді Київського районного суду м. Одеси Л.В. Калініченко, судді Київського районного суду м. Одеси В.С. Петренко, судді Київського районного суду м. Одеси О.М. Куриленко склала цей акт з приводу того, що результати дисертаційного дослідження **Прохорова Павла Анатолійовича на тему: «Порядок ухвалення судових рішень у цивільному процесі України»** на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю «081 – Право» використовуються в практичній діяльності Київського районного суду м. Одеси.

Комісією розглянуто результати наукових розробок в межах виконання дослідження, що присвячені структурним елементам механізму ухвалення судового рішення у цивільному судочинстві як особливого виду правозастосовчої діяльності. В роботі виявлено та вирішено пов'язані з цим проблеми юридичної науки та практики; запропоновано низку як законодавчих змін, так і інших рекомендацій щодо правозастосування, що пов'язані із винесенням та проголошенням судового рішення. Автором роботи запропоновано запропоновано забезпечити одноособовий розгляд окремих категорій справ в суді апеляційної інстанції, зокрема: апеляційних скарг на ухвали, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду. Заслужовують на увагу й вироблені пропозиції щодо вдосконалення норм цивільного процесуального законодавства України в частині вдосконалення

діяльності інституту суду присяжних.

Крім того, рекомендовано до використання у практичній діяльностісуддів наступні публікації:

1. Прохоров П. А. Нарадча кімната: сучасна необхідність чи «рудимент» минулого? *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №9. С.54-60.
2. Прохоров П. А. Структура механізму ухвалення судових рішень у цивільному судочинстві. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 211-217.
3. Прохоров П. А. Проблемні питання розгляду і вирішення справ присяжними у цивільному процесі в Україні. *Юридичний вісник*. 2021. №1. С. 174-183.
4. Golubeva, N., But, I., Prokhorov, P. Access to Justice Due to the Covid-19 Pandemic. *Ius Humani. Law Journal*. 2020. №9 (2). P. 47-64. URL: <https://doi.org/10.31207/ih.v9i2.243>.
5. Прохоров П. А. Окрема думка судді у цивільному процесі як прояв принципу незалежності суддів. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 4(32). С. 108-115.
6. Прохоров П. А. Роль виходу суду до нарадчої кімнати у процесі доказування. *Новели цивільного процесуального законодавства: докази та доказування : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14 вересня 2020 р.)* [Електронне видання] / Уклад.: Стоянова Т. А., Островська Л. А, Сатановська О. В.; за загальною редакцією д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2020. 185 с. С. 83-86. URL: <https://hdl.handle.net/11300/13083>.
7. Прохоров П. А. Проголошення та вручення судового рішення – діджиталізація в умовах пандемії. *Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 18 грудня 2020 р.)* [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2020. 85 с. С. 51-54. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14001>.

8. Прохоров П. А. Забезпечення таємниці нарадчої кімнати як принцип цивільного судочинства. *«Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та перспективи розвитку» : матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Одеса, 27 листопада 2020 р.)* / уклад. : А. С. Гуменюк, В. С. Кучерявенко та ін. ; за ред. М. Р. Аракеляна, К. І. Спасової. Т. 1. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 268 с. С. 210-212.

9. Прохоров П. А. Функції інституту присяжних у цивільному судочинстві. *Міжнародна науково-практична конференція «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні»*, м. Одеса, 12–13 лютого 2021 р. С.61-64.

10. Прохоров П. А. Міжнародний досвід залучення присяжних до вирішення цивільних справ. *«Право як ефективний суспільний регулятор» : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 19–20 лютого 2021 р.)*. Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. 188 с. С.90-94.

11. Прохоров П. А. Етапи ухвалення судових рішень у цивільному судочинстві. *Сучасні тенденції розвитку законодавства України в контексті проведення державних реформ : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 04 березня 2021 р.)* / відп. ред. Т. А. Латковська. Чернівці, 2021. 332 с. С. 256-259.

12. Прохоров П. А. Застосування штучного інтелекту для вирішення цивільних спорів. *Альтернативні способи вирішення цивільних спорів : матеріали круглого столу (Одеса, 29 березня 2021 р.)* [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2021. С. 46-49. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14491>.

13. Прохоров П. А. Стаття 34. Склад суду. Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 840 с. С. 84-86.

14. Прохоров П. А. Стаття 35. Порядок вирішення питань при колегіальному розгляді справи. Науково-практичний коментар. Цивільний

процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 840 с. С. 86-87.

15. Прохоров П. А. Стаття 244. Вихід суду для ухвалення рішення. Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 840 с. С. 436-438.

16. Прохоров П. А. Стаття 245. Таємниця нарадчої кімнати. Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н.Ю. Голубевої. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 840 с. С. 438.

суддя

Л.В.Калініченко

суддя

В.С. Петренко

суддя

О.М. Куриленко